

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HUKUK ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

YASAMA SORUMSUZLUĞU

(Yüksek Lisans Tezi)

İSMAİL ERGÜNEŞ

İstanbul 2006

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HUKUK ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

YASAMA SORUMSUZLUĞU

(Yüksek Lisans Tezi)

İSMAİL ERGÜNEŞ

Danışman :PROF. DR. Ahmet GÖKCEN

İstanbul 2006

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	II
KISALTMALAR	V
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM : TARİHÇE	4
I. PARLAMENTER BAĞIŞIKLIKLAR VE TARİHÇESİ	4
A. Genel Olarak.....	4
B. Bağışıkların Kaynağı.....	7
II. YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN TARİHİ GELİŞİMİ	9
A. Menşei	9
B. Yasama Sorumsuzluğunun Tanınması	11
1. İngiltere’de	11
2. Fransa’da	12
3. Türkiye’de.....	15
İKİNCİ BÖLÜM: YASAMA SORUMSUZLUĞU KAVRAMI, AMACI	20
VE HUKUKİ NİTELİĞİ	
I. KAVRAM	20
II. AMAÇ	22
III. HUKUKİ NİTELİĞİ	25
A. Anayasa Hukuku Yönünden.....	25
B. Ceza Hukuku Yönünden	31
1. Yasama Sorumsuzluğunun İsnat Yeteneğini Kaldırdığını Kabul Eden Görüş	31
2. Yasama Sorumsuzluğunun Hukuka Aykırılığını Kaldırdığını Kabul Eden Görüş:	33

3. Yasama Sorumsuzluğunun Failin Cezalandırılabilme Yeteneğini Kaldırıldığını Kabul Eden Görüş:.....	36	Ortadan
---	----	---------

C. Kovuşturmalar Yönünden	39
1. Cezai Kovuşturmalar Açısından.....	39
2. Hukuki Kovuşturmalar Açısından	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN KAPSAMI VE SINIRLARI 51

I. KİŞİLER BAKIMINDAN..... 51

A. Parlamento Üyelerinin Sorumluluğu.....	52
B. Parlamento İşlemlerine Katılanlar ve Tanıkların Sorumluluğu	54
C. Dilekçe Hakkını Kullananların Sorumluluğu	55
D. Parlamento Görüşmelerini Yayınlayan Gazetecilerin Sorumluluğu	56
1. Genel Olarak	56
2. Ülkemizde Durum	59
a) Tarihçe.....	59
b) Koşulları	61
aa. Meclisin Karar Almış Olmaması.....	62
bb. Yayınlayanın Maksadı.....	62
cc. Zaman.....	64
E. Radyo ve Televizyon Yayımcılarının Sorumluluğu.....	67

II. YER BAKIMINDAN..... 69

A. Genel Olarak	69
B. Ülkemizde	69
a) Meclis Çalışmalarının Anlamı	71
b) Parti Meclis Gruplarındaki Faaliyetler	74
c) Meclis Çalışmalarının Meclis Dışında Tekrarlanması	76

d) Meclisce Başka Bir Karar Alınması.....	79
..... aa. O Oturumdaki Başkanlık Divanının Teklif Vermesi.....	79
bb. Meclisçe Bu Teklif Üzerine Bir Karar Alınması.....	81

III. FİLLER AÇISINDAN 86

A. Parlamenterlerin Parlamenterlik Görevine Bağlanan Fiiller.....	87
1. Meclis Çalışmalarındaki Hakaret ve Sövme Fiilleri	90
2. Meclis Çalışmalarındaki Tehdit ve Benzeri Fiiller	101
3. Meclis Çalışmalarında Anayasal Düzene Karşı Sözle İşlenen Suçlar	101
B. Parlamenterin, Oy ve Düşüncelerinin Nedenini Oluşturan Yasak Fiiller.....	103
C. Parlamenterlerin Meclis Dışında Söylediği Sözler ve Eleştiri Hakkı.....	108

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN

SONUÇLARI	112
A. MUTLAKTIR.....	112
B. SÜREKLİDİR.....	116
C. KAMU DÜZENİNDENDİR.	116
SONUÇ	118
BİBLİYOGRAFYA	121

KISALTMALAR

AMKD.	:	Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi
AÜHF.	:	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
A.Ü.S.B.F.	:	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AYM.	:	Anayasa Mahkemesi
B.	:	Bası
Bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
CD.	:	Ceza Dairesi
Çev.	:	Çeviren
E.	:	Esas
f.	:	Fıkra
İbid.	:	Adı geçen eser
İÜHF.M.	:	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İÜHF.Y.	:	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları
İ.Ü.S.B.E.	:	İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
K.	:	Karar
KT.	:	Karar Tarihi
m.	:	Madde
M.Ü.H.F.	:	Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
No	:	Numara
RG.	:	Resmi Gazete
S.	:	Sayı
s.	:	Sayfa
TBMM.	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
vd.	:	Ve devamı
YKD.	:	Yargıtay Kararları Dergisi

GİRİŞ

Parlamente sistemde, yasama, yürütme ve yargı ayrı birer kuvvettir. Her biri de sahip olduğu yetkilerle orantılı olarak bağımsızlığa sahiptir.

Anayasa tarafından belirlenen bu bağımsızlık, yine Anayasa tarafından konulan bir takım kurumlarla korunmaya çalışılır.

Parlamente bağımsızlıklar, parlamentonun bağımsızlığını, devletin diğer organlarına ve vatandaşlara karşı korumak için kabul edilmiş bir anayasa hukuku kurumudur.¹

Anayasanın getirdiği bu kurumun güvencesi altında Parlamentolar asli görevleri olan yasa koyma ve koydukları bu yasaları uygulamakla görevli olan yürütme ve denetim görevlerini serbestçe yerine getirebilirler.²

Görülüyor ki, parlamentoların görevlerini yani yasama faaliyetlerini tam, her türlü baskı ve endişeden uzak, serbestçe yerine getirebilmelerinde bu kurumun önemli bir rolü vardır. Bu nedenle parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kurumu temsili rejimin temel kurumlarından biridir.³

---

¹ Orhan ALDIKAÇTI, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul, 1982, s. 273.

² Necip Ali KÜÇÜK'A, "Mebusların Teşrii Masuniyeti", **Adalet Dergisi**, 1941, C. 30, s. 523, Bahri SAVCI, Murakabe Müessesesinin Korunması, **FORUM No: 29**, s. 9.

³ Erdoğan TEZİÇ, **Türk Parlamento Hukukunun Kaynakları ve İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları**, İstanbul, 1980, s. 123, Ali Fuat BAŞGİL, "Teşrii Masuniyet Meselesi" **İ.Ü.H.F.M.**, C. VII, sayı: 1 1941, s. 8. Bu kurumun demokratik bir rejimde tam manasıyla işleyebilmesi için yürütme ve yasama organlarının işlemlerinin hukuka uygun olup olmadıklarını denetleyecek olan yargının da, bu organlar karşısında bağımsız bir nitelik taşımasına bağlıdır. bkz. Mehmet AKAD, **Genel Kamu Hukuku**, İstanbul, 1993, s. 156 vd.

Bu nedenle çağdaş Demokrasi rejimi ile yönetilen tüm devletlerin Anayasalarında bu kurum yer almaktadır.⁴

Türk Hukukunda da, olağanüstü bir döneme özgü 1921 Anayasasını ayrı tutarsak, 1876 Anayasasından bu yana tüm Anayasalarımızda bu kuruma yer verilmiştir. 1961 ve 1982 Anayasalarımızda “Yasama Dokunulmazlığı” olarak düzenlenen bu kurum, doktrinde yasama sorumsuzluğu⁵ ve yasama dokunulmazlığı⁶ adları verilen, farklı durumlarda farklı şekilde uygulanan iki ayrı kurumu içermektedir.

Yasama sorumsuzluğu kavramı ile parlamenterlerin parlamento çalışmaları sırasında sarf ettikleri sözlerden, açıkladıkları düşüncelerden ve kullandıkları oylardan dolayı sorumsuz olmalarını ifade edilirken, yasama dokunulmazlığı kavramı ile de, bir suç işlediği ileri sürülen parlamenterin üyesi bulunduğu Parlamantonun kararı olmadıkça tutulamayacağı, sorguya çekilemeyeceği, tutuklanamayacağı ve yargılanamayacağı ifade edilmektedir. Toplam olarak parlamenterlere tanınan tüm bağımsızlıklar ilk kurumlaştığı İngiltere’de “Parliamentary Privileges” ülkemizde ise

---

⁴ M. Muhtar ÇAĞLAYAN, “Yasama Dokunulmazlığı” **Adalet Dergisi**, 1977, C. 68, Sayı: 3-4, s. 204, Belçika Anayasası (m.58), Almanya Anayasası (m.46), Danimarka Anayasası (m.26), Yunanistan Anayasası (m.61), İrlanda Anayasası (m.15/13), İtalya Anayasası (m.68) Lüksemburg Anayasası (m.68), Portekiz Anayasası (m.157) ve İspanya Anayasası (m.71) yasama sorumsuzluğu kurumuna yer vermiştir. Mukayeseli hukukta yasama sorumsuzluğu için bkz. Nur CENTEL-Hamide ZAFER- Özlem ÇAKMUT, **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, 3.B. İstanbul, 2005, s. 154.

⁵ Türk Doktrininde yasama sorumsuzluğu ”mutlak dokunulmazlık”(Sulhi DÖNMEZER- Sahir ERMAN, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku**, Genel Kısım, C.1, 11 B., İstanbul, 1994, s. 248) “kesin dokunulmazlık”(Faruk EREM-Ahmet DANIŞMAN-Mehmet Emin ARTUK, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 14. Bası, Ankara, 1997, s. 171.) olarak isimlendirilmektedir.

⁶ Doktrinde yasama dokunulmazlığına “muvakkat dokunulmazlık”(DÖNMEZER-ERMAN, s.255) veya “geçici dokunulmazlık”(EREM-DANIŞMAN-ARTUK, s.174) denilmektedir.

“Parlamentar Muafiyetler” olarak adlandırılmıştır.⁷ “Bağımsızlık” terimi hem sorumsuzluğu, hem dokunulmazlığı ve hem de parlamenterlerin sahip olduğu hakları daha iyi adlandırdığından ve kapsadığından parlamenter muafiyetler terimi yerine “parlamenter bağımsızlıklar”⁸ terimini kullanılacaktır.

Bu tez de; parlamenter bağımsızlıklardan sadece birisi olan ve teknik anlamda yasama dokunulmazlığından tamamen farklı “yasama sorumsuzluğu” kurumu dört bölüm halinde incelenmiştir. Birinci bölümde üst kavram olan parlamenter bağımsızlıklar ve tez konumuz olan yasama sorumsuzluğu kurumunun tarihi gelişimi, ikinci bölümde yasama sorumsuzluğunun amacı, anayasa ve ceza hukuku bakımından hukuki niteliği, üçüncü bölümünde, bu kurumun kapsamı, “kişiler”, “yer” ve “fiiller” açısından ayrıştırılarak incelenmiştir. Son bölümde ise, “yasama sorumsuzluğu” nun sonuçları değerlendirilmiştir.

---

⁷ Metin KIRATLI, **Parlamenter Muafiyetler** - Bizde ve Yabancı Memleketlerde-, Ankara, 1961, s. 7, (Doktora tezi). Mehmet Emin ARTUK-Ahmet GÖKCEN-A.Caner YENİDÜNYA, **Ceza Hukuku Genel Hükümler I**, 3. B., Ankara, 2002, s.259.

⁸ Akman AKYÜREK, “**Parlamenterlerin Yasama Faaliyetlerinden Dolayı Hukuki ve Cezai Sorumlulukları**”(Yayınlanmamış Doktora Tezi), İ.Ü.S.B.E., İstanbul, 1989, s. 2.,Erdoğan TEZİÇ, **Anayasa Hukuku(Genel Esaslar)**, 5.Bası, İstanbul, 1998, s.368.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHÇE

I. PARLAMENTER BAĞIŞIKLIKLAR VE TARİHÇESİ

A. Genel Olarak

Parlamento üyelerinin ortak hukuka göre sorumluluğunu doğuran fiil ve hareketlerinden dolayı ya hiç sorumlu olmamalarını, yada sorumlu tutuldukları durumlarda bile, kovuşturmanın başlayabilmesi için, önce özel bazı işlemlerin yapılmasını veya belli bir sürenin geçmesini gerektiren ve “Parlamenter Bağışıklıklar” olarak isimlendirilen bu kurumun tarihi parlamento tarihi ile birlikte başlamış, kuruluş mücadelesi demokratik mücadelelere ikiz olmuştur.⁹

Kaynağı eski Roma’da¹⁰ Pretör ve Konsüllere uygulanırken görülmekle beraber¹¹ bu kurum temsili rejimin ortaya çıkmasıyla büyük bir önem kazanmıştır.¹²

Bu kurumun ilk ortaya çıkışı itibariyle gerçek tarihini belirlemek pek mümkün olmamakla birlikte, bazı yazarlar bunu 6. yüzyıla kadar götürürler.¹³

6. yüzyılda, İngiltere’de Prens Ethelbert döneminde çıkarılan bir kanunname, “Prens kendi milletini etrafına topladığı zaman; toplananlar, dışarıdan herhangi bir kimse tarafından bir

---

⁹ KIRATLI, s. 7.

¹⁰ İbid. s. 7.

¹¹ Mehmet Ali AYBAR, “ Teşrii Masuniyet Esası ve Tatbik Şekilleri ”, **İ.H.F.M.**, Sayı: 9, 1937, s. 121.

¹² ÇAĞLAYAN, s. 204, AYBAR, s. 121.

hakarete uğrarsa, hakareti veya müdahaleyi yapanlar nakdi bir ceza ödemek zorundadırlar.” denilmektedir.¹⁴

Bu kurumun ilk ve ilkel şeklinde; tüm güç ve otoriteyi elinde bulunduran kralın etrafında toplanan heyete dahil olan kimselerin, düşüncelerini serbestçe açıklamaları ve ifade edebilmeleri amaçlanmıştır.¹⁵

Parlamentar bağımsızlıklar bugünkü anlamıyla yine, temsili rejimin beşiği olan İngiltere’de ilk parlamentonun kuruluşu ile doğmuş¹⁶ ve parlamentonun gelişim sürecine paralel olarak günümüze kadar gelmiştir. Parlamento, İngiltere’de ilk oluştuğunda hem yasa yapıyor hem de mahkeme olarak hüküm veriyordu.¹⁷

Krallık Adaletinin en yüksek mahkemesi olan Parlamento Yüksek Mahkemesi (High Court of Parliament) nin üyeleri, kralın bütün tebaasının yararlandığı kral barışı (King’s peace) nın sağladığından daha fazla özel bir himayeye sahipti. Kralın bu özel himayesi zamanla Avam Kamarası tarafından geleneksel haklar olarak iddia edilmeye başlandı; daha sonra da Avam Kamarası bunları imtiyaz olarak benimsedi.¹⁸

Parlamento her göreve başlarken; Avam Kamarasının, Başkanı (Speaker) aracılığıyla verdiği dilekçe ile Avam Kamarasının eski, şüphesiz hak ve imtiyazlarını (tartışmalarda konuşma

---

¹³ ÇAĞLAYAN, s. 204, KÜÇÜK’A, s. 525.

¹⁴ KIRATLI, s.7, KÜÇÜK’A, s.525, ÇAĞLAYAN, s.204.

¹⁵ ÇAĞLAYAN, . 204.

¹⁶ CENTEL-ZAFER-ÇAKMUT, s.153, Timur DEMİRBAŞ, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 2.B., Ankara, 2005, s.136, KIRATLI, s.8.

¹⁷ KIRATLI, s. 8, ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.260.

¹⁸ AKYÜREK, s. 2.DEMİRBAŞ, s.136.

özgürlüğü, tutuklanmaktan muafiyet, gerektiğinde Kralla görüşme, kendi zabıtlarının Krallık tarafından hoşgörü ile yorumlanması) Kralın lütfuna arz etmesi gelenek haline geldi.¹⁹ Avam Kamarasının bu dilekçesine, Kral adına Adalet Bakanı “Avam Kamarasına verilmiş bütün hakları ve imtiyazları Majesteleri büyük bir istekle teyit eder “ diye cevap verirdi.²⁰

Kraldan imtiyaz talepleri zaman içinde yavaş yavaş gelişmiştir. Önce sadece, Avam Kamarası Başkanının, Meclisin düşüncesini krala arz etmesine izin verilmesi kabul edilmişti.

Daha sonra ise,1536’da Kralın huzuruna kabul edilme, 1541’de de parlamentoda konuşma özgürlüğü imtiyazı, Kraldan istenmeye başlandı. 1544’de ilk kez tutuklanmama, konuşma özgürlüğü ve Kralın huzuruna kabul edilme imtiyazları birlikte talep edildi. 16. Yüzyılın sonlarına doğru da bu usul artık bir kural haline geldi. Giderek her yeni parlamentonun açılışında Avam Kamarası, bu imtiyazların kendisine ait bir hak ve hiçbir şekilde Krala bağlı olmadığı ilkesini kabul etti.²¹

Fakat istenen imtiyazların Kral tarafından tanınması adet haline gelmiş olmasına rağmen; krallar bu imtiyazların kendi lütufları olduğunu iddia etmekten geri kalmadılar. Bu konuda Avam Kamarası ile Krallar arasında şiddetli çekişmeler olmuş ve bu mücadeleler 1688 Haklar Beyannamesinin (Bill of Rights) kabulüne kadar devam etmiş; 18. Yüzyılın sonunda da pratikte bu imtiyazlara sahip olduğu görülmüştür.²²

---

¹⁹ AKYÜREK, s. 4-5, KIRATLI, s. 8-ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.260.

²⁰ KIRATLI, s. 8.

²¹ AKYÜREK, s.4-5, KIRATLI, s. 8-9.DEMİRBAŞ, s. 136.

²² AKYÜREK, s.6, ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.261, DEMİRBAŞ,s.137.

B. Bağışıkların Kaynağı

Parlamentar bağışıklıklar İngiltere’de uzun müddet parlamentonun yargısal karakterine dayandırılmıştır. Bugün sadece yasama organı olarak gördüğümüz parlamentonun yasama faaliyetleri zamanla gelişmiştir. Parlamentonun yargısal ve yasama fonksiyonlarının birbirinden ayrılması asırlar sonra gerçekleşmiştir. Parlamento, bütün İngiltere Mahkemelerinin en eskisi, en yükseğı ve en şerefli olduğu için bağışıklar da onun bu niteliğinden kaynaklanıyordu.²³

En yüksek mahkeme olan parlamento “Parlamento Hukuk ve Örfü” denen özel bir hukuka tabiydi. Parlamento imtiyazları(bağışıkları) da bu özel hukukun içerisindeydi. Bu bağışıklıklar, İngiltere’de ayrı hukuk organları, ayrı kodlar, ayrı yargı sahalarının hakim olduğu bir ortamda gelişmiştir. Zihinler ayrı bir kilise hukukuna, ayrı amirallik mahkemelerine, ayrı bir ticaret hukuku, ayrı bir orman hukuku müesseselerine alışık olduğu için parlamentoya has bir hukukun varlığı da kolaylıkla kabul edilmiştir.²⁴

Parlamento Hukuku (Lex Parliamenti), alelade mahkemelerin uygulamakta oldukları hukukun üstünde ve dışındaydı. Parlamento hukukunun müşterek hukuka üstünlüğünün sonucu olarak, Parlamentonun bu hukuk içerisinde yaptıklarının, Parlamentonun dışında hiçbir merci tarafından soruşturulamamasıydı.²⁵

Yine Parlamento en yüksek mahkeme olduğundan; üyeleri, daha aşağı durumda olan diğer mahkemelerin emirlerine, davetlerine, celplerine ve jüri hizmetlerine tabi değildiler. Ayrıca,

---

²³ KIRATLI, s. 10, AKYÜREK, s. 5-6, ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.260, DEMİRBAŞ, s. 136.

²⁴ AKYÜREK, s. 5-6, KIRATLI, s. 10-11

²⁵ KIRATLI, s. 10-11, AKYÜREK, s. 5-6

parlamento içinde işlenecek suçların yine parlamento tarafından cezalandırılabilceği de kabul edilmiştir.²⁶

Gerekçesi ise şu şekilde ifade edilmiştir : “ Bir mahkemede hakim veya taraf olarak bulunan kimselerin bazı ayrıcalıklara sahip olması ve onlara mahkemede buldukları müddetçe tecavüzden masun bulunmalarının temini, o mahkemenin kuruluşunun esaslı bir kısmı ve yetkilerinin icrası için mutlak olarak zaruri bir noktadır. Krallığın en yüksek mahkemesi olan Parlamento Mahkemesi için, onu teşkil eden üyelerin bu önemli vazifede bulunmaktan esassız müdahalelerle alıkonulmaması, fakat milletin en büyük hizmetleri için hemen zaruri olmayan diğer çağrılara itaat etmekte mazur olması, özellikle temel bir noktadır. Her iki meclis üyelerinin de Parlamente devâm ettikleri müddetçe birçok vazifelerden istisna edilmesi ve bu en değerli imtiyaza sahip olmayan diğer vatandaşların kanunen itaat etmek zorunda olduğu adli muamelelerden muaf (bağışık) olmaları, daima bu ilkelere dayanarak istenmiş ve kabul edilmiştir.”²⁷

Görüldüğü gibi parlamentonun ve üyelerinin bu imtiyazları tamamen yargısal karakterine dayanmaktadır.²⁸ Fakat, zaman içinde Parlamente fonksiyonu çok daha fazla önem kazanmış, yargısal fonksiyonu gittikçe azalmıştır. Böylece parlamentonun en yüksek mahkeme olarak yargısal üstünlüğü kaybolmaya başlamıştır.²⁹

Parlamente yargısal niteliği kaybolup, yasama organı olma karakteri ağır basınca, 17. yüzyılda parlamento ile mahkemeler arasında imtiyazlar konusunda

---

²⁶ AKYÜREK, s. 5-6, KIRATLI, s. 10-11.

²⁷ KIRATLI, s. 11.

²⁸ İbid. s.10-13.

²⁹ AKYÜREK, s. 6.

anlaşmazlıklar çıkmış ve 19. yüzyılda yapılan büyük reformlarla Parlamento- Mahkeme çekişmesi sona ermiştir. Parlamento Hukuku da ortak hukuka dahil edilmiştir.³⁰

Parlamento Yüksek Mahkemesinin birer kısmı olan Lordlar ve Avam Kamaraları, Parlamento Hukukundan doğan imtiyazlar konusunda çok titiz davranıyorlardı. Lordlar Kamarası bu ayrıcalıklardan daima yararlanmış olmakla beraber; başlangıçta zayıf bir organ olan Avam Kamarası, uzun mücadeleler sonunda bu hak ve ayrıcalıkları hem kral ve mahkemelere hem de Lordlar Kamarasına karşı ileri sürmüş ve savunmuştur.³¹

II. YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN TARİHİ GELİŞİMİ

A. Menşei

Sorumsuzluk kurumu ilk önce İngiltere’de bir parlamenter bağımsızlık olarak “söz hürriyeti” (freedom of speech) adıyla doğmuştur. Parlamentoda söz hürriyeti imtiyazı, 1541’de Avam Kamarası Başkanının dilekçesiyle Kraldan istenmeye başlanmışsa da, Avam Kamarasının bu imtiyaz için iddia ve mücadeleleri çok daha öncelere dayanır.³²

İngiltere’de 14. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar, Avam Kamarası üyelerinin beyanları ve hatta oyları çoğu zaman Kralın çıkarlarına aykırı görülerek kovuşturmaya tabi tutuluyordu. Avam kamarasının buna karşı başlattığı mücadelenin ilk olayına 14.yüzyıl sonlarında rastlanmaktadır. 1396’da Kral Richard II (1396-97) döneminde Haxey adındaki bir milletvekili, Avam Kamarasına sunduğu bir yasa teklifinde saray masraflarının kısılmasını istemişti. Kral Avam

---

³⁰ AKYÜREK, s. 14-16.

³¹ KIRATLI, s. 17, AKYÜREK, s. 7

³² KIRATLI, s. 17, TEZİÇ, Anayasa Hukuku...,s.368, AKYÜREK, s. 9, ARSEL, s. 293, dipnot 296.

kamarasında böyle bir yasanın görüşülmesini kendisine hakaret kabul ederek, yasa teklifi veren milletvekilinin adını istedi. Avam Kamarası Haxey'in adını vermekle beraber diğer yandan da bu konuda mücadeleye başladı. Kral, Haxey'ı vatan haini ilan ederek ölüme mahkum ettirdi ve ayrıca milletvekilinin malları da müsadere edildi. Fakat bu hüküm infaz edilmedi. 1399'da Henry IV kral olunca; Haxey, verilen kararın Parlamento Hukuk ve Usulüne aykırı olduğu ileri sürerek hükmün bozulmasını Kraldan bir dilekçeyle istedi. Haxey'in bu istemi kabul edildi. Bununla birlikte, Avam Kamarası krala bir dilekçe vererek, hükmün hatalı olduğunun kabulü ve iptaliyle, bu işlemle parlamentonun ve Avam Kamarasının en eski geleneklerinin çiğnendiğinin ilanını ve ayrıca Haxey'in elinden alınan mallarının geri verilmesini istedi. Kral bu istekleri kabul ederek, Haxey hakkındaki işlemi yok ilan etti.³³ Böylece yasama bağımsızlıkları konusunda çok önemli bir adım atılmış oldu.

1541'de söz hürriyeti bağımsızlığının Kraldan talep edilmesi ve bunun kabulünden sonra 1629 yılında meydana gelen bir olayda da, Avam Kamarası Başkanına hakaret eden Sir John Eliot, Denzil Hollis ve Benjamin Valentine, İngiltere Kral Bench Mahkemesinde kralın kontrolündeki yargılamadan sonra hapis ve para cezasına çarptırıldı.³⁴

Bu kararlar Lordlar Kamarası tarafından bozulmuş,³⁵ ve gerekçesinde; "Parlamentodaki sözlerin içeriği ne olursa olsun, Parlamento dışı hiçbir organ, hiçbir mahkeme bunları cezalandıramaz; bu konuda ancak Parlamento karar verebilir ve gerekiyorsa yine ancak Parlamento tarafından ceza verilebilir." denilmiştir.³⁶ Böylelikle parlamento üyelerinin "söz

---

³³ AKYÜREK, s. 9-10, KIRATLI, S. 17-18, DEMİRBAŞ, s. 136.

³⁴ KIRATLI, s. 19, dip not 7, AKYÜREK, s. 11-12.

³⁵ Daha öncede belirtildiği gibi Lordlar kamarasının bir yasama organı olmasının yanında en yüksek yargı mercii olduğu da açıkça görülmektedir. Bkz. KIRATLI, s. 15, ARSEL, s. 253, dip not 295.

³⁶ ARSEL, s. 523, Çetin ÖZEK, Mutlak Yasama Dokunulmazlığı Sınırlanabilir mi? İ.H.F.M., C:XXX1 Sayı:1-4, 1965, s. 88, AKYÜREK, s. 11-12.

hürriyeti” mutlak görülmüş ve parlamento dışı hiçbir organ tarafından cezai takibata imkan verilemeyeceği açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Parlamentonun söz hürriyeti imtiyazı Krala kabul ettirilmekle beraber, bu imtiyazın içeriği ve sınırları konusundaki anlaşmazlık Kralla, Avam Kamarası arasında uzun süre devam etmiştir. Krallar, Parlamento imtiyazlarını kendi lütufları sayarak, parlamentonun söz hürriyeti imtiyazının da sınırlarının ancak kendileri tarafından tayin ve tespit edilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu yüzden de parlamento üyelerinin söz hürriyeti imtiyazları krallar tarafından sık sık ihlal edilmiştir.³⁷

Avam Kamarası 1641’de, almış olduğu bir kararla kendi üyelerine yapılacak kovuşturmaları parlamento imtiyazlarının ihlali olarak nitelemiş, 1677 yılında da 1521 yılında kabul etmiş olduğu ve söz hürriyeti imtiyazını güvence altına alan Strode Kanunu’nu³⁸ genel bir kanun olarak ilan etmiştir.³⁹

B. Yasama Sorumsuzluğunun Tanınması

1. İngiltere’de

Krallar ile Avam Kamarası arasındaki söz hürriyeti bağışıklığı konusundaki şiddetli mücadeleler, 1688 ihtilalinden sonra kabul edilen Haklar Bildirisine (Bill of Rights) kadar devam etmiştir. Bu Bildirinin 9. maddesi ile söz hürriyeti bağışıklığı gerçek manada güvence altına alınmıştır. Haklar Bildirisinin 9. maddesine göre; “ Parlamento azasının Parlamentodaki söz ve

---

³⁷ KIRATLI, s. 18-19, CENTEL-ZAFER-ÇAKMUT, s.153.

³⁸ Strode olayları ve gelişmeleri üzerine bkz. AKYÜREK, s. 11.

³⁹ KIRATLI, s. 19.

müzakere özgürlüğü asla tecavüze uğrayamaz. Parlamentodan başka hiçbir yerde, bir yargı organı önünde söz konusu edilemez.”⁴⁰

Haklar Bildirisinin 9. maddesi Kral 4. Henry zamanında güçlendirildi. Bu dönemde Parlamentodaki söz ve tartışma özgürlüğü engellenmeyecek ve parlamenterler Parlamento dışında hiçbir yargı merciince kovuşturulamayacaktı. Bu haliyle Parlamento kendi üyesinin yegane yargılayıcısı oluyordu.⁴¹ Haklar Bildirisi ile ayrıca Parlamento Yüksek Mahkemesinin diğer mahkemelerden bağımsızlığı ve Lex Parliamenti’nin Common Law Hukukundan üstünlüğü de kabul edildi.⁴²

Haklar Bildirisinin ilanından sonra, Parlamentoda söz hürriyeti ciddi olarak bir daha ihlal edilmemiş ve İngiliz hürriyetlerinin temellerinden biri olmuştur.⁴³

2. Fransa’da

İngiltere’de doğup gelişen “yasama sorumsuzluğu” (söz hürriyeti bağımsızlığı) kurumu 18. asır sonlarında İngiltere’den Fransa’ya geçmiştir.⁴⁴

---

⁴⁰ Muammer AKSOY, “Milletvekilinin Sorumsuzluğu”, **FORUM**, No: 82, s. 10, İlhan AKIN, **Kamu Hukuku**, İstanbul, 1974, s. 285, Server TANİLLİ, **Devlet ve Demokrasi,- Anayasa Hukukuna Giriş-**, İstanbul, 1988, s. 268, TEZİÇ, **Anayasa Hukuku...**, s. 369, ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.261, CENTEL-ZAFER-ÇAKMUT, s.153,ÇAĞLAYAN, s. 205, BAŞGİL, s. 8, KIRATLI, s. 19, KÜÇÜK’A, s. 526, DEMİRBAŞ, s.137.

⁴¹ BAŞGİL, s. 3, AKYÜREK, s. 12-13, AKIN, s. 285.

⁴² AKYÜREK, s. 13.

⁴³ KIRATLI, s. 20.

⁴⁴ ÇAĞLAYAN, s. 206, KÜÇÜK’A, s. 529, AKYÜREK, s. 13, KIRATLI, s. 20, DEMİRBAŞ, s. 137.

1789 Fransız büyük ihtilalinin öncülerinden olan Montesquieu, İngiliz Parlamenterizmini çok iyi incelemiş ve tanımıştı. Parlamenterizmin ilkelerinin yer aldığı “Kanunların Ruhu” isimli eserinde “Söz hürriyetine sahip olmayan Meclislerin bir anlam ifade edemeyeceğini” belirtiyordu. İngiltere’deki demokrasinin asırlar süren gelişiminden etkilenen Fransız İhtilalinde, ülkenin geleceğini elinde tutanların hayat ve hürriyetlerini güvence altına almak gerekiyordu.⁴⁵

İngiltere’deki adı söz hürriyeti olan yasama sorumsuzluğu; Fransa’da ilk defa 23 Haziran 1789 tarihli, “Fransız Milli Meclisi”nin çıkarmış olduğu bir kararnameyle kabul edilmiştir. Bu kararnamede kurum şu şekilde ifade ediliyordu: “Parlamenterlerin her birinin şahsı tecavüzden masundur ve bir parlamenterin Etat Général⁴⁶ daki herhangi bir teklifinden, oyundan, açıkladığı fikirden ve yaptığı beyanattan dolayı, hali halihazır devrenin gerek içinde gerek sonunda kovuşturmaya, tutuklamaya ve tutuklattırmaya, tutmaya veya tutturmaya cesaret eden bütün özel kişi, cemiyet, hakimler, mahkeme veya komisyonlar millet hainidir ve çok ağır bir suç işlemiş olurlar.”⁴⁷

Görüleceği üzere, İngiltere’de yalnızca parlamenterlerin parlamento içerisindeki söz ve müzakere özgürlüğünü temin amacıyla kabul edilen bu kurum, Fransa’da aynı özgürlükler esas alınmakla birlikte, içeriği genişletilmiş, parlamenterlerin şahıslarını da kapsar hale getirilmiştir.

---

⁴⁵ KÜÇÜK’A, s. 529.

⁴⁶ “Les Etat Généraux”, toplumun çeşitli sınıflarının temsilcilerinden oluşan bir heyetti. (ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.261 dipnot 30)

⁴⁷ BAŞGİL, s. 4, KIRATLI, s. 20, ÇAĞLAYAN, s. 206, AKYÜREK, s. 13-17, ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.261, DEMİRBAŞ, s.137.

Fransa’da sorumsuzluk kurumu bir anayasa kuralı olarak ilk kez 1791 Anayasası’nda yer almıştır. Bu Anayasanın 7. maddesine göre; “ Milletin temsilcileri tecavüzden masundur; yazdıklarından ve söylediklerinden dolayı hiçbir zaman takip,itham ve muhakeme olunamaz.”⁴⁸

Bundan sonra kabul edilen 1793 ,(m. 43), 1795, (m. 110), 1799 (m. 69) ve 1848 Anayasalarında bu ilke az çok farklarla tekrarlanarak kabul edilmiştir.⁴⁹

1852 Fransız Anayasasında yasama sorumsuzluğu kurumuna yer verilmemiştir.Buna rağmen bu ilke 1819 tarihli Basın Kanunu ve 2 Şubat 1852 tarihli kararnamede yasal güvence altına alınarak korunmuştur..⁵⁰

Yasama sorumsuzluğu ilkesi 1875 Anayasasında tekrar yer alarak Anayasal bir güvenceye bağlanmıştır. 16 Temmuz 1875 tarihli bu Anayasada bu kurum şu şekilde ifade ediliyordu: “ Ayan ve milletvekillerinden birinin hiçbir üyesi, görevi sırasında açıkladığı düşünceden ve verdiği oydan dolayı kovuşturulamaz ve aranamaz.”⁵¹ 28 Eylül 1946 Anayasası ise(m. 21) 1875 Anayasasının formülünü esas itibariyle aynen tekrarlamakla birlikte bu metne “ tutuklanamaz”, tutulamaz”, ve “yargılanamaz” sözcüklerini eklemek suretiyle yasama sorumsuzluğunu daha da kuvvetlendirmiştir.⁵²

---

⁴⁸ KIRATLI, s. 21, dipnot 14, BAŞGİL, s.4, AKYÜREK,s. 14, ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.261.

⁴⁹ AKYÜREK, s. 14, BAŞGİL, s. 4, KIRATLI, s. 21,DEMİRBAŞ, s.137.

⁵⁰ KIRATLI, s. 21.

⁵¹ ÇAĞLAYAN, s. 207, BAŞGİL, s. 4, KIRATLI, s. 21, KÜÇÜK’A, s. 531.

⁵² ÇAĞLAYAN, s. 207, BAŞGİL, s. 4, KIRATLI, s. 21, KÜÇÜK’A, s. 531.

1958 Fransız Anayasasının 26. Maddesinin 1. fıkrası 1946 Anayasasında ki kuralı aynen tekrarlayarak, bu ilkeyi eski kuvvetiyle muhafaza etmiştir.⁵³

3. Türkiye’de

İngiltere’de doğup gelişen, 1789 Fransız ihtilali sırasında Fransa’ya oradan da Kıta Avrupasına yayılan⁵⁴ yasama sorumsuzluğu kurumu, ülkemize ilk kez Fransız sistemi örnek alınarak 1876 Kanun-ı Esasisi ile girmiştir.⁵⁵

1876 Anayasasının 47. maddesinde yasama sorumsuzluğu şu şekilde ifade edilmiştir: “ Meclis-i Umumi azası rey ve mütalaa beyanında muhtar olarak bunlardan hiçbiri bir günava’ d-u vaid ve talimat kaydı altında bulunamaz ve gerek reylerden ve gerek meclisin müzakeratı esnasında beyan ettiği mütalalardan dolayı bir veçhile itham olunamaz. Meğer ki meclisin nizamname-ı dahilisi hilafında hareket etmiş ola. Bu takdirde nizamname-i mezkur hükmünce muamele görür.”⁵⁶

Bu madde hükmüne göre; parlamento üyeleri hiçbir yerden talimat almadan yasama görevlerini serbestçe yerine getirebilecekler ve görevlerini ifa ederken kullanacakları oylardan, ileri sürecekleri düşüncelerden sorumlu tutulamayacaklardır. Parlamento üyeleri oy ve söz özgürlüğüne

---

⁵³ KIRATLI, s. 21, 1958 Fransız Anayasası m. 26/1 :” Parlamentonun hiçbir üyesi görevinin ifası sırasında açıkladığı düşünce ve kanaatlerle verdiği oylardan dolayı kovuşturulamaz, aranamaz, tutuklanamaz ve yargılanamaz.” Turgay YÜCEL, **1958 Fransız Anayasası** , Adalet Bakanlığı Yayınları, No: 76, Ankara, 1988, s. 26, Yaşar GÜRBÜZ, **Anayasalar**, İstanbul, 1981, s. 112.

⁵⁴ AKSOY, s. 10, BAŞGİL, s. 4, KIRATLI, s. 22, AKYÜREK, s. 15,

⁵⁵ A.Pulat GÖZÜBÜYÜK, “ Mebuslar ve Vekiller Hakkında Soruşturma ve Kovuşturma Usulü” **Adalet Dergisi**, Sayı:10, C. 45, 1954, s. 1187, KÜÇÜK’A, s. 536, KIRATLI, s. 22, ÇAĞLAYAN, s. 207, AYBAR, s. 125. ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.262, CENTEL-ZAFER-ÇAKMUT, s.153.

⁵⁶ Burhan KUZU, **Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 266.

sahip olmakla birlikte, Meclis İçtüzük hükümlerine aykırı davranırlarsa o zaman disiplin cezası ile karşılaşacaklardı.

İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yasama sorumsuzluğuna ilişkin bir hükme rastlanmamaktadır. Bunun nedeni ise Millet Meclisinin Kuruluşundaki felsefeden ötürüdür. TBMM kendini bir ihtilal organı olarak ilan etmiştir. Manevi şahsiyetinde Başkumandanlığı muhafaza eden, millet ve memleketin alinyazısını elinde tutan, en üstün kudret olan, milli hakimiyeti kullanacak başka organ tanımayan bir Meclisti. Tek hedefi hilafet ve saltanatı, vatan ve milleti, milli egemenlik prensibinin gerektirdiği esaslar dahilinde kurtarmaktı.⁵⁷

Bu amacı hedef alan bir meclisin yasama sorumsuzluğu hakkında bir düzenlemeyi içermemesi normaldi. Çünkü bu meclis bir ihtilal meclisi olup, kendi yetkisine ve görevine sınır tanımaz bir düşünce ile hareket ediyordu.⁵⁸

Öte yandan, o dönemdeki hukuk düzeninde 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tek pozitif Anayasa Hukuku metni değildi. Çünkü, Mustafa Kemal'in 19 Mart 1920'de yayınladığı tamimden, 20 Nisan 1924 Anayasasının kabulüne kadar ki dönem içerisinde uygulamaya konulan yirmi kadar kanun, kararname ve karar Anayasa hükmü niteliğindedir. Ayrıca Mustafa Kemal'in Sadrazam Tevfik Paşa'ya yolladığı, 1876(1909) Anayasasının yeni Anayasa ile çatışmayan hükümlerinin yürürlükte olduğunu bildiren telgrafı da dikkate alındığında, TBMM Anayasa Hukuku düzenini; bir

---

⁵⁷ Tarık Zafer TUNAYA, **T.B.M.M. Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1958, s. 12-13.

⁵⁸ Osman GENÇ- Zeki KEMAL, **İhtilal Meclisi**, Hürriyet Yayınları, No: 241, 1980, s. 8 vd.

tarafından yeni konulan kurallar, diğer taraftan 1876(1909) Anayasasının yürürlükte kalan hükümlerinin oluşturduğu sonucuna varılır.⁵⁹

Ayrıca TBMM hükümeti, bazı kanunlarında 1876 Kanun-ı Esasisine atıfta bulunarak bu Anayasanın yürürlükte bulunduğunu kabul etmiştir. Örneğin, özellikle parlamento üyelerin yasama sorumsuzluğunun varolduğunu ve korunduğunu gösteren “TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Başkumandanlık Tevcihine Dair Kanun”(Kanun No: 114,1922)’un 1. Maddesi şöyledir; “ Millet ve memleketin mukadderatına bilfiil vazülyed yegane kuvvei aliye olan ve azasından her birinin Kanunu Esasi ve Teşkilatı Esasiye Kanunu ile hukuk ve masuniyeti teşriyesi tabiatıyla mahfuz ve şahsiyeti maneviyesi Başkumandanlığa haiz bulunan TBMM kuyudu atıye ile Başkumandanlık vazifei fiiliyesi kendi Reisi Mustafa Kemal Paşayı memur eylemiştir.”⁶⁰

Ayrıca şunu da belirtmekte fayda vardır ki, 1876 Anayasası (Kanun- 1 Esasi) 1921 Anayasası(Teşkilat- 1 Esasiye Kanunu) ile değil 1924 Anayasasının(Teşkilat-1 Esasiye Kanunu) 104. maddesiyle yürürlükten kaldırılmıştır.⁶¹

1924 tarihli Anayasamız ise yasama sorumsuzluğu kurumunu diğer ülke anayasalarında görülemeyecek kadar geniş bir biçimde 17. maddesinde düzenlemiştir. 17. maddenin birinci cümlesi; “Hiçbir meb’us Meclis dahilindeki rey ve mütalaasından ve beyanatından ve Meclis’teki rey ve mütalaasının ve beyanatının meclis haricinde irad ve izharından dolayı mesul değildir.”⁶² şeklindedir. Maddeden de anlaşılacağı gibi sorumsuzluk sadece Meclis içinde yeterli görülmemiş;

---

⁵⁹ ALDIKAÇTI, s. 273, Tarık Zafer TUNAYA, **Siyasi Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, İ.Ü.H.F.Y., No:554, İstanbul,1980, s. 333-334.

⁶⁰ TUNAYA, *Siyasi Kurumlar...*, s. 334 dipnot 3.

⁶¹ İbid., s. 334.

⁶² KUZU, s. 254.

Meclis içindeki oy ve beyanatın Meclis dışında açıklanması da sorumsuzluk kapsamına alınmıştır. Bu Anayasal düzenlemeyle yasama sorumsuzluğu, İngiliz Fransız ve Osmanlı Anayasa sistemlerinden daha geniş bir içerik kazanmıştır.⁶³

1924 Anayasasının 17. maddesinin ilk cümlesi ilk teklif metninde daha geniş bir düzenlemeyi kapsıyordu. İlk teklif metni; “Hiçbir Meb’us, Meclis dahilinde ve haricinde rey ve mütalaasından dolayı mes’ul olamaz” şeklindeydi. Bu şekliyle sorumsuzluk, kayıtsız şartsız mutlak olarak Meclis dışına da taşıyordu. Bunun üzerine Meclis’te büyük tartışmalar oldu.⁶⁴ Madde metninde bulunan “beyanat” sözcüğü Karesi Milletvekili Vehbi Bey’in teklifiyle eklenmiştir.⁶⁵ Bu teklifin kabulüyle, milletvekilinin Meclis dışındaki sorumsuzluğu, yalnızca Meclisteki mütalaa ve beyanatının Meclis dışında tekrarlanması haline münhasır kılındı ve madde son şeklini aldı.⁶⁶

1961 Anayasası yasama sorumsuzluğu kurumunu 79/1. maddesinde düzenlemiştir. Bu maddeye göre; “Türkiye Büyük Millet meclisi Üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar”.⁶⁷

---

⁶³ ÇAĞLAYAN, s. 208, BAŞGİL, s. 5, DEMİRBAŞ, s. 137, CENTEL-ZAFER-ÇAKMUT, s. 153.

⁶⁴ Şeref GÖZÜBÜYÜK -Zekai SEZGİN , **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri**, Ankara, 1957, s. 143 vd.

⁶⁵ Bu konudaki tartışmalar için bkz. İbid., s. 154-157.

⁶⁶ BAŞGİL, s. 12, GÖZÜBÜYÜK-SEZGİN, s. 153 vd., KIRATLI, s. 23-24, KÜÇÜK’A, s. 537.

⁶⁷ KUZU, s.250.

1961 Anayasasının 79. maddesinin gerekçesinde;“Eski Anayasanın 17. maddesinde bulunan dokunulmazlık ve sorumsuzluk esası, aynen muhafaza edilerek, yeni baştan kaleme alınmıştır.”⁶⁸ denilmektedir.

Görüleceği üzere 1924 Anayasasındaki kural aynen kabul edilmiş ve korunmuştur. Parlamento üyeleri, parlamento çalışmalarıyla ilgili oy ve sözlerinden sorumsuz oldukları gibi, parlamentoda söylenen sözlerin ve ileri sürülen düşüncelerin dışarıda tekrarlanması da sorumsuzluk kapsamına alınmıştır.. 1924 Anayasası ile tek fark “Meclis dahilindeki” yerine “Meclis çalışmalarındaki” ibarenin bu anayasa metninde yer almasıdır. Anayasa yapıcı dünya hukukundaki gelişmelere paralel olarak, hem ülkenin çok partili demokratik parlamenter sisteme geçmiş olmasını hem de 1960 öncesi uygulamalarla Adem-i Mes’uliyet ilkesinin alabildiğine ihlal edilmiş olduğunu göz önünde bulundurarak “meclis dahili” yerine “meclis çalışmaları” kavramına özellikle yer vermiştir.

Ayrıca bu farklı kavramla, 1961 öncesinde, hangi yerlerin Meclis dahili sayılabileceği konusunda beliren görüş ayrılıklarının yarattığı tartışmalar da sona erdirilmiştir.⁶⁹.

Halen yürürlükte bulunan 1982 Anayasasında ise yasama sorumsuzluğu kurumu “Üyelikler ile İlgili Hükümler” başlığı altındaki bölümde düzenlenmiştir. Anayasanın 83/1 maddesinde düzenlenen bu kurum şu şekilde ifade edilmiştir; “T.B.M.M. üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanı’nın teklifi

---

⁶⁸ Atilla ÖZER, **Gerekçeli ve 1961 Anayasası ile Mukayeseli 1982 Anayasası**, Ankara., 1984, s. 332.

⁶⁹ KIRATLI, s. 45.

üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.”⁷⁰

1982 Anayasası, daha önceki anayasalarda olmayan “o oturumdaki Başkanlık Divanı’nın teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça” cümlesini bu maddeye eklemek suretiyle yasama sorumsuzluğu kurumuna bir ölçüde sınırlama getirmiştir.⁷¹ Anayasa bu hükümlerle Meclisteki gizli görüşmelerin açıklanması önlenmek istenmiştir.⁷²

İKİNCİ BÖLÜM:

YASAMA SORUMSUZLUĞU KAVRAMI, AMACI VE HUKUKİ NİTELİĞİ

I. KAVRAM

Sorumsuzluk, parlamenterlerin “parlamenter fonksiyon” ile ilgili olarak, parlamentoda kullandığı oy, söylediği sözler, ileri sürdüğü düşünceler nedeni ile bunlar soyut olarak suç niteliğini taşıyabilirler bile parlamento dışındaki herhangi bir makam tarafından takibata uğratılmaması ve sorumlu tutulmamasıdır.⁷³ Başka bir anlatımla, parlamento üyelerinin yasama fonksiyonlarını yerine getirirken, bu fonksiyonun gerektirdiği eylemlerden dolayı hiçbir şekilde ve hiçbir zaman parlamento dışındaki bir makama karşı sorumlu olmamasını ifade eder.⁷⁴

---

⁷⁰ KUZU, s. 113, ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.265.

⁷¹ Ergun ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, Yetkin Yay.,1986, s.121, Erdener YURTCAN, **Ceza Yargılaması Hukuku**, İstanbul, Beta, 1994, s. 35.

⁷² Sulhi DÖNMEZER- Sahir ERMAN, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku**, Genel Kısım, C.1, 11 B., İstanbul, 1994, s. 271, ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.266.

⁷³ TEZİÇ, **Anayasa Hukuku...**, s. 375, Mümtaz SOYSAL, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 6.B., İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1986, s. 297, ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA,s.265.

⁷⁴ Muammer AKSOY, “Milletvekillerinin Sorumsuzluğu ve Adliye Vekilinin Mütalaası” **FORUM** No:80,81,82, Kemal GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 1.B.,Bursa, 2000, s. 244, TEZİÇ, s.125, AYBAR, s. 124, KIRATLI, s.24.

Buna göre parlamento üyesi olmayan bir kişi tarafından işlenildiği takdirde, failini, gerek cezai gerek hukuki kovuşturmayaya uğratabilecek nitelikteki suçlar, parlamento üyesi tarafından görevi nedeniyle işlenirse, o, bu yasama sorumsuzluğu kurumu sayesinde mutlak bir şekilde sorumlu tutulmayacaktır.⁷⁵

Böylece parlamento üyeleri, parlamentodaki yasama görevlerini yerine getirirken millet çıkarına olduğuna inandığı en aykırı fikri bile, tereddütsüz zemin ve zaman kaydına tabi olmaksızın rahatça ifade edebilecek, gerekli gördükleri her şeyi söyleyebilecekler ve ne söyleyeceklerini özgürce, akılları ve vicdanları doğrultusunda kendileri takdir edebileceklerdir.⁷⁶ Görüldüğü gibi bu kurum, parlamento üyesine tam bir düşünce ve söz özgürlüğü sağlamaktadır.⁷⁷

Sorumsuzluk bu şekilde tek tek parlamento üyelerine söz söyleme özgürlüğü verdiği gibi, bütün olarak parlamentoya da hiçbir makamın etki ve sınırlandırmasına bağlı kalmadan istediği konuyu parlamento da görüşebilme özgürlüğü de vermektedir.⁷⁸

Parlamento özgürdür ve Anayasanın çizdiği çerçeve içinde, parlamento dışında hiçbir makama bağlı olmaksızın istediği konuyu görüşebilir. Her parlamento üyesi de görüşülen konularda dilediğini söyleyebilir. Ancak sınırsız özgürlüğün bulunduğu yerde özgürlükten bahsedilemeyeceğinden,⁷⁹ parlamentodaki söz özgürlüğünün tek sınırı da parlamento içtüzüklerinin disiplin kurallarıdır.⁸⁰ Teşkilatlı her kurum gibi parlamentolar da, kendi çalışma yöntem ve

---

⁷⁵ AKSOY, FORUM No: 82, s. 10.

⁷⁶ BAŞGİL, s. 15, AKSOY, s. 10.

⁷⁷ Nurullah KUNTER, "Milletvekillerinin Dokunulmazlığı" **İleri Hukuk Dergisi**, Sayı: 87, 1952, s. 1475, KIRATLI, s. 25.

⁷⁸ KIRATLI, s. 24, TANİLLİ, s. 282.

⁷⁹ KIRATLI, s. 25.

⁸⁰ BAŞGİL, s. 15.

kurallarını ve bu kurallara uymayanlara uygulanacak olan yaptırımları kendi içtüzüklerinde belirlemişlerdir.⁸¹ Bu parlamentodaki görüşmelerin düzenliliği için gereklidir.

Konulan bu kurallar ve yaptırımlar, parlamento üyelerinin söz söyleme özgürlüğüne aykırı değil, aksine onların bu özgürlüğünü korumaya yöneliktir.⁸²

II. AMAÇ

Yasama sorumsuzluğu, parlamento üyelerinin görevlerini her türlü endişe ve baskıdan uzak olarak yerine getirebilmeleri için kendilerine tanınmış olan ve niteliği yönünden üyenin oy, fikir ve söz hürriyetini tam olarak gerçekleştirmek amacını güden bir Anayasa kurumudur.⁸³

Sorumsuzluk kurumu parlamentere, parlamentoda yasama görevini yerine getirirken tam bir güvence ve özgürlük sağlama yoluyla ulusal yararı gerçekleştirmeyi amaçlar.⁸⁴

Sorumsuzluk, tarihsel gelişimi içinde temsili rejimle birlikte büyük önem kazanmıştır.⁸⁵ Demokrasinin bir uygulama şekli olan temsili rejimde parlamento temel organdır ve egemenliği millet adına kullanır. Egemenliği millet adına kullanmakla yükümlü parlamentonun, görevini tam anlamıyla yerine getirebilmesi için de bağımsız olması gereklidir.⁸⁶ Parlamentonun bağımsızlığının temeli ise, parlamento üyelerinin bağımsız olmalarıdır. Bu yüzden milleti temsil eden

---

⁸¹ Bugün yürürlükte olan 05/03/1973 tarih ve 584 numaralı Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü de bu kuralları ve kuralların yaptırımı olan disiplin cezalarını belirlemiştir. İçtüzüğün 156. Maddesine göre bu disiplin cezaları ; a) Uyarma b) Kınama c) Meclisten geçici olarak çıkarmadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü için bkz. Süheyl BATUM-Necmi YÜZBAŞIOĞLU, **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, İstanbul, 1999, s.336 vd.

⁸² KIRATLI, s. 25.

⁸³ DÖNMEZER-ERMAN, I, s. 248, ÇAĞLAYAN, s. 211, BAŞGİL, s. 8, GÖZLER, s.244, DEMİRBAŞ, s. 137.

⁸⁴ Öztekin TOSUN, **Suç Hukuku El Kitabı**, İstanbul, 1979, s. 208, ÖZEK, s. 80, ARSEL, s. 251

⁸⁵ AYBAR, s. 122.

parlamenteerleri, maddi veya manevi baskıya uğratabilecek, görevlerini gereği gibi yerine getirmekten alıkoyabilecek her türlü etkenin ortadan kaldırılması gereklidir.⁸⁷

Sorumsuzluk kurumunun ve Parlamento rejimin beşđi olan İngiltere’de Parlamento hükümet “ konuşarak hükümet etmek=goverment by talking) olarak nitelendirilmiştir. Bu parlamento içinde her şeyin konuşulabilmesi demektir.⁸⁸ Bunun için de, tam bir söz söyleme özgürlüğü gereklidir. İşte, sorumsuzluk da bunu sağlamayı amaçlar.⁸⁹

Yasama sorumsuzluğu parlamento üyelerini toplumda üstün ve dokunulmaz insanlar durumuna getirmek için değil onları politik iktidar sahiplerinin türlü baskılarından ya da en azından oyalamalarından korumak amacıyla konmuştur.⁹⁰

Amaç parlamento üyelerinin hükümet veya özel şahısların yasal soruşturmalarından veya baskılarından korumaktır.⁹¹ Sorumsuzluk parlamentonun bağımsızlığı ve parlamenteerlerin faaliyetlerini yerine getirebilmeleri için şarttır.⁹² Temsilci düşüncelerini herhangi bir soruşturma kuşku ve korkusuna kapılmadan dile getirebilmelidir. Temsilcilerin “parlamenteer fonksiyonu” yerine getirirken kendini hiçbir baskı altında hissetmemesi, yüklediği temsilcilik görevinin bir sonucudur.⁹³

---

⁸⁶ KIRATLI, s. 26.

⁸⁷ AKSOY, FORUM No:81, s. 11, TANER, s. 207, AYBAR, s. 122, KIRATLI, s. 26, TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 369.

⁸⁸ KIRATLI, s. 26, GÖZLER, s.247.

⁸⁹ KIRATLI s.46, TEZİÇ, Anayasa Hukuku. . . , s.369.

⁹⁰ Mümtaz SOYSAL, **Anayasaya Giriş**, A.Ü.S.B.F. Yayınları, No:2712, Ankara, 1969, s. 264, A.Şeref GÖZÜBÜYÜK, **Anayasa Hukuku Anayasa Metni ve 11.Protokole Göre Hazırlanmış Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, 13.B. Ankara,2004. s.199, ÖZBUDUN, s. 240.

⁹¹ AKYÜREK, s. 20, TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 369.

⁹² AKYÜREK, s. 20.

⁹³ TEZİÇ, Anayasa Hukuku. . . , s. 369.

Parlamento üyesi, bir temsil görevini yerine getirmektedir. Bu görev sırasında temsil ettiği kişilerin düşüncelerini rahatlıkla açıklayabilmelidir. Milli egemenlik ancak bu şekilde gerçekleşebilir. Parlamento üyesi temsil görevini yerine getirirken, sorumlu tutulma endişesine kapılmadan düşünecek, görecek ve söyleyecektir. Parlamento'ya da bunun için gelmiştir. Söz söyleme özgürlüğü diğer vatandaşlar için bir hakkın kullanılmasıysa da onun için bir görevdir.⁹⁴

Yasama sorumsuzluğu kurumu, kendisinin siyasi görüşlerinden hoşlanılmayan parlamento üyelerinin adli kovuşturmalara görevlerinin aksatılmasını önlemek amacıyla güden bir teminatır.⁹⁵ Yoksa bu teminat “parlamento duvarları arasında yolunu bilmez, zapt edilmiş konuşmaları kapsamaz.”⁹⁶

Egemenliği millet adına kullanan parlamentoların asli görevleri, yasa yapmanın yanında, bu yasaları uygulamakla yükümlü olan yürütmeyi de denetlemektir. Etkin bir denetleme ise, yine söz özgürlüğüne sahip üyelerin oluşturduğu bağımsız bir parlamentonun varlığını gerektirir.⁹⁷ Parlamento üyeleri, bu bağımsızlık ve söz söyleme özgürlüğünün güvencesiyle, milletin temsilcisi olarak, milletin hakkını koruyacak, gördüğü yolsuzlukları, aksaklıkları ortaya koyacak, soracak ve soruşturacaktır.⁹⁸

İşte yasama sorumsuzluğu, parlamenterlerin yürütmeyi denetleme görevlerini de yerine getirirken, yürütme organının kendisi için tehlikeli gördüğü parlamento üyelerinin etkisiz bırakılmalarını önlemek amacıyla da güder. Günümüz partiler demokrasisinde, çoğunluk partisine

---

⁹⁴ ÇAĞLAYAN, s. 211, BAŞGİL, s. 9.

⁹⁵ Çetin ALTAN, **Ben Milletvekili İken**, Hürriyet Yayınları, No:217, İstanbul, 1979, s. 272.

⁹⁶ AKYÜREK, s.21.

⁹⁷ KÜÇÜK'A, s. 523, KIRATLI, s. 27.

⁹⁸ KIRATLI, s.27.

dahil milletvekillerine yürütmenin pek bir zorluk çıkartmayacağı düşünülürse bu kurum daha çok muhalefete mensup milletvekillerinin korunmasına yöneliktir.⁹⁹

Parlamento üyesi, bütün bu yasama görevlerinin yerine getirilmesi sırasında, ileride gerek yürütme organı, gerek üçüncü şahıslar tarafından hakkında kovuşturma yapılacağı endişesi duyarsa, artık onun bağımsızlığından, söz özgürlüğünden bahsedilemez. Dolayısıyla da, milletin egemenliği ve çıkarlarının korunması gereği gibi gerçekleşemez.¹⁰⁰ Bu nedenle yasama sorumsuzluğu temsili rejimin temel kurumlarından biridir.¹⁰¹

III. HUKUKİ NİTELİĞİ

Yasama sorumsuzluğu kurumu bir Anayasa Hukuku kurumu olmasına karşın Ceza Hukuku ile de yakından ilgilidir. Bu nedenle yasama sorumsuzluğunun hukuki niteliğini incelerken önce Anayasa Hukuku yönünden sonra da Ceza Hukuku yönünden incelenecektir.

A. Anayasa Hukuku Yönünden

Temsili sistemlerde asıl olan millete ait temsil görev ve sorumluluğunun alabildiğine özgürlük içerisinde kullanılabilmesidir. Bu açıdan yasama sorumsuzluğu, parlamentonun fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için zorunlu bir kurumdur.

---

⁹⁹ ALDIKAÇTI, s. 273, TEZİÇ, s. 124, KUNTER, s. 1475, TANİLLİ, s. 280-281.

¹⁰⁰ DÖNMEZER-ERMAN, I, s. 292, KIRATLI, s. 27.

¹⁰¹ TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 369.

Bu kurum ve bu kurumun sağladığı söz özgürlüğü olmadan parlamento asli fonksiyonlarını gerçekleştiremez.¹⁰² Sorumsuzluk, parlamento üyelerinin özgürlüğünü güvence altına alarak görülen fonksiyonun bağımsızlığını sağlar.¹⁰³ Bu fonksiyon ise “parlamenter fonksiyon”dur.

Yasama sorumsuzluğu, temsili rejimin olmazsa olmaz bir kurumu olarak kabul edilirken, diğer yandan demokrasinin vazgeçilmez bir prensibi olan “kanunlar önünde eşitlik “ ile çelişir görünmektedir. Aynı fiilin faili, herhangi bir şahıs ise hakkında kovuşturma yapılabilmekte, parlamento üyesi ise kovuşturma yapılamamaktadır.¹⁰⁴ İlk bakışta bir ayrıcalıklı gibi görünmesine karşın sorumsuzluk, parlamento üyelerine kişisel yarar sağlayan, onların şahısların şahıslarına tanınmış bir ayrıcalık değildir. Sorumsuzluğun bir ayrıcalık olmadığı konusunda doktrinde bir fikir birliği vardır.¹⁰⁵

BAŞGİL, sorumsuzluğun bir ayrıcalık değil bir hak olduğunu ileri sürmektedir.¹⁰⁶

Sorumsuzluk, hukuksal yollarla işbaşına gelmiş¹⁰⁷ parlamentonun, yürütme organı ve kişilere karşı bağımsızlığını sağlamak suretiyle¹⁰⁸ parlamento üyelerinin fonksiyonlarını gereği gibi yerine getirebilmeleri için¹⁰⁹ parlamento ve dolayısıyla parlamentonun temsilcisi olduğu milletin

---

¹⁰² KIRATLI, s. 28, DÖNMEZER-ERMAN, I, s. 292, BAŞGİL, s. 8.

¹⁰³ KIRATLI, s. 28.

¹⁰⁴ ALDIKAÇTI, s. 273.

¹⁰⁵ AYBAR, s. 123, BAŞGİL, s. 6, ARSEL, s.251, ÇAĞLAYAN, s. 209, ÖZEK, s. 99, Tahir TANER, **Ceza Hukuku Umumi Kısım**, İstanbul, 1953, s. 208, GÖZÜBÜYÜK, s. 1187, KUNTER, s. 1475, Kanun önünde eşitlik kavramı için bkz. Merih ÖDEN, **Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi**, Ankara, 2003, s.133 vd.

¹⁰⁶ BAŞGİL, s. 7.

¹⁰⁷ ÖZEK, s. 99.

¹⁰⁸ BAŞGİL, s. 3, ALDIKAÇTI, s. 273, AYBAR, s. 123.

¹⁰⁹ ARSEL, s. 251, Faruk EREM, **Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, C.1, Ankara, 1973, s. 171.

yararlarını korumak amacıyla kabul edilmiş,¹¹⁰ objektif bir durum ortaya koyan hukuksal bir kurumdur.¹¹¹

Görülüyor ki, aslında yasama sorumsuzluğu niteliği itibariyle parlamento üyelerinin sübjektif bir hakkı değil,¹¹² parlamento kurumuna bağlı objektif karaktere sahip bir kurumdur.¹¹³ Parlamento üyeleri de bundan, objektif bir statünün içerisinde buldukları için yararlanmaktadırlar. Bu objektif statü de görülen fonksiyon nedeniyle tanınmıştır. Nitekim Anayasalar da bu kurumu, görülen fonksiyonun iyi işleyebilmesi için fonksiyona bağlı olarak kabul etmiştir. Suç teşkil eden fiilin sorumsuzluk kapsamına girebilmesi için yalnızca meclis içinde, çalışmalar sırasında işlenmiş olması yeterli değildir. Üyenin bunu fonksiyon ifa ederken yapması gereklidir.¹¹⁴

Uygulamada Türk Anayasa Mahkemesi siyasi parti kapatma davalarında, yasama sorumsuzluğunu “parlamentarlere kişisel olarak cezai yönden getirilmiş özel bir güvence” olarak nitelendirmektedir. Anayasa Mahkemesi 16.01.1998 tarih, 1997/1 E.(Siyasi Parti Kapatma) 1998/1 K. sayılı kararında; “...Anayasa’nın 83. maddesine göre T.B.M.M. üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanı’nın teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.” Anayasanın bu kuralıyla, Meclis çalışmalarında ulusal istencin en iyi bir biçimde yansıtılması bakımından milletvekillerinin görevini

---

¹¹⁰ TANER, s. 208, ÇAĞLAYAN, s. 209.

¹¹¹ AYBAR, s. 123, TANER, s. 208.

¹¹² ÖZEK, s. 95, AYBAR, s. 123.

¹¹³ AYBAR, s. 123.

¹¹⁴ ÖZEK, s.64.

hiçbir etki altında kalmadan yapabilmeleri için kişiliklerine bağlı özel bir koruma getirilmiştir. Bu korumadan parti tüzel kişiliklerinin yararlanması söz konusu olamaz” demiştir.¹¹⁵

Anayasa Mahkemesinin bu kararına ve nitelemesine karşı çıkan muhalif üyeler ; “...Çoğunluk görüşünde belirtildiği gibi, Anayasa’nın öngördüğü “sorumsuzluğu” milletvekiline kişisel olarak cezaî yönden getirilmiş bir güvence olarak kabul etmek anayasa koyucunun amacına uygun olmayan bir yorum biçimidir. Sorumsuzluğun amacı milletvekilinin düşündüğünü özgürce, hiçbir endişeye kapılmadan ifade etmek olduğuna göre, partiler için getirilen yasaklara aykırı davranacağı korkusuyla bu görevi nasıl yerine getirecektir. Bir milletvekili, mecliste ileri sürdüğü söz ve düşüncesinden dolayı partisinin kapatılma davasında sorumlu tutulduğu takdirde, Milletvekilliği düşecek, Beş yıl süreyle bir partili olarak siyaset yapamayacak, Hapis cezasına çarptırılabilir. Böyle bir durumda, milletvekili bu cezaların tehdidi altında iken düşüncesini özgürce ifade edemeyecektir....

...Kaldı ki meclis çalışmalarındaki söz ve düşüncesinden dolayı, milletvekilini yargılamak Anayasa’ya göre hiç mümkün görülemez. Milletvekillerinin “kürsü sorumsuzluğu”na yargı kararıyla getirilen bu sınırlama, Anayasa’nın 13. maddesinde öngörülen “Demokratik toplum düzeninin gereklerine”de aykırıdır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 10. ve 11. maddelerinde öngörülen düşünceyi ifade özgürlüğü ile örgütlenme özgürlüğü ve bunların hangi ölçüde sınırlandırılacağı ilkeleri, Demokratik toplum düzenini” kabul etmiş ülkelerce aynen benimsenmiştir....

---

¹¹⁵ A.Y.M’nin Refah Partisinin kapatılması kararı için bkz. 1997/1 E.(Siyasi Parti Kapatma), 1998/1 K. K.T.16.01.1998. RG.:22.02.1998 R.G. Sayısı: 23266, s. 249-250 ve 261-263. 1999/2 E. 2001/2 K. Fazilet Partisi Kararı için bkz. 1992/2E(Siyasi Parti Kapatma),2001/2K. K.T.:22.06.2001, RG.:05.01.2002 (Mükerrer) R.G. Sayısı: 24631

...özgürlüklerin hangi ölçüde sınırlandırılacağı konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarındaki kriterler belirtilmiştir. Buna göre, düşünceyi ifade özgürlüğü “hukuk dışı bir eyleme” (terör ve şiddete) bitişik olması durumunda sınırlandırılabilen, şok düşünce ve görüşlerin her zaman ifade edilebileceği kabul edilmektedir. Fert için kabul edilen bu özgürlük alanını onun temsilcisi olan milletvekili için kabul etmemek parlamenter sisteme vurulan ağır bir darbe olur. Özgürlüklerin yalnızca ne ölçüde sınırlandığı değil, sınırlamanın şartları, nedeni, yöntemi ve buna karşı öngörülen kanun yolları “demokratik toplum düzeni” kavramı içinde değerlendirilmelidir. Demokratik toplumlar, uluslararası sözleşme ve ekleriyle oluşturulan “ULUSALÜSTÜ HAK VE ÖZGÜRLÜK STANDARLARINI” ölçü (norm) kabul eden ve bunları uygulayan ülkelerdir. Hak ve özgürlükleri “koruyan ve güçlendiren” bir organ olması gereken Anayasa Mahkemesi'nin bu anlayıştan uzaklaşarak Meclis kürsüsünde bile düşünceyi açıklamaya sınır getirmesi, parlamenter sistemin özünü zedeler....

...Demokratik kültür, tekelciliği reddeder. Eğer farklı bir düşünce doğruysa, toplumun bundan faydalanmasının önüne geçilmemeli, yanlışsa, yine doğrunun daha iyi anlaşılmasına imkan vermelidir. Düşünce ürününden toplumun faydalanması için mutlaka açıklanması gerekir. Farklı grupların, farklı düşüncelerin bir arada barış içinde yaşamalarını gaye edinen, meclis çalışmalarına bu konuda katkıda bulunan düşünce sahiplerinin meclis dışına atılması, siyasetten uzaklaştırılması hiçbir demokratik ülkede görülemeyecek antidemokratik bir düşünce ürünüdür. Bu durumda, Anayasa'nın 83. maddesine göre sorumsuzluk kapsamına giren bir fiil, milletvekili için suç olmadığından, “YARGI ORGANLARININ” görev ve yetki alanı dışında kalır. Milletvekili için suç olmayan bir fiilin yaptırımını olamaz....

...Sorumsuzluk nedeniyle “yargılama” konusu dahi olamayacak bir konuşmayı dokunulmazlık kurumuna rağmen yargılama konusu yapmak, suç olduğunu tespit ederek siyasî

partiyi kapatmak, sonuçta milletvekilliğini düşürmek, siyasî yasaklı durumuna getirmek, demokratik ülkelerde olmayacak bir anlayış ve davranış biçimidir....

...”sorumsuzluk alanı” içindeki bir konuşmayı “suç” kabul etmek “hukuksal kaos” doğurur. Çoğunluk görüşünde yer alan, “milletvekilini” değil partiyi yargılıyoruz, bunun sonucunda da milletvekilliği düşüyor, siyasî yasaklı oluyor” mantığı kabul edilemez. Zira, milletvekilinin fiili değerlendirilip Anayasa Mahkemesi’nce suç olduğu tespit edildikten sonra Parti’nin kapatılmasına karar veriliyor. Bu tespit işleminin niteliği, yargılama yapmaktan başka bir şey değildir....” diyerek karşı oy kullanmış ve kapatma kararına karşı çıkmıştır.¹¹⁶

Aynı şekilde bir başka muhalif üye ise “...Şu “gökkubbe altında” bugüne kadar zaten söylenmedik hiçbir söz kalmamışken, hem de TBMM çatısı altında söylenenleri bugün gelinen gelişme ortamında suç saymak ancak bir geriye dönüş, hak ve özgürlükleri askıya almak olur” demiştir.¹¹⁷

Anayasa Mahkemesi “yasama sorumsuzluğu” kurumunu kanaatimizce dar yorumlamaktadır. Bu içtihada göre, yasama sorumsuzluğu kapsamına giren düşünce açıklamaları nedeniyle parlamenterlerin şahıslarına yönelik cezai bir yaptırım uygulanması söz konusu olmasa bile söz ve eylemlerin o parlamento üyesinin mensup olduğu partinin kapatılması kararı için bir gerekçe teşkil edebilmesi mümkündür. Böylelikle yasama sorumsuzluğu kapsamına giren fiiller nedeniyle parlamento üyeleri dolaylı bir yaptırıma (parlamenterlik sıfatının düşmesi, siyasî yasaklı hale gelmesi ve mensup olduğu partinin kapatılması) uğramaktadırlar. Dolaylı olarak parlamento

---

¹¹⁶ Anayasa Mahkemesi Üyesi Haşim Kılıç’ın (bu görüşe üye Sacit Adalı’da katılmaktadır) Karşı Oy yazısı için bkz. Anayasa Mahkemesi 1997/1 E.(Siyasi Parti Kapatma) 1998/1 K. K.T.16.01.1998. RG.:22.02.1998 R.G. Sayı: 23266, s.301-305.

¹¹⁷ Anayasa Mahkemesi Üyesi Sacit Adalının Karşı Oy yazısı için bkz. Anayasa Mahkemesi 1997/1 E.(Siyasi Parti Kapatma) 1998/1 K. K.T.16.01.1998. RG.:22.02.1998 R.G. Sayı: 23266, s.306 vd.

üyelerini sorumlu kılan bu anlayış, parlamento üyelerinin yasama faaliyetleri sırasında hiçbir etki ve baskı altında kalmadan, fikir ve kanaatlerini özgür ve bağımsız bir şekilde ifade edebilmelerini engelleyecektir.

Bu görüş aynı zamanda yasama sorumsuzluğuna giren eylemler nedeniyle parlamento üyesine parlamento dışında hiçbir makam tarafından hiçbir yaptırım uygulamayacağı görüş ve ilkesini de zedelemektedir.

B. Ceza Hukuku Yönünden

Yasama sorumsuzluğunun Ceza Hukuku yönünden niteliği doktrinde tartışmalara, farklı görüşlerin ortaya atılmasına neden olmuştur.¹¹⁸

Bu görüş ayrılıkları ve tartışmalar uygulamayı da yakından ilgilendirmektedir. Sorumsuzluğun, parlamenterin fiilini suç olmaktan çıkarıp tüm hukuk düzenine uygun bir hale getirip getirmeyeceği, parlamenter hakkında cezai takibat yapılmasa dahi hukuki sorumluluğu cihetine gidilip gidilemeyeceği, Parlamenterin fiiline iştirak eden ya da hakaretine veya sövmesine karşılık veren kişilerin durumu ne olacağı gibi soruların yanıtı, sorumsuzluğun ceza hukuku bakımından hukuki niteliği konusunda benimsenecek görüşe göre değişik olacaktır. Yasama sorumsuzluğunun, Ceza hukuku yönünden mahiyetini açıklayan başlıca üç grup görüş vardır.¹¹⁹

1. Yasama Sorumsuzluğunun İsnat Yeteneğini Kaldırdığını Kabul Eden Görüş

---

¹¹⁸ KIRATLI, s. 29.

¹¹⁹ KIRATLI, s. 29, ÖZEK, s. 89, Türkan YALÇIN, “Yasama Sorumsuzluğu” **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı:2, 1992, s. 217.

Cezai sorumluluktan söz edilebilmesi için, failin “isnat yeteneğine”¹²⁰ sahip olması gerekir. Sadece isnat yeteneğini ortadan kaldıran veya azaltan nedenleri düzenleyen Türk Ceza Yasasının aksine, İtalyan Ceza Yasası 85. maddesinde isnadiyeti tanımlamıştır. Buna göre isnat yeteneğine sahip olmak için “anlama” ve “isteme” yeteneğinin olması gerekir.¹²¹ Failin hareketinin toplumsal yaşamın gerekleriyle çatıştığını bilmesi, anlama yeteneğinin varlığı için yeterlidir. İsteme yeteneği ise, failin iç tepkilerine direnerek kendi kendisini gütmesi, belirlemesidir. Kanunumuza göre, anlama ve isteme yeteneği iki grup kişide yoktur. Bunlardan biri küçükler, diğeri de akli özürlü bulunanlardır. Bu görüşe göre sorumsuzluk suçu ortadan kaldırmaktadır. Suçu ortadan kaldıran nedenlerin açıklanmasında da çeşitli görüşler vardır.¹²²

Bir grup görüş; yasama sorumsuzluğunun suçun manevi unsuru ile ilgili olduğunu ve sorumsuzluğun, suçun “manevi unsuru”ndaki eksiklik nedeniyle suçu ortadan kaldırdığını savunmuştur.¹²³

İkinci grup görüş, yasama sorumsuzluğunun cezai ehliyeti ortadan kaldırdığı görüşündedir. Ehliyetsizlik yalnızca doğal şartlardan değil, politik sebeplerden de doğabilmektedir.¹²⁴

Üçüncü grup görüş ise, yasama sorumsuzluğu nedeniyle, parlamentere suç isnat edebilmenin mümkün olmadığını savunmaktadır.¹²⁵ Bu görüşe göre, faile bir sorumluluk isnat edebilmek için gerekli olan faile ilişkin şartlar mevcut değildir. Bu isnadı önleyen neden de, manevi ve şahsi bir durumdan doğmaktadır. Cezaya ehliyetsizlik, akıl hastalığı, yaş küçüklüğü gibi

---

¹²⁰ Isnat yeteneği kavramı için bkz. ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.538 vd.

¹²¹ YALÇIN, s.218.

¹²² YALÇIN, s.218, ÖZEK, s. 89.

¹²³ Görüşler için bkz. YALÇIN, s.218.

¹²⁴ ÖZEK, s. 89.

¹²⁵ İbid.,s. 89-90.

nedenlerden doğabilecek isnat imkansızlığı, tabii ve manevi bir durumdur. Yasama sorumsuzluğu ise kanundan doğan bir isnat edilememe durumudur ve suçu ortadan kaldırmaktadır.¹²⁶

Bu görüşte eleştirilmiştir ve denilmiştir ki; yasama sorumsuzluğunu ceza kanununun mecburiliğinin bir sınırı olarak almak ve parlamenter kanunun muhatabı olarak görmemek çok hatalıdır. Bunlar, kanunu muhatabı olmama durumunda değildir. Aksine konuları gereği herkesten çok kurallara uymakla yükümlüdürler. Parlamenter akıl hastaları ve küçükler gibi görerek, cezanın muhatabı olmadıklarını söylemek, hukuki-formalist düşüncenin tipik bir görünümüdür. Tamamen farklı bir biçimde ele alınması gereken problem, formalizmle malul kalmaktır. İsnat yeteneğinin yokluğu - parlamenter deliler ve çocuklarla bir tutmaktan kaçınıp bile- sujenin hukuki kişiliğinde bir eksiklik meydana getirmektedir. Oysa bunun tam tersine, sorumsuzluk parlamenterlik statüsünün büyük önem taşımasının bir sonucudur.¹²⁷

2. Yasama Sorumsuzluğunun Hukuka Aykırılığı Kaldırdığını Kabul Eden Görüş:

Bu görüş taraftarları,¹²⁸ parlamento üyesinin işlediği fiilin “hukuka aykırılık”¹²⁹ unsuru olmadığı için suç teşkil etmediği görüşündedirler.¹³⁰

Bu görüşe göre; suç teşkil eden fiil, parlamento üyesi tarafından görevi gereği, kendisine tanınan bir hakkın kullanılması sırasında meydana gelmiştir. Bu hakkın kullanılması, yasama

---

¹²⁶ Bu görüşler için bkz., İbid., s. 89-90.

¹²⁷ YALÇIN, s. 218-219.

¹²⁸ Bu görüşü savunan yazarlar için bkz. KIRATLI, s.29-30, YALÇIN, s.219.

¹²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.467 vd.

¹³⁰ ÖZEK, s. 90, KIRATLI, s. 29, Sahir ERMAN, “Hakaret, Karşılıklı Tahkir, Teşrii Masuniyetin Hukuki mahiyeti ve Şümulü, İ.Ü.H.F.M., C. XVII; Sayı: 1-2, İstanbul, 1951, s. 457.

görevini yerine getirirken hukuka aykırı fiilleri meşru hale getirir. Bu nedenle sorumsuzluk suçtaki “hukuka aykırılık” unsurunu ortadan kaldırarak işlediği fiili suç olmaktan çıkarır.¹³¹

Suç cezai nitelikteki hukuk düzeninin bir kuralının ihlalinden ibaret bulunduğuna göre, onun temel özelliği hukukla çatışmasıdır; eş deyişle hukukun karşıtı olmasıdır. Bu çatışma ve aykırılık, hukuka aykırılık olarak adlandırılır.¹³² Hukuka aykırılık suçun ister kurucu unsuru,¹³³ ister özü olarak kabul edilsin hukuka uygunluk nedenleri, fiili başından itibaren suç olmaktan çıkarılır.¹³⁴

Hukuka uygunluk nedenlerinin etki alanı tartışmalıdır. Bir anlayış, bu nedenlerin fiilin sadece ceza hukukuna aykırılığını ortadan kaldırdığını, diğer hukuk dalları yönünden fiilin hala hukuka aykırı olarak kalabileceğini savunur. Buna karşılık bize daha doğru gelen bir başka anlayış, söz konusu nedenlere genel bir etki tanımakta, bu nedenlerin bulunması halinde fiilin sadece ceza hukuku yönünden değil, tüm hukuk düzeni yönünden hukuka uygun hale geldiğini kabul etmektedir.¹³⁵ Gerçekten de bir fiil, ya hukuka uygundur ya da aykırıdır. Fiili bir hukuk dalına uygun, bir diğerine göre hukuka aykırı kabul etmek, hukuk kavramının özüne aykırıdır.¹³⁶

Hukuka uygunluk nedenlerinin etkisi konusunda kabul edilecek görüşe göre varılacak sonuç da değişecektir. Hukuka aykırılık, sadece ceza hukukuna aykırılık olarak anlaşılırsa, yasama sorumsuzluğunun hukuka uygunluk nedeni olarak kabul edilmesi halinde, ceza hukuku bakımından

---

¹³¹ KIRATLI, s. 30, ERMAN, s. 457.

¹³² Nevzat TOROSLU, **Ceza Hukuku**, Ankara, 1991, s.29-30.

¹³³ DÖNMEZER-ERMAN,I, s. 7, Nurullah KUNTER, **Suçun Kanuni Unsurları Nazariyesi**, İstanbul, 1949, s. 84 vd.

¹³⁴ Uğur ALACAKAPTAN, **Suçun Unsurları**, Ankara, 1975, s. 63, TOROSLU, s. 78.

¹³⁵ DÖNMEZER-ERMAN,I, s. 10, ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA,s.467,ALACAKAPTAN,s.64.

¹³⁶ ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA,s. 477, DÖNMEZER-ERMAN,I, s. 10.

hukuka uygun hale gelen söz ve fiiller, örneğin medeni hukuk bakımından hukuka aykırı olmakta devam edecek ve şartları varsa parlamenterden tazminat talep edilebilecektir.

Oysa yasama sorumsuzluğunun bir hukuka uygunluk nedeni olarak kabul edilemeyeceği de bir gerçektir. Gerçekten de parlamento faaliyeti sırasında parlamenterin oy ve sözleriyle suç işlemesi, örneğin hakaret etmesi, sövmesi, Anayasanın verdiği bir hak olarak nitelendirilebilir mi? Bir kere, bir hukuka uygunluk nedeni olarak hakkın icrasından söz edilebilmesi için, öncelikle “sübjektif” bir hakkın olması gerekir.¹³⁷ Oysa yasama sorumsuzluğu, parlamentere sübjektif bir hak olarak verilmemiştir. Tam tersine yasama sorumsuzluğu objektif ve mutlaklıdır.¹³⁸

Yasama sorumsuzluğunun hukuka aykırılığı kaldırdığını savunanlar, bir başka gerekçe olarak sorumsuzluğun sürekliliğini gösterirler. Bu görüşte eleştirilmiş ve denilmiştir ki; süreklilik nispi bir nitelik taşır. Çünkü, bazı anayasalarda sorumsuzluk, parlamentonun takdirine bırakılmıştır. Parlamento, isterse sorumsuzluğu kaldırabilir. Bu nedenle bu görüşün evrensel bir değeri yoktur. Ayrıca Meclisler, disiplin yetkileri ile üyelerinin bazı fiillerini cezalandırabilmektedirler. Eğer yasama sorumsuzluğu, fiilin hukuka aykırılığını kaldırsaydı, disiplin cezası verilmemesi gerekirdi.¹³⁹

Bu konuda Bettiol; “ sorumsuzluğu ceza kanununa tabi olma zorunluluğunun bir istisnası olarak kabul etmek, parlamenterin işgal ettikleri mevkii ve yürüttükleri görevden doğan zorunlulukların dışına çıkmak olur. Bu zorunluluklar, modern devlette, mevkileri ve yürüttükleri görevler dikkate alınmaksızın istisnasız herkesi bağlayan hukuki ve cezai esaslardan bu gibi kişilerin muaf tutulmaları gibi yapay bir çareye başvurmaksızın da sağlanabilir. Bu kişilerin kanunla bağlı olmadıkları kabul edilseydi, bunlara karşı meşru müdafaa mümkün olmazdı. Yine parlamenterin

---

¹³⁷ DÖNMEZER-ERMAN,I, s. 34 vd.

¹³⁸ YALÇIN, s. 221.

fiiline iştirak edenlerde cezalandırılmazdı, çünkü, iştirak fer'i niteliktedir ve asli failin fiilinin hukuka aykırı olmasını gerektirir.”¹⁴⁰ diyerek bu görüşü eleştirmiştir.

3. Yasama Sorumsuzluğunun Failin Cezalandırılabilme Yeteneğini Ortadan Kaldırdığını Kabul Eden Görüş:

Yazarların büyük çoğunluğu yasama sorumsuzluğunun, cezalandırılabilmeyi kaldırdığını savunurlar.¹⁴¹ Bu görüşü savunanlara göre parlamento üyesinin fonksiyonu ile ilgili suç teşkil eden fiili, esas itibariyle hukuka aykırıdır ve suçtur. Faildeki isnat kabiliyeti de tamdır. Fakat yasama sorumsuzluğu failin cezalandırılabilme yeteneğini kaldırmaktadır.¹⁴² Bu görüşe göre sorumsuzluk suçun hukuka aykırılık unsurunu kaldırmayıp, sadece cezalandırılabilme unsurunu ortadan kaldırır, fiilin kanunsuzluğu devam etmektedir.¹⁴³

Bu görüş taraftarlarından Bettiol'a göre; “ Ceza normunda iki unsur vardır. Bunlardan birisi kural, diğeri ise yaptırımdır. Şu halde ceza normu iki emri kapsar. Birisi, zarar verici belirli bir hareketten kaçınması için bireye; diğeri ise yaptırımı uygulaması için hakime yöneliktir. Bu nedenle, yasama sorumsuzluğu, normun kural unsurunun etkinlik ve yürürlüğünü kaldırmaz. Bu unsur, anlamak ve istemek yeteneğine sahip olup, hukuk düzeni içinde yaşayan herkesi istisnasız kapsar. Yasama sorumsuzluğu, sadece cezai normun yaptırım unsuruna ilişkindir, yani uygulanmayan şey

---

¹³⁹ KIRATLI, s. 31.

¹⁴⁰ Sahir ERMAN, **Hakaret ve Sövme Cürümleri**, Ankara , 1958, s. 224.

¹⁴¹ CENTEL-ZAFER-ÇAKMUT,s.155, TEZİÇ, s. 380, DÖNMEZER-ERMAN, I., s. 250, DEMİRBAŞ, s.138, ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA,s.268.

¹⁴² ÖZEK, s. 91, ERMAN, Hakaret, Karşılıklı Tahkir,... s.457, KIRATLI, s. 30, ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA,s.268.

¹⁴³ ERMAN, Hakaret, Karşılıklı Tahkir...,s. 457, ÖZEK, s. 91. ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA,s.268.

bu yaptırımdır.¹⁴⁴ Sorumsuzluk, parlamenterin cezalandırılmamasını gerektiren kişisel bir nedendir.¹⁴⁵ Dolayısıyla yasama sorumsuzluğu, görülen fonksiyon nedeniyle kabul edilmiş tam bir cezasızlık halidir.¹⁴⁶

Ülkemizde doktrinde geçerli olan görüşte budur.¹⁴⁷ Hakim olan görüşe göre yasama sorumsuzluğu suçun hukuka aykırılık unsurunu kaldırmayıp, sadece cezalandırılabilme unsurunu ortadan kaldırmaktadır.

Uygulamada, Yargıtay içtihatları da yasama sorumsuzluğunun suçun hukuka aykırılık unsurunu kaldırmadığını, sadece cezalandırılabilmeyi ortadan kaldırdığını söyleyerek doktrine uymuştur. Yargıtay 4. Ceza Dairesi 22.06.1950 tarih, 2818 Esas, 7902 sayılı kararında “ ... Haddi zatında suç mahiyetinde bulunduğu hükümde kabul edilen sözlerin meclis kürsüsünde

---

¹⁴⁴ ÖZEK, s. 91, ERMAN, Hakaret ve Sövme... s. 224, ERMAN, Hakaret, Karşılıklı, s. 458.

¹⁴⁵ ERMAN, Hakaret. Karşılıklı..., s. 458.

¹⁴⁶ ÖZEK, s. 93.

¹⁴⁷ ERMAN, Hakaret, Karşılıklı..., s. 458, KIRATLI, s. 33, TANER, s. 209, TEZİÇ, s. 380, DÖNMEZER-ERMAN, I., s. 250. CENTEL-ZAFER-ÇAKMUT, s.155. Ancak, anılan yazarlar arasında cezalandırılabilmenin suçun unsuru olup olmadığı konusunda görüş birliği olmadığından farklı sonuçlara varılmaktadır. Bazı yazarlar, cezalandırılabilmeyi suçun unsuru olarak kabul ettikleri için, yasama sorumsuzluğunun fiili suç olmaktan çıkardığını, ancak haksızlığını önlemediğini kabul ederler. bkz. KUNTER, Kanuni Unsur, s. 177, ERMAN, Hakaret ve Sövme..., s. 225, Buna karşın, cezalandırılabilmenin unsurlardan ayrı bir varlığı olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Buna göre, cezalandırılabilme koşulları, suçun tamamlanmasından sonra ortaya çıkan ve onu cezalandırılabilir hale getiren koşullardır. ALACAKAPTAN, s. 6-7, Doktrinde, unsurlarla cezalandırılabilme koşullarının açıkça ayrılabilmesine yarayacak ölçütlerin yokluğundan şikayet edilmekte ve ayrımın gereği gibi yapılmasını mümkün kılacak ölçüleri koyma görevinin kanun koyucuya düştüğü savunulmaktadır. Ayhan ÖNDER, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, C. II, İstanbul, 1989, s. 16 vd. ÖNDER, yasama sorumsuzluğunu, “cezalandırılmaya engel olan şahsi sebepler” başlığı altında incelemektedir. Yazara göre, hareket tipe uygun, hukuka aykırı ve kusurlu olduğu halde, failde bulunan bazı şahsi nitelikler fiilin cezalandırılabilmesine engel olabilmektedir. ÖZEK ise, yasama sorumsuzluğunun kişisel bir sebep olmadığını, parlamento üyesinin içinde bulunduğu objektif statünün, onun takip edilmemesini sonucunu doğurduğunu belirtmektedir. ÖZEK, s. 90.

söylenilmesi sebebiyle Anayasanın 17. Maddesince ceza sorumluluğundan müstesna olmasının bunların hakaret mahiyetini kaldırmayacağını “belirtmiştir.¹⁴⁸

Sorumsuzluğun, fiilin suç olmakta devam etmesine etki etmemesinin ceza hukuku ve özel hukuk dalları açısından bazı sonuçları vardır: gerçekten sorumsuzluğa sahip parlamento üyesinin hukuka aykırı fiili karşısında, eğer fiili suç olmaktan çıkarırsak meşru müdafaa hali söz konusu olamazdı. Çünkü, o zaman bu fiillerin, ” haksız” bir saldırı oluşturmaları mümkün olmazdı.¹⁴⁹ Fiilin sorumsuzluğa karşın suç teşkil etmesinin diğer bir sonucu da, suça bir başkasının iştirakinin(milletvekilini suça azmettirme gibi) mümkün olabilmesidir.¹⁵⁰

Diğer yandan parlamentodaki sözleri sırasında bir parlamentere veya parlamenter olmayan bir kimseye hakaret eden veya söven parlamento üyesi, kovuşturulamaz ise de, fiil hukuka aykırı olma vasfını kaybetmez. Nitekim hakarete uğrayan şahıs karşılık hakarete bulunursa, parlamento üyesinin hakaret fiili, o şahsın cezasının indirilmesine veya cezasının tamamen kaldırılmasına neden olabilir. Nitekim 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı yeni T.C.K. ’nın 129.maddesinin 3. fıkrası (765 sayılı TCK’nın 485. Maddesinin 2. Fıkrası) karşılıklı tahkirdede cezayı indirmektedir.¹⁵¹ Ancak cezanın indirilmesi veya kaldırılması için tahkire sebebiyet veren yahut ilk olarak hakarete bulunan şahsın fiilinin haksız olması lazımdır.¹⁵² Fakat milletvekilinin fiilinin hukuka aykırı olamadığı kabul edilirse, karşılık hakarete bulunan şahsın TCK’nın 129/3 maddesinden (eski TCK m. 485/2) yararlanarak cezasının indirimi veya kaldırılması söz konusu edilemez. Oysa,

---

¹⁴⁸ Yargıtay 4. Ceza Dairesi, 22.06.1950 tarih, 2818 Esas, 7902 Karar, (ERMAN, Hakaret, Karşılıklı, ..., s. 455-456, KIRATLI, s. 32-33, ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.268.

¹⁴⁹ EREM, Ümanist Doktrin..., s. 174-175.

¹⁵⁰ ERMAN, Hakaret, Karşılıklı, ..., s. 457-459, EREM, Ümanist Doktrin... s. 174.

¹⁵¹ KIRATLI, s. 32, ERMAN, Hakaret, Karşılıklı, ..., s. 456.

¹⁵² DÖNMEZER-ERMAN, I, s. 293, ERMAN, Hakaret..., s. 223, ERMAN, Hakaret, Karşılıklı, ..., s. 460, , EREM, s. 172, KIRATLI, s. 32.

yasama sorumsuzluğunun suçun hukuka aykırılık unsurunu ortadan kaldırmayıp cezalandırılabilmeyi ortadan kaldırdığı kabul edilirse, bu kez ceza indirilebilecek veya kaldırılabilir. ¹⁵³

Yargıtay da yukarıda sözünü ettiğimiz kararında, yasama sorumsuzluğunun fiili suç olmaktan çıkarmadığını, sadece cezalandırılabilmeyi ortadan kaldırdığını ve T.C.K. 485/2'nin bu durumda uygulanmasını kabul etmiştir. ¹⁵⁴

C. Kovuşturmalar Yönünden

Aşağıda yasama sorumsuzluğu cezai ve hukuki kovuşturmalar açısından ayrı ayrı değerlendirilecektir.

1. Cezai Kovuşturmalar Açısından

Parlamenteler yasama sorumsuzluğuna giren fiillerinden dolayı cezai açıdan sorumlu tutulamazlar. Yasama görevlerini yerine getirirken söylemiş oldukları hakaret ve sövme fiilleri için de sorumsuzluk söz konusudur. Bu sorumsuzluk cezasızlık sonucunu doğurur. Ancak cezai yönden sorumsuz olan parlamenterleri meclis kendi iç disiplin kurallarına göre disiplin cezası ile cezalandırabilir.

İngiltere'de parlamenter tarafından yasama görevi sırasında parlamentonun haklarına, kurallarına ve bağışıklarına karşı bir saygısızlık veya bir saldırıda bulunulursa buna bağışıklığın ihlali

---

¹⁵³ ERMAN, Hakaret..., s. 223, ERMAN, Hakaret-Karşılıklı..., s. 460, EREM, Ümanist...s.172, DÖNMEZER-ERMAN,I, s. 293.

¹⁵⁴ Karar ve bu kararın ceza hukuku bakımından incelenmesi için bkz. ERMAN, Hakaret-Karşılıklı., s. 455-460.

denir ve parlamento hukuku tarafından cezalandırılır. Bu cezalandırma yetkisi parlamentonun elindedir. Parlamento gerek kendi kurallarına karşı geleni gerekse bağışlıkları ihlal edeni cezalandırır. Parlamento hukukuna karşı gelme ile bağışlıkların ihlali arasında kesin sınır çizmek zordur. Bir parlamenter hakkında parlamento hukukuna karşı geldiği veya bağışlıklarını ihlal ettiğinden dolayı resmi bir şikayet olduğu takdirde, konu bağışlıklar komitesine sevk edilir. Komite durumu inceledikten sonra, konuya ilişkin bir rapor hazırlayarak parlamentoya gönderir. Parlamento bunun üzerine parlamentere nasihat verebileceği gibi ihtar cezası verebilir veya üye tutuklanabilir. Bu durumda cezaevine gönderilir.¹⁵⁵ Bu sonuç, cezanın yanında üyenin parlamentodan bir süre veya devamlı olarak ihracı sonucunu doğurabilir.

Avustralya, Kanada, Hindistan, İrlanda ve Yeni Zelanda'da parlamentonun parlamenti ihraç yetkisi vardır. Macaristan, İsrail, Polonya gibi ülkelerde ise parlamenterler normal mahkemelerde yargılanır. Diğer bazı ülkelerde ise parlamenterin yargılanabilmesi için parlamentonun karar alması gerekir.¹⁵⁶

Parlamente'lere ceza vermek yetkisi parlamento yüksek mahkemesininindir.¹⁵⁷ Bir parlamenter yasama görevi sırasında söylediği ve aslında suç teşkil eden herhangi bir eyleminden dolayı normal mahkemede sorumlu değildir. Parlamento Yüksek mahkemesinin verdiği kararların tasdike de ihtiyacı yoktur.¹⁵⁸

---

¹⁵⁵ AKYÜREK, s. 178.

¹⁵⁶ İbid., s. 179.

¹⁵⁷ Parlamento Yüksek Mahkemesi Lordlar ile birlikte, Kraliyete ait baronlar ve iki hukukçu üyeden meydana gelmektedir

¹⁵⁸ AKYÜREK, s. 179.

Ülkemizde de 1982 Anayasasının 83/1 maddesine göre de “ Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar”. Burada asıl olan sorumsuzluktur. Parlamenterlerin Meclis çalışmalarındaki oy, söz ve ileri sürdükleri düşünceleri soyut olarak suç teşkil etse bile bundan dolayı parlamenterleri cezai açıdan sorumlu tutmak mümkün değildir. Bu durum parlamenterin meclis kürsüsünden sarf ettiği küfür, hakaret ve iftira türünden sözler içinde geçerlidir. Ancak parlamenter, o oturumdaki Başkanlık Divanı tarafından söylenen söz ve ileri sürülen düşüncelerin meclis dışında tekrarlanması veya açığa vurulmaması yönünde bir karar alınmış olmasına rağmen bunları meclis dışında tekrarlar veya açığa vurursa bu hareketinden dolayı sorumsuzluktan istifade edemez ve sorumlu olur. Fakat meclis çalışmalarındaki söz ve ileri sürdüğü düşüncelerinden dolayı parlamenter hakkında cezai soruşturma yapılamaz. Ancak meclis tarafından disiplin cezası verilebilir. Cezai soruşturmadan amaç, sırf bireyden öç almak ona ızdırap vermek değildir. Fakat zarar vermiş bulunan fiil ve onun failine karşı bir tür sosyal tepkidir. Ceza, topluma karşı yapılan zararlı bir fiilin karşılığı olarak ve toplum adına uygulanan bir müeyyidedir.¹⁵⁹

Parlamento üyeleri, Meclis çalışmalarındaki suç teşkil eden söz ve ileri sürdükleri düşüncelerden ötürü parlamento tarafından disiplin cezası ile cezalandırılabilmesine göre cezadan beklenen amaç elde edilmiş bizzat parlamentonun kendisi tarafından üyesine karşı sosyal tepki gösterilmiş olmaktadır.

Halen yürürlükte bulunan 05.03.1973 tarihli Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 160. maddesinde kınama cezası düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre “Kaba ve yaralayıcı sözler sarf etmek ve

---

¹⁵⁹ DÖNMEZER-ERMAN, I, s. 8-9.

hareketler yapmak, saldırıda bulunmak, mecliste gürültü ve kavgaya sebep olmak veya Meclisin görevini yerine getirmesi önlemek için toplu bir harekete girişilmesine ön ayak olmak” eylemlerinin yaptırımının kınama cezası olduğu açıkça belirtilmiştir.¹⁶⁰

İçtüzüğün 161. maddesinde ise Meclisten geçici olarak çıkarma cezasının verilebileceği durumlar belirtilmiştir. Bunlar;

Aynı birleşim sırasında üç kere kınama cezasına uğramak

Bir ay içinde beş kere kınama cezası almak,

Görüşmeler sırasında Cumhurbaşkanına, Türkiye Büyük Millet Meclisine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanlarına, Başkanlık görevini yerine getiren Başkan vekiline hakarete bulunmak, sövmek veya onları tehdit etmek yahut Türkiye Cumhuriyetine veya onun Anayasa düzenine sövmek; Görüşmeler sırasında halkı veya Devlet kuvvetlerini yahut kamu organ, kuruluş ve görevlilerini kanun dışı hareketlere, ayaklanmaya veya Anayasa hükümlerini bozmaya teşvik veya tahrik etmek,

Türkiye Büyük Millet Meclisi bina, bahçe ve arsaları içine silahlı olarak girmek,

Meclis yapıları yahut eklentileri içinde yasak bir eylemde bulunmak,¹⁶¹ şeklinde belirtilmiştir.

---

¹⁶⁰ BATUM-YÜZBAŞIOĞLU, s.337.

¹⁶¹ BATUM-YÜZBAŞIOĞLU, s.338.

Görüldüğü üzere, normal bir vatandaş tarafından yapıldığı takdirde cezai soruşturmayı gerektiren eylemler, meclis çalışmaları sırasında parlamenter tarafından gerçekleştirildiğinde yaptırım değişmekte üyeye sadece meclisten geçici olarak çıkarma cezası verilmektedir. Uygulanan bu yaptırımla sosyal tepkinin tatmini sağlanmakta, cezai soruşturmadan beklenen amaç bu şekilde elde edilmektedir.

Suç teşkil eden bir söz ve düşünceden ötürü meclis çalışmalarında olmak şartı ile parlamenter hakkında cezai soruşturma yapılamaz. Parlamenter hakkında cezai soruşturma yapılamamasının nedeni belirttiğimiz eylemlerin yasama sorumsuzluğu kapsamına girmiş olmasından ötürü değildir. Parlamento üyesi hakkında, Meclis dışı bir organ tarafından cezai soruşturma yapılmamasının nedeni, bizzat Meclisin, cezai soruşturmadan beklenen amaç doğrultusunda sosyal tepkiyi göstermesi, üyesine disiplin cezası vermesidir. Meclisin bu hakkı, parlamentonun kolektif hürriyetinden doğmaktadır.¹⁶²

Sonuç olarak belirtmek gerekirse parlamenterler, parlamento çalışmaları sırasında ileri sürdükleri ve suç teşkil eden söz ve düşüncelerinden ötürü meclis dışında herhangi bir organ tarafından suçlanamaz ve cezai soruşturma yapılamaz. Ancak meclis tarafından disiplin cezası ile cezalandırılabilir. Meclis, meclis çalışmaları dışında kalan söz ve ileri sürdükleri düşüncelerden ötürü, üyelerine disiplin cezası veremez.

2. Hukuki Kovuşturmalar Açısından

Parlamenter hakkında cezai soruşturma yapılamayacağına dair bir şüphe yoktur. Ancak mağdurun “hukuk davası” açıp açamayacağı noktasında iki görüş mevcuttur.

---

¹⁶² AKYÜREK, s. 183.

Birinci görüşe göre; Anayasa (83/1), milletvekillerinin “ sorumlu tutulamamalarından” söz etmektedir. Sorumluluk, ceza hukuku bakımından cezalandırılmayı, özel hukuk bakımından ise, maddi ve manevi tazminata mahkum olmayı ifade eder. Anayasa mutlak olarak sorumsuzluktan söz ettiğine göre, bundan hem cezai hem de medeni sorumsuzluğu anlamak gerekir. Eğer Anayasa, bunu salt cezai sorumsuzlukla sınırlamak isteseydi, açıkça belirtirdi. Anayasa milletvekilinin sorumlu tutulamayacağını bildirirken, hukuki ve cezai sorumluluk arasında bir fark gözetmemiştir. Bu nedenle , parlamenter hakkında tazminat davası açmak onun yargı organınca denetlenmesidir. Böyle bir denetlemeden yasama görevi yara alır. Dava açılmış ise mahkemenin görevsizlik kararı vermesi gerekir. Ayrıca sorumsuzluk fiili suç olmaktan da çıkarmaktadır.¹⁶³

Bu görüşte; hukuk düzeni, iki menfaat arasında bir seçim yapmakta, parlamenter faaliyetin serbestçe cereyanı amacıyla diğer menfaati bertaraf etmektedir. Bu tercihin bir sonucu olarak parlamenter hakkında tazminat davası da açılmaz. Çünkü bir yandan, parlamenter faaliyetin gereği gibi yapılabilmesi için böyle bir kurumu kabul etmek ve bununla parlamenterin her türlü sınırlama korkusundan uzak çalışmasını sağlamak amaçlanırken, diğer yandan medeni hukuk sorumluluğunu kabul etmek çelişki olur.¹⁶⁴ Sorumsuzluk, parlamentere bütün devletsel(kamusal) yaptırımlara karşılık deliksiz bir koruma sağlar. Fakat siyasi, parti içi ve sosyal yaptırımlar (bir dernek veya partiye girememe, veya bir işten çıkarma), yani devletin herhangi bir organının müdahalesini gerektirmeyen yaptırımlar uygulanabilir. Eğer parlamenter, hukuki sorumluluğu ile sonuçlanacak bir dava açılabileceğini düşünürse, düşüncelerini ve bildiklerini söylemekten çekinir, bu durumda da asıl amaç gerçekleşmez.¹⁶⁵

---

¹⁶³ EREM, Ümanist...s.172, KIRATLI,S.62, ÖZBUDUN, s.240.

¹⁶⁴ YALÇIN s. 225.

¹⁶⁵ İbid. , s.193-196.

İkinci görüşe göre ise; mademki fiil hukuka aykırıdır ve suç olmakta devam eder sorumsuzluksa sadece cezalandırılabilmeye ilişkindir, o halde parlamento üyesi hakkında hukuk davası açılabilir.¹⁶⁶

Uygulamada yargı mercileri önceleri birinci görüş doğrultusunda karar vermekteydi. Yargıtay 4..Hukuk Dairesi 16.7.1958 tarih, E. 12171 K. 5006 sayılı kararında :” ...Bir mebusun teşrii vazife ifası sırasında ve Meclis kürsüsünde ika eylediği haksız fiilden dolayı, bu haksız fiil ister Meclis azasından birisine, ister Meclis reisine ve isterse Meclis dışında bulunan bir şahsa müteveccih olsun, mesuliyetsizliği prensibi hem cezai hem de hukuki ve mali olmak üzere mutlak ve katidir. Bu husus Anayasanın açık ifadesinden anlaşıldığı gibi doktrinde de bu şekilde kabul edilmiş bulunmaktadır. Filhakika Anayasada eğer sadece cezai mesuliyet derpiş edilmiş olsaydı metinde mebus hakkında(milletvekili) hakkında cezai takibat yapılamaz, mebus cezalandırılmaz gibi bir ibarenin kullanılması gerekirdi. Halbuki madde de mutlak mesuliyetsizlikten bahsedildiğine göre bunu hem cezai hem hukuki ve mali sahaya teşmil ve böylece kabul etmek zaruridir. Hemen bütün demokratik memleket Anayasalarında kabul olunan ve Anayasa Hukuklarında mebusların ademi mes’uliyet prensibi diye anılan prensibe göre, mebusların teşri vazifelerini ifa ederlerken her türlü tesir ve tazyikten beri olmaları ve korkmadan teşrii vazifelerini görebilmeleri gayesi derpiş olunmuştur. Ceza korkusu gibi yüksek tazminat ödemek korku ve endişesi de mebusları vazifelerini bihakkın ifadan geri bırakabilir...Ademi mesuliyetin hem cezai hem hukuki ve mali sahaya teşmili zaruri bulunduğundan davacı vekilinin hilafına vaki müdafaası varit görülmemiştir. Meclis kürsüsünde haksız fiil teşkil eden beyan ve mütalaasından dolayı bir mebus hakkında ancak

---

¹⁶⁶ AKYÜREK,s.,183.

Meclis Daimi Nizamnamesi(içtüzüğü) hükümleri tatbik edilebilir.¹⁶⁷ diyerek milletvekili hakkında açılan hukuk davasını reddetmiştir.

Yargıtay 1961 Anayasası döneminde ise ikinci görüş doğrultusunda kararlar vermiştir. Yargıtay 4. Hukuk Dairesi 11.12.1978 gün ve E. 1978/97, K. 1978/13985 sayılı kararında; "... dairemizin birçok kararlarında da dile getirildiği gibi, meclis çalışmaları /ile ilgili fonksiyonların yerine getirilmesi sırasında sarf edilen söz ve düşüncelerde dahi hukuksal yönden sınırsız bir sorumluluk (sorumsuzluk olacak) söz konusu olamaz. Zira ulusal bir görevin yerine getirilmesi ve kamu yararı dışında, yersiz ve gereksiz özellikle kişisel kin ve garezin etkisiyle yapılmış, yasama ve meclis çalışmalarıyla uzaktan ve yakından ilişkisi olmayan ağır hakaretlerde, zarar görenin manevi tazminat isteğinde bulunmasına bir engel yoktur.... Bugünkü sosyal devlet anlayışı içinde Devletin, yasama organının dahi bertaraf edemeyeceği, daima saygılı davranması gereken temel hak ve özgürlükleri ve bu arada ferdin kişilik haklarını ihlale, Anayasanın 79/1. Maddesinin cevaz verdiği kabul etmek, bizzat anayasayı reddetmek olur."¹⁶⁸

Bu anayasa döneminde, Yargıtay 4. Hukuk Dairesi 26.09.1980 gün ve E.1980/6296, K.1980/10204 sayılı kararında "...Davalı milletvekili yönünden asıl halli gereken sorun Anayasanın 79/1 maddesine göre Meclis çalışmaları sırasında işlediği hakaret ve sövme fiillerinden kişilerin kişilik haklarını halele uğratan eylemlerinden dolayı mutlak bir hukuki sorumsuzlukları

---

¹⁶⁷ Karar için bkz. EREM-DANIŞMAN-ARTUK, s.173, ARSEL, s. 256, dipnot 302.

¹⁶⁸ Karar için bkz.Y.K.D. Yıl: 1979, S.:12 s. 1708. Ayrıca bkz YALÇIN,s.235 vd. Birinci görüşü savunanlar Yargıtay'ın yukarıda sözü edilen kararını ise şu şekilde değerlendirmişlerdir: "kişilik haklarını ihlale cevaz verdiği kabul etmek bizzat anayasayı reddetmek demek te değildir. Çünkü anayasa tüm maddeleriyle, hükümleriyle bir bütündür ve parlamento üyelerinin sorumsuzluğu da aynı bütün içinde yer almaktadır. Bu nedenle anayasanın bir hükmünü değerlendirirken diğer hükümleriyle birlikte değerlendirmek gereklidir. Sonuç olarak sorumsuzluğu hukuki kovuşturmaları da önlediğini söylemekle Anayasaya

bulunup bulunmadığı hususudur.... TBMM üyeleri meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden..... sorumlu tutulamazlar. Ancak bu sorumsuzluk mutlak şekilde sınırsız değildir. Ancak hemen belirtilmelidir ki, bu hukuki sorumluluğa önceden bir sınır getirmek de mümkün olamaz. Bu bakımdan Anayasanın 79/1 maddesinde öngörülen sorumsuzluk ilkesinin kötüye kullanılıp kullanılmadığı meselesini(olayın şartları ve belli ilkelerin ışığı altında) çözmeyi hakime bırakmakta bir mahzur yoktur.Bu yolda bir denetimin Anayasanın 79. maddesinde kabul edilen ana ilkeyi zedeleyeceği de iddia edilemez. Hakim bu takdir yetkisini kullanırken(mücerret olayın gerçekleşen biçimini göz önünde tutması) kendisini(katı kurallara bağlı saymaması), özellikle kamu yararı ile kişisel yarar dengesini) çok iyi kurması gerekir.... Bir milletvekili şahsen iğbirar duyduğu bir kimseye ceza görmeksizin hakaret edebilmek amacıyla hakaret suçunu işlemişse bu dokunulmazlıktan yararlanamayacaktır. Diğer bir ifade ile suç işlerken sırf kişisel kinini tatmini hedef alınmış ise, görevini gereğince ifa etmesi için tanınmış olan haktan yararlanması mümkün olmayacaktır. Davalı milletvekili .... konuşmasında tabii senatörlük müessesinin yersizliğini tenkit etmiş, bu müessesenin kaldırılmasında kamu yararı bulunduğunu savunmuştur....Bu arada davacılara gece baskıncıları sıfatını yakıştırmıştır. Konuşmada geçen gece baskıncısı sıfatı, 27 Mayıs 1960 hareketini gerçekleştirenlerin bir bölümü olan davacıların bu hareketi aniden ve gece yaptıklarının bir ifadesi olarak gerçeğin hakaret teşkil etmeyecek değişik bir türde ifadesidir ve konuşma tümüyle .... ağır bir eleştiri olarak kabul edilmelidir.... Davalı 79/1 maddesi himayesindedir. Bu sözleri bir iğribar ve kişisel kinini tatmin amacıyla söylendiği ispatlanmamıştır. O

---

aykırı davranılmış olmayacaktır.” DÖNMEZER-ERMAN,I. s. 250, Bülent TANÖR-Necmi YÜZBAŞIOĞLU,1982 Anayasasına göre Türk Anayasa Hukuku, İstanbul, 2002, s.317

halde milletvekili İ.A hakkındaki dava reddolunmak üzere karar bozulmalıdır.”¹⁶⁹ diyerek “gece baskıncıları” deyimini haklı olarak yasama sorumsuzluğu kapsamında mütalaa etmiştir.

Ancak anılan bozma kararına yerel mahkeme direnmiş ve dosya bu kez Yargıtay Hukuk Genel Kurulunca incelenmiştir. Hukuk Genel Kurulu 04.04.1984 tarihli kararında “...Özel daire çoğunlukla verdiği kararında, sırfkişisel kinini tatmin amacıyla söylenmeyen sözler dışındaki TBMM üyelerinin sorumsuzluklarının, sınırsız ve mutlak olduğu görüşünü benimsemiştir. Maddenin kapsam(79/1) ve anlamı bakımından sağlıklı bir sonuca varabilmek için, sadece lafzına değil, bu maddenin kabul amacına ve maddenin içinde bulunduğu Anayasanın bütününe hakim olan ruh ve espriyle bakmak gerekir. Bu kurumun doğuşu ve gelişimi, asırlar öncesine dayanır. Nedeni ise, şahsa bağlı bir imtiyaz değil, milletvekillerinin temsilcilik görevini korkmadan, tam bir serbestlik ve huzur içinde yerine getirebilmeleri, haksız müdahalelerle buna engel olunmasının önlenmesidir. Yoksa eleştiri hudutları içinde söylenmesi mümkün olan hususların, en ufak bir çaba sarfetmeden bu müessese kalkan yapılarak, başkalarının kişilik haklarına saldırı teşkil edecek şekilde kullanılması, Anayasa’da öngörülmüş değildir. Milletvekilleri, seçmenin güvenini alarak görev yapan saygın kişiler olarak, tutum ve davranışlarında, örnek olmak ve görevin yüceliğine uygun davranmak zorundadırlar. Maddenin fertlerde adalet duygusunu zedelemeye müncer olacak şekilde kullanılmasına olanak yoktur. Diğer yandan, maddenin kapsam ve anlamı belirlenirken, Anayasanın bütününe hakim olan eşitlik, temel hak ve hürriyetlerin demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olarak sınırlandırılmayacağı ilkeleri de gözden ırak tutulmak gerekir. Davalı İ.A.’nın sarfettiği, bozma kararında belirtilen sözler bu çerçevede dahilinde değerlendirildiğinde,

---

¹⁶⁹ Yargıtay 4. Hukuk Dairesi K.T: 26.09.1980 E.1980/6296, K.1980/10204, Karar için bkz. www.kazanci.com.tr/cgi-bin.(18.11.2006)

direnme kararının doğru olduğu görüşüne varılmıştır. ”¹⁷⁰ diyerek Özel Dairenin kararını ortadan kaldırmıştır.

Yargıtay 1982 Anayasası döneminde de yine ikinci görüş doğrultusunda kararlar vermiştir. Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, TBMM’de bir milletvekilinin oturduğu yerden kürsüde konuşma yapan diğer milletvekiline yönelik olarak “sen yalan söylüyorsun, riya yapıyorsun” sözleri üzerine açılan manevi tazminat davasında ;

“... Her ne kadar Anayasanın 83. maddesine göre TBMM üyeleri meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, mecliste ileri sürdükleri düşüncelerinden ve bunun meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamaz iseler de, bu sorumsuzluk mutlak bir şekilde sınırsız değildir. Anayasanın bu ilkesinin kötüye kullanılıp kullanılmadığı değerlendirilirken özellikle (kamu yararı-kişisel yarar dengesinin) iyi kurulması gerekmektedir. Bir milletvekili sırf kişisel kinini tatmin için bir kimseye başkasının kişilik değerlerine saldırı teşkil edecek, bu bağlamda hakaret etmişse bu kişinin milletvekili dokunulmazlığından yararlandırılması dokunulmazlık kurumunun varoluş amacı ve nedeni ile bağdaşmaz. Anayasanın 83. maddesinde yer alan düzenlemenin amacı, milletvekilinin, yasamaya ilişkin olan yetkisini daha özgürce kullanmasını ve bu doğrultudaki çalışmalarını güvence altına almaktır. Madde ile güvence altına ve dokunulmazlığı sağlanan, salt yasama faaliyeti ile sınırlı olan eylemlerdir. Bu faaliyetlerin sınırı dışına çıkılması durumunda, dokunulmazlığın korunmasına yönelik amaç ortadan kalkar. Bunun sonucu olarak ta dokunulmazlığın varlığına ilişkin savunmaya itibar edilemez. Somut olayda, davacı milletvekili görevi nedeniyle yasa tasarısı hakkındaki düşüncesini ve eleştirilerini belirtmiştir. Davalının, bu eleştirilere karşı verdiği yanıt, yasama faaliyeti ile uyumluluk teşkil etmeyip doğrudan doğruya

---

¹⁷⁰ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 1981/1161 E.,1984/365 K., K.T.04.04.1984.Karar için bkz.

davacının kişiliğini hedef alan, onur ve saygınlığına saldırı oluşturan hakaret niteliğindedir. Bu nedenle yasama dokunulmazlığı sınırları içerisinde değerlendirilemez...”¹⁷¹ diyerek , meclis çalışmaları sırasında söylenen söz ve ileri sürülen düşüncelerin kişilik haklarına saldırı niteliği taşıması halinde mağdurun hukuk davası açarak manevi tazminat talebinde bulunabileceğine karar vererek ikinci görüşü benimsemiştir.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta ceza davasının amacı ile hukuk davasının amaçlarının farklı olmasıdır. Ceza davasında amaç sosyal tepkiyi tatmin etmektir. Bu tatmin, meclisin disiplin cezası ile sağlanmaktadır. Fakat hukuk davasında amaç kişinin manevi haklarına yönelik saldırı neticesinde ortaya çıkan elem ve ızdırabın tatmini sağlanmasıdır. Ceza ve hukuk davaları iki farklı amacı sağlamaya yöneliktir. Ceza davasından beklenen amaç meclisin disiplin cezası ile elde edilmekte iken hukuk davasından beklenen amaç ise elde edilememektedir. Bundan dolayı milletvekillerinin meclis çalışmaları sırasında söz ve ileri sürdükleri düşüncelerinde kişilik haklarına¹⁷² yönelik bir saldırı söz konusu olduğu takdirde bunun mağduru hukuk davası açarak manevi tazminat talebinde bulunabilir. Manevi tazminat bir ceza değil, haksız fiilin mağdurunun bu haksız fiil karşısında duyduğu elem ve ızdırabı azaltıcı bir araçtır.

---

www.kazanci.com.tr/cgi-bin.(18.11.2006)

¹⁷¹ Yargıtay 4. Hukuk Dairesi 2001/4476 E., 2001/8768 K., K.T.01.10.2001.Y.K.Ekim2002. s.102

¹⁷² Ahmet KILIÇOĞLU, **Şeref Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırılardan Hukuksal Sorumluluk**, A.Ü.H.F. Yayınları: No: 446 s. 3 v.d. Ayrıca Yargıtay 4. Hukuk vermiş olduğu 30.05.1983 tarih 1983/4788 Esas 5665 Karar sayılı kararında kişilik hakkı şöyle tanımlanmıştır. “ Bilindiği gibi kişinin toplum içindeki değerlerinden olan “onur ve Saygınlığı” kişilik hakkının korunduğu kişisel değerlerindedir. Medeni Kanununun 24. Maddesi kişilik hakkını mutlak bir hak olarak kabul etmiştir. Kişi, kişilik hakkının tanınmasını ve ona saygı gösterilmesini herkese karşı ileri sürülebilir. Kuşkusuz onur ve saygınlık, nisbi kavramlar olduğundan, çevre ve zaman içinde değerlendirilip değişik yargılara varılabilir. Ancak kişinin saygınlığı ona verilen değerlerin bir ifadesidir. Davaya konu olan olayın, siyasi-politik çevrede oluşmuş olması kişilik hakkının, kişinin onur ve saygınlığı üzerindeki etkisini ve korunmasını ortadan kaldıracığı da düşünülemez”. Karar için bkz. KILIÇOĞLU, s. 3 v.d.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN KAPSAMI VE SINIRLARI

Hukukta her özgürlüğün bir sınırı vardır. Bu bölümde yasama sorumsuzluğunun kapsam ve sınırı, kurumun amacı da dikkate alınarak , anayasada belirtilen sorumsuzluğun gerçekleşmesi için gerekli olan üç koşul incelenmek suretiyle belirlenmeye çalışılmıştır. Bu Anayasal kurumun kapsamı ve sınırları Kişiler bakımından yer bakımından, ve fiiller bakımından incelenmiştir.

I. KİŞİLER BAKIMINDAN

Parlamentoda hizmet veren her insanın “sorumsuzluğundan” söz etmek elbette mümkün değildir. Zira sorumsuzluğun kaynağı “milli irade” ve sebebi ise “parlamenter fonksiyondur”.

Parlamentolar, milleti temsil ederler. Bilindiği üzere millet ancak kendi iradesini açıklayabilecek organlara sahip olduğu zaman Devlet halini almış olur. Bu organlar millet adına

irade açıklarlar ve açıklanan bu irade milletin iradesi olur. Meclise giren kimseler millet adına bu iradeyi açıklayacak olan temsilcilerdir.¹⁷³

Sorumsuzluk kurumu da parlamenterlere bu milli iradeyi açıklayıcı faaliyetlerinden ötürü, yasama faaliyetlerini yerine getirirken dış baskılardan uzak bir bağımsızlıkla çalışmalarını için kabul edilmiştir. O halde bu kurumun kabul edilmesindeki amaç “milli iradenin” açıklanması için ise, sorumsuzluğun sadece, parlamenterlerle sınırlı kalmayıp aynı zamanda “milli iradenin” açıklanmasına katılan herkese tanınması gerekir.

A. Parlamento Üyelerinin Sorumluluğu

Yasama sorumsuzluğu, parlamenter fonksiyonun gereği gibi yerine getirilmesi, milli iradenin her türlü endişe ve korkudan uzak olarak gerçekleşmesi için kabul edildiğine göre, bu korumadan öncelikle parlamenter fonksiyona katılanlar yararlanacaklardır. Anayasalara göre de, yasama sorumsuzluğundan ancak parlamento üyeleri yararlanabilirler.¹⁷⁴

Ülkemizde 1961 Anayasasının 79/1. ve 1982 Anayasasının 83/1. Maddesi yasama sorumsuzluğunu yalnızca parlamento üyelerine hasretmiştir.

Anayasa (m.83/1) “ Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeleri”nden söz etmektedir. 1961 Anayasası döneminde TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu’ndan oluşuyordu. Yani

---

¹⁷³ İlhan ARSEL, **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları**,1.Kitap, Ankara, 1965, s. 166.

milletvekillerinin yanında senatörler de yasama sorumsuzluğundan yararlanıyorlardı. 1982 Anayasasıyla tek meclis sistemi öngörüldüğünden, yasama sorumsuzluğu da artık sadece milletvekilleri bakımından söz konusu olacaktır.

Gerek 1961 Anayasası (m. 102) gerekse 1982 Anayasası (m.109), TBMM üyesi olmayan kimselerin de eğer milletvekili seçilme yeterliliğine sahip iseler bakan olabileceğini kabul etmiştir. 1982 Anayasası, 112. Maddesi ile parlamento üyesi olmayan bakanların da sorumsuzluktan yararlanacaklarını hükme bağlamıştır. 1982 Anayasası 112/4 maddesinde Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanların yasama sorumsuzluğundan yararlanabilmeleri için iki şart öngörmüştür. Bunlar 1982 Anayasasının 81. Maddesine göre T.B.M.M. üyelerinin göreve başlarken yaptıkları anda göre Millet Meclisi önünde ant içmek ve Bakan sıfatını taşımaktır. Bu maddeye göre bakan sıfatını kaybeden kişi, yasama sorumsuzluğundan faydalanma hakkını da kaybedecektir.

Bilindiği gibi Bakanlar da parlamento faaliyetlerine katılmaktadırlar. Parlamento üyesi olmayan bir bakanın parlamentodaki oylamalara katılması söz konusu olmamakla birlikte, yasa tasarısı sunma ve yapılacak görüşmelere katılması görevi gereğidir. Ayrıca bakan, kendi faaliyet alanına giren konularda gerektiğinde meclise bilgi de verecektir. İşte bu durumlarda, aynı zamanda parlamenter olan bakanlar zaten sorumluluktan yararlandıklarına göre, dışarıdan seçilen bakanların da sorumsuzluk kapsamına alınmaları da mantık icabıdır.¹⁷⁵

---

¹⁷⁴ ALDIKAÇTI, s. 274, TOSUN, s. 208, EREM, s. 173, DÖNMEZER-ERMAN, I. s. 295, TANİLLİ, s. 282, TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 370.

¹⁷⁵ YALÇIN, s.230, Bahri ÖZTÜRK-Mustafa R. ERDEM-Veli Ö. ÖZTÜRK, **Ceza Hukuku Genel Hükümler ve Özel Hükümler (Kişilere ve mala karşı suçlar)**,2.B.,Ankara,2003, s. 22, GÖZLER,s.249.

B. Parlamento İşlemlerine Katılanlar ve Tanıkların Sorumluluğu

Parlamento komisyonlarındaki görüşmelerde yer alan ve katılan görevliler, uzmanlar ve tanıklar yasama sorumsuzluğundan istifade edebilecek midir? Bu konuda değişik uygulamalar mevcuttur. İngiltere’de Haklar Beyannamesinin 9. Maddesi geniş yorumlanarak; tanıklar, meclise dilekçe verenler, müşavirler de herhangi bir kamarada veya onun komisyonlarında söylediklerinden dolayı, parlamento çalışmalarına katılan kişiler olarak kabul edilerek sorumsuzluktan yararlanabilmektedirler.¹⁷⁶

Fransa’da ise 28 Temmuz 1881 tarihli Basın Kanunu ile parlamento üyesi olmayan bakanlar, hükümet komiseri olarak görüşmelere katılan memurlar, hatta soruşturma komisyonuna davet edilmiş olan kişiler ve bürokratlar da parlamentoda ki beyanlarından dolayı sorumsuzluk kapsamına alınmışlardır.¹⁷⁷

Amerika’da da Kongre ve komisyonlarda tanıklık yapanlar sorumsuzluktan yararlanmaktadır.¹⁷⁸

Ülkemizde ise, komisyonlardaki görüşmelerde yer alan görevlilerin, uzmanların ve tanıkların yasama sorumsuzluğundan yararlanıp yararlanmayacakları konusunda Anayasada açık bir hüküm yoktur. Ancak hakim olan görüş, parlamento işlemlerine katılanların ve tanıkların yasama sorumsuzluğundan faydalanamayacağıdır.

---

¹⁷⁶ KIRATLI, s. 34-35, 1688 Haklar Bildirisinin(Bill of Rights) 9.maddesinde “ Parlamento işlemlerine katılanların parlamento dışında herhangi bir yerde veya mahkemede herhangi bir soru sorulamayacağı ve tutuklanamayacağı” belirtilmiştir. AKYÜREK, s. 31, TEZİÇ, Anayasa...,s.369.

¹⁷⁷ KIRATLI, s. 35. TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 369

¹⁷⁸ TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 369, KIRATLI, s. 35.

Halbuki, yasama sorumsuzluğunun işlevsel niteliği dikkate alınır, meclis çalışmaları ile ilgili olduğu takdirde, bu kişilerinde sorumsuzluktan yararlanmaları gerekir. Böyle bir kabul ve düzenlemenin parlamentonun işlevini yerine getirmesine yardım edeceği kuşkusuzdur. Özellikle denetim yollarının kullanılması sırasında bilgisine başvurulacak olan ilgililerin böyle bir sorumsuzluk teminatına sahip olmaları, bu teminatı bilerek hizmete katkıda bulunmaları daha da kolay olur.

Ayrıca demokratik bir rejimde, yasama çalışmalarının herhangi bir korku ya da baskıdan uzak yapılmasından, gerçeklerin açığa çıkmasından sonuçta toplum yararlanır.¹⁷⁹

C. Dilekçe Hakkını Kullananların Sorumluluğu

1982 Anayasasının 74. Maddesinde, vatandaşların kendileriyle veya kamu ile ilgili olarak dilekçe ve şikayetleri hakkında, yetkili makamlar ve T.B.M.M. 'ne yazı ile başvurma hakkına sahip oldukları belirtilmiştir.

Anayasal bir hakkını kullanarak T.B.M.M. 'ne dilekçe ile başvuran vatandaş yasama sorumsuzluğundan yararlanabilir mi? Anayasada düzenlenen yasama sorumsuzluğu kurumu dar manada yorumlandığı takdirde bu sorunun cevabı dilekçe hakkını kullanan vatandaşın bu kurumdan istifade edemeyeceğidir.

Ancak yasama sorumsuzluğunun düzenlenmesinin amacı milli iradenin tam bir serbestlik içinde ifade edilmesidir. Asıl olan vatandaşın bu kurumdan yararlandırmamak ve fakat vekil sıfatını

---

¹⁷⁹ YALÇIN, s. 231, TEZİÇ, Anayasa..., s. 370, KIRATLI, s. 36, AKYÜREK, s. 32.

taşıyan parlamente bu yetkiyi tanımak kurumun ihdas amacıyla çelişir görünmektedir. Vatandaş T.B.M.M.' sine vermiş olduğu dilekçelerde hakaret ve sövme unsuru taşımayan sözleri içermek kaydıyla vatandaşın yasama sorumsuzluğundan istifade ettirilmesi gerekmektedir.¹⁸⁰ Ancak bu şekilde Anayasada düzenlenen dilekçe hakkı gerçek etkisini gösterebilir.

İngiltere'de dilekçe hakkının kötüye kullanılması parlamento imtiyazının ihlali olarak görülmüştür. Bir şahsın verdiği dilekçesinde kötü niyetli, iftira türünden yazılara bilerek yer vermesi, dilekçe hakkının kötüye kullanılması olarak değerlendirilmektedir.¹⁸¹

D. Parlamento Görüşmelerini Yayınlayan Gazetecilerin Sorumluluğu

1.Genel Olarak

Yasama sorumsuzluğunun kişiler bakımından kapsamını incelerken üzerinde durulması gereken bir başka konu da, parlamento üyelerinin, parlamentodaki çalışmalar sırasında ileri sürdükleri düşünceleri ve söylemiş oldukları sözleri yayınlayanların sorumlu tutulup tutulmayacaklarıdır.

Yasama sorumsuzluğu parlamenterlerin şahsına özgü bir tür bağışıklıktan ibarettir, esasta suç teşkil eden fiil hukuka aykırılığını muhafaza eder. Ancak meclis görüşmelerinin kamuya yansıtılması basın için mesleki bir haktır. Mesleki bir hakkın kullanılması ise hukuka aykırılığı

---

¹⁸⁰ AKYÜREK, s. 34.

¹⁸¹ İbid., s. 35.

kaldırıcı bir hukuka uygunluk nedenidir. Bir meslek ya da sanatın icrasına yetki veren hukuk kuralı, bu meslek veya sanatın sahibine sübjektif bir hak vermiş olur.¹⁸²

Yasama organındaki tartışmaların içeriği ne olursa olsun, kamuoyu tarafından bilinmesinin, hem vatandaşlar için bir “hak” olduğu hem de basın için bir görev biçiminde belirttiği kabul edilmelidir. Basın mensubu için, yasama organının usulüne uygun olarak yaptığı gizli oturumlardaki tartışmalar dışında kalan tartışmalar sırasında yapılan açıklamaları -kişi şeref ve haysiyeti açısından nasıl bir etki yaratırsa yaratsın- yayımlanması “demokratik açıklık kuralı” gereği bir haktır. Bu çerçevede, yasama organında beyanda bulunan üyenin fiili hukuka uygun sayılmayıp, sadece “ceza sorumsuzluğu” söz konusu olduğu halde, gazetecinin bu beyanları yayınlaması hukuka uygun nitelikte olmaktadır. Bu hukuki durumun doğal sonucu olarak üyenin fiili, hukuki kabul açısından haksız fiil niteliği taşıdığı ve yine bu durumda saldırıya uğrayan kişinin yasama organı üyesine karşı tazminat davası açmak hakkı varken, gazeteci için bu niteliği taşımamakta ve hakkında tazminat talep ve dava olanağı dahi söz konusu edilememektedir.¹⁸³

Basının bu hakkının nerede başlayıp, nerede bittiği de önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Basın bu hakkını birtakım kişileri hedef alan lekeleme ve baskı yaratma kampanyasına alet olarak kullanabilir mi?

Sorumsuzluk kurumunun menşei olan İngiltere’de önceleri Avam kamarasının gizliliği esastı. Parlamentodaki görüşmelerin yayınlanması yasağı, söz söyleme özgürlüğünün doğal bir uzantısı olarak görülüyordu. Bu yasaklamalara karşın önceleri, dergi ve gazeteler Avam Kamarasındaki

---

¹⁸² BAŞGİL, s.233. Hakkın İcrası hukuka uygunluk nedeni ve şartları için bkz. ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA,s. 476 vd.

¹⁸³ Çetin ÖZEK, **Türk Basın Hukuku**, Hukuk Fakültesi Yayınları. No: 538, İstanbul, 1978, s. 181.

görüşmeleri takma isimlerle yayınlıyordu. 1771’den itibaren de günlük gazeteler, parlamento görüşmelerini yayınlamaya ve yorumlamaya başladılar.¹⁸⁴ 1888’de çıkarılan bir yasa ile de, her iki kamaranın ve komisyonların açık görüşmelerini tam ve doğru olarak, “iyi niyetle” kamuoyunun yararlanması amacıyla yayınlayan gazete basımcılarının sorumsuzluktan faydalanacağı belirtildi.¹⁸⁵

Bugün ise İngiltere’de, parlamentonun görüşmelerinin yayınlanmasını yasaklama, yalnızca kötü niyetli ve parlamentonun şeref ve haysiyetini düşürücü yayınlar hakkında uygulanmaktadır.

Fransa’da,1881 tarihli Basın Kanununun 1958 yılında değiştirilmiş 41.maddesinin 2. fıkrasında, parlamentodaki görüşmelerin gazetelerde “iyi niyetle” yayınlanması halinde gazetecilerin de sorumsuzluktan yararlanabilecekleri belirtilmiştir.¹⁸⁶ Kötü niyetle yapılan yayınların ise 41. Maddedeki sorumsuzluktan yararlanması mümkün değildir.¹⁸⁷

Almanya’da, 1949 tarihli Alman Anayasasının 42. maddesi ile, parlamento görüşmelerinin yayınlanmasından dolayı sorumsuzluk Anayasal güvence altına alınmıştır. Anılan maddenin 3. fıkrasında, “Federal Millet Meclisinin ve komisyonlarının açık oturumları hakkında gerçeğe uygun haberler vermek hiçbir sorumluluk gerektirmez.” denilmektedir.¹⁸⁸ Böylece gerçeğe uygunluk ölçütü olarak benimsenmiştir.

Parlamento tartışmalarının içeriği ne olursa olsun yayınlanabileceği ve objektif ölçüler içinde bu yayın yapıldığı sürece fiilin hukuka uygun sayılacağı İtalyan Hukukunda halen yürürlükte bulunan

---

¹⁸⁴ KIRATLI, s. 36-37.

¹⁸⁵ AKYÜREK, s. 42, KIRATLI, s. 38.

¹⁸⁶ DÖNMEZER-ERMAN,I, s. 295, KIRATLI, s. 39.

¹⁸⁷ AKYÜREK, s. 41, TEZİÇ, Anayasa Hukuku...,s.370.

¹⁸⁸ GÜRBÜZ, s. 61, TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 370.

1848 tarihli “Editho Sulla Stampa”nın 30 ve 31. Maddelerinde açık bir hüküm olarak yer almış bulunmaktadır.¹⁸⁹

2. Ülkemizde Durum

a) Tarihçe

1924 Anayasasının 20., 1961 Anayasasının 87. ve 1982 Anayasasının 97. maddeleri, parlamento görüşmelerinin açıklığını ve yayınlanmasını öngörmektedir. 1924 Anayasasının 20. maddesi “ Meclis müzakeratı alenidir ve harfiyen neşrolunur” hükmünü içermektedir.¹⁹⁰ Bu hükümden yazarlarımızca, meclis görüşmelerini “harfiyen” kendi yorumlarını katmadan, aynen yayınlayan gazetecilerin sorumlu tutulmayacakları sonucu çıkarılmaktadır.¹⁹¹ Bu anayasa maddesine göre, Meclis kürsüsünden söylenen bir kelime bir söz, harfi harfine yayınlamalıdır. Anayasa maddesinde bu konu ile ilgili olarak genel ilke belirtilmemiş, anayasal metinde bu konu, ayrıntı bazında düzenlenerek, alıntılarının ve özetlerin yayınlanamayacağı ifade edilmiştir.¹⁹² Genel ilke meclis görüşmelerinin tam olarak yayınlanmasından ötürü gazetecilerin sorumlu olmamalarıdır.

Ancak Meclis 27.12.1957 tarihli oturumda, iç tüzüğün 147. maddesini değiştirerek maddeye bir fıkra eklemiş ve bu fıkra ile Büyük Millet Meclisi kürsüsünde milletvekilleri tarafından söylenen ve mücerret mahiyeti itibarıyla suç sayılan sözleri yayınlayan basın mensuplarının sorumlu olacakları hükme bağlanmıştır.¹⁹³

---

¹⁸⁹ ÖZEK, Türk...,s. 182.

¹⁹⁰ ERDEM, s. 32, KUZU, s. 256.

¹⁹¹ AYBAR, s. 131, KIRATLI, s. 40.

¹⁹² ARSEL, s. 178.

¹⁹³ İbid., s. 190.

1961 Anayasasının 87. maddesinde ise “ Meclis görüşmeleri açıktır ve ilgili meclisin tutanak dergisinde tam olarak yayınlanır... Meclislerdeki açık görüşmelerin her türlü vasıta ile yayımı önlenemez” denilmek suretiyle 1924 Anayasasında belirsiz olan bir takım noktalar açıklığa kavuşturulmuştur. Bu anayasa maddesinde de belirtildiği üzere açık görüşmelerin her türlü vasıta ile yayımı önlenemez. İçtüzük hükümlerine uygun olarak yapılan kapalı oturumların yayımı ise ilgili meclisin kararına bağlı tutulmuştur. 87. maddenin son fıkrası ile de, açık görüşmelerin her türlü vasıta ile önlenemeyeceği açık bir şekilde belirtilmiştir.

1982 Anayasasının 97. maddesinde de “T.B.M.M. Genel Kurulundaki görüşmeler açıktır ve tutanak dergisinde tam olarak yayınlanır. Meclisteki açık görüşmelerin, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça, her türlü vasıta ile yayımı serbesttir.” denilmiştir.

Ancak gerek 1961 Anayasasının 87., gerek 1982 Anayasasının 97. maddelerinin doğrudan Meclis görüşmelerini yayınlayan gazetecilerin sorumsuzluğu sonucunu doğurduğu söylenemez. Çünkü 1982 Anayasasının 97. maddesinin gerekçesinde, 1961 Anayasasının 87. maddesindeki esasların aynen benimsendiği söylenmektedir.¹⁹⁴

1961 Anayasası 87. Maddesinin gerekçesinde ise, bu hükmün “Meclis görüşmelerine yasaklar konmasını önlemek amacıyla” konduğu belirtilmiştir.¹⁹⁵ Bu hüküm, Meclisteki görüşmelerin yayınlanmasını önleyecek herhangi bir yasaklamanın konmasına imkan olmadığı

---

¹⁹⁴ KUZU, s.131,ÖZER, s. 393.

¹⁹⁵ ÖZER,, s. 395.

yolundadır.¹⁹⁶ 1982 Anayasası ile getirilen tek istisna meclisce “yayınlanma kararının” alınmış olmasıdır.¹⁹⁷ Yargıtay 4. Hukuk Dairesi’ E. 5841, K. 165 ve 24.1.1964 tarihli kararında “ Son fıkranın maddeye konulmasındaki amaç Meclis görüşmelerine yasaklar konulmasını önlemekten ibarettir ve bu fıkra şahıslara hakaret niteliğinde olan sözleri, haber hüviyet ve hususiyetinden ve bunun hududundan ayrılarak bir maksatla yayınlayanlar, suç unsuru tevekkün etmiş olsa dahi ceza sorumluluğu terettüp etmeyeceği yolunda yorumlamağa müsait bir hükmü taşımamaktadır.”¹⁹⁸

b) Koşulları

Yukarıda da açıkladığımız üzere, yasama sorumsuzluğu, esas itibariyle parlamento üyelerine özgüdür. Yine gördük ki, işlenen fiilden parlamento üyesi sorumlu olmamakla birlikte, fiil hukuka aykırı ve suçtur. Anayasanın görüşmelerin açıklığı ve yayınlanması ile ilgili maddesi de gazetecileri sorumsuzluk kapsamına alıcı nitelikte değildir. Tüm bunlardan çıkarılacak sonuç, gazetecilerin sorumsuzluk kapsamına giremedikleridir.

---

¹⁹⁶ Sulhi DÖNMEZER, “Meclis Müzakerelerinin Basında Yayınlanması ve Hakaret Cürmü”, **İ.H.F.M.**, C.XXX, sayı 1-2, 1964, s. 397.

¹⁹⁷ Bu istisna şu şekilde eleştirilmektedir: “Bu son şart Anayasaya ve anayasanın 97. Maddesinin ruhuna aykırıdır. Böyle bir hükmü Anayasaya sokmak suretiyle mecliste çoğunluğa sahip olan partiye zabıtlar üzerinde istediği şekilde tasarruf etme imkanı sağlanmış olacaktır. Mecliste çoğunluğu elinde bulunduran parti o oturumun Başkanlık Divanına bir önerge vermek suretiyle parlamenterin konuşmasının yayınlanmaması için bir karar aldirabilecektir. Bu konuda çoğunluk partisini denetleyecek bir mekanizma, denetim organı düzenlenmemiştir. Çoğunluk partisinin ”vicdani “ ölçüleri doğrultusunda parlamenterlerin yaptıkları konuşmalar bir karar alınmak suretiyle yayınlanması yasaklanabilecektir. Bu durum ise Anayasanın ruhuna aykırıdır. Millet adına milli iradeyi açıklayan parlamenterlerin sözleri bir karar alınarak yayımlanması önlenemez ve vekilin ne söylediğini “asil” yani millet öğrenemeyecektir. “ (AKYÜREK, s. 46), TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 369

¹⁹⁸ Karar için bkz. DÖNMEZER, s. 398.

Ancak meclisteki görüşmelerin kamuya yansıtılması gazeteciler için mesleki bir hakkın kullanılmasıdır. Mesleki bir hakkın kullanılması ise hukuka aykırılığı kaldırıcı ve bu nedenle de bir hukuka uygunluk sebebidir.¹⁹⁹

Bir meslek veya sanatın yürütülmesi için yetki veren bir hukuk kuralı o mesleğin veya sanatın sahibine de sübjektif bir hak vermiş olacaktır.²⁰⁰ Bir gazetecinin de mesleğini yerine getirebilmesi için, haber verme fonksiyonunu ve buna bağlı yetkileri kullanması gereklidir. Gazetenin fonksiyonu haber vermektir. Bu nedenle de hakaret oluştursa gazetenin Meclis görüşmelerini yansıtması gerekir. Bunu yansıtan gazeteci de, mesleğine bağlı sübjektif bir hakkı kullanmış olacağından fiil hukuka aykırı değildir ve suç oluşturmaz.²⁰¹

Basın mensuplarının sorumlu tutmamaktaki amaç, yalnızca milletvekilinin baskı altında kalmadan yasama çalışmalarını yürütmesi değil, fakat aynı zamanda bunların kamuoyuna da yansımalarını sağlamaktır.²⁰²

Basın mensuplarının sorumsuzluk kapsamına girebilmeleri için, suç oluşturan sözleri yayınlarken”, bu hakkını kötüye kullanmamış olması ve fonksiyonunu yerine getirirken iyi niyetli olması gereklidir.²⁰³ Gazetecinin iyi niyetli olup olmadığını ise iki unsurla yani “amaç” ve “zaman” kavramları ile belirlemek mümkündür. Fakat basın mensuplarının sorumlu tutulmaması için

---

¹⁹⁹ DÖNMEZER, s. 397, CENTEL-ZAFER-ÇAKMUT, s. 158.

²⁰⁰ DÖNMEZER-ERMAN, I s. 295.

²⁰¹ DÖNMEZER-ERMAN, I, s. 398, YALÇIN. S. 231

²⁰² TEZİÇ, Anayasa... s. 3370-371.

²⁰³ KIRATLI, s. 40 vd., DÖNMEZER, s. 398.

öncelikle Meclisin suç oluşturan sözlerin yayınlanmaması yönünde karar almış olmaması gereklidir.²⁰⁴

aa. Meclisin Karar Almış Olmaması

Yukarıdaki bölümde de belirttiğimiz üzere 1982 Anayasasına göre meclisteki açık görüşmelerin her türlü vasıta ile yayını ancak, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başkaca bir karar alınmadıkça mümkündür. Meclisin kararına rağmen açık görüşmeyi yayınlayan basın mensubu sorumlu olur.

bb. Yayınlayanın Maksadı

Yayınlayan, yalnızca meclis görüşmelerini yayınlama amacı taşımalıdır. Bunun için görüşmelerin tam olarak yansıtılması, ekleme ve çıkarmalar yapılmaması, birisine hakaret etmek kastıyla mecliste söylenmiş sözlerden bölümler yayınlamaması gerekir.²⁰⁵ Kendi kişisel görüş ve yorumlarını katmadan,²⁰⁶ gerçeğe uygun olarak yayınlamış olması gereklidir. Yayıncının kullandığı kelimeleri olayları belirtme biçimi, yalnızca haber iletme amacının varlığını göstermekte ise, suç oluşturan sözlerin tekrarı yayıncı için hukuka aykırı sayılmaz.²⁰⁷

Yayıncının maksat ve niyetini parlamenterin sözlerini yayımlayış biçiminden anlamak mümkündür.²⁰⁸ Bunun içinde görüşmeleri açık olarak yayınlamış ve şahsi görüş ve yorumlarla ilaveler ve çıkarmalar olmaması lazımdır. Birisine hakaret etmek ve şeref ve haysiyetini kırmak

---

²⁰⁴ ÖZEK, Türk...,s. 180 vd.,KIRATLI, s. 40 vd., AKYÜREK, s. 46,CENTEL-ZAFER-ÇAKMUT,s.158.

²⁰⁵ TEZİÇ, s. 383, DÖNMEZER, s.398, KIRATLI, s. 40, YALÇIN, s. 232.

²⁰⁶ KIRATLI, s. 40, AYBAR, s. 132.

²⁰⁷ DÖNMEZER, s. 398, BAŞGİL, s. 11.

kastıyla, mecliste söylenenlerden seçilmiş pasajlar yayımlayanlar, İngiltere’de olduğu gibi, bizde de sorumsuzluktan faydalanmaması gerekir.²⁰⁹

Ayrıca yayımcı kendi şahsi fikir ve görüşlerini parlamenterin meclisteki açıklaması ile maskelemek ve bu suretle yasama sorumsuzluğuna sığınmak ise yayımcı bu halde de sorumludur.

Bir milletvekili, 1979 mali yılı senato ve meclis bütçesi hakkında şahsi görüşlerini beyan ederken, tabii senatörlük kurumunu eleştirmiş ve tabii senatörler hakkında “gece baskıncıları” deyimini kullanmıştır. Bir gazete ise, bu sözleri aktarırken “gece baskıncıları” deyimini” gece baykuşları” olarak değiştirmiş ve “demokrasi ağacındaki baykuşları taşlayıncaya kadar kovalayacağız” şeklindeki sözleri, milletvekili sarf etmediği halde sarf etmiş gibi göstermiştir. Yargıtay haklı olarak bu yayından ötürü gazeteyi sorumlu tutmuştur.²¹⁰

cc. Zaman

Yayımcının sorumsuzluğu için maksadın yanında, yayın zamanına da bakmak gerekir. Meclis görüşmelerinin gazetelerde yayımlanma zamanı genel olarak, görüşmelerin ertesi günüdür. Aradan uzun zaman geçtikten sonra meclis görüşmelerini yayınlamak kötü niyetin göstergesi olabilmektedir.²¹¹ Bunların takdiri doğal olarak mahkemeye aittir. Yalnız bu hususta dergilerin

---

²⁰⁸ BAŞGİL, s. 233, ARSEL, s. 190.

²⁰⁹ Server TANİLLİ, **Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş**, İstanbul, 1981, s. 283.

²¹⁰ Karar için bkz. s.48-49, YALÇIN, s.232.

²¹¹ BAŞGİL, s. 11, KIRATLI, s. 40, CENTEL-ZAFER-ÇAKMUT, s.158, YALÇIN, s.232, TEZİÇ, Anayasa..., s.371.

durumunu göz önüne almak gerekir. Örneğin ayda bir çıkan bir dergide, mecliste söylenmiş sözlerin bir ay sonra yayımlanmasında kötü niyet aramak doğru olmaz.²¹²

Yargıtay 1. Ceza Dairesi, 31.12.1948 tarih ve E.407, 2583 K. sayılı kararında parlamenterlerden başka gazetecileri de sorumsuzluk kapsamı içerisine almıştır. Yargıtay anılan kararında bunu açıkça belirtmiştir. Adnan Menderes'in meclisi tahkir edici mahiyette mecliste söylediği bazı sözleri gazetelerinde aynen nakleden S. Ağaoğlu ile E.Arna'ya karşı açılan ve beraatla sonuçlanan davanın savcılıkça temyiz edilmesi üzerine Yargıtay şu gerekçe ile beraat kararını onaylamıştır: "...Gerek Büyük Millet Meclisinde, gerekse hariçte vaki olan beyanından sorumlu bulunmayan bir milletvekilinin suç konusu teşkil eden cümleleri de ihtiva eden beyanatını gazetelerinde şahsi hiçbir mütalaa serdetmeksizin aynen, umumi efkara arz etmelerinin suç olamayacağından..."²¹³

Yargıtay kararlarında da belirtildiği üzere yayımcının sorumsuz olabilmesi için kendi görüşlerini katmadan meclis görüşmelerini aynen yayınlaması gerekir. Parlamenterin suç teşkil eden sözlerine kendi şahsi görüşlerini de ekleyip yayınlayan yayımcı, sorumsuzluktan istifade edemez. Yayımcının, haber verme hususundaki sübjektif hakkını aşmaması gerekir. Haberleşme fonksiyonunu aşan bir maksat izlenerek ve bu vesileden yararlanmak suretiyle, parlamenterce meclis görüşmeleri sırasında söylenmiş olan suç teşkil eden sözlerin tekrarı ve hatta, meclis dışına taşırılması amacı güdülmüş ve adeta muhatabı tahkir için, Mecliste geçen görüşmeler bir fırsat sayılarak kullanılmış olursa, suç, yayını yapan gazeteci bakımından da gerçekleşmiş olur.²¹⁴

---

²¹² KIRATLI, s. 40.

²¹³ Karar için bkz.KIRATLI, s. 40, ARSEL, s.190, TEZİÇ , Anayasa Hukuku..., s. 371.

²¹⁴ DÖNMEZER, s. 398, TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 371.

Meclisteki görüşmelerin, basın mensuplarının sorumluluğunu gerektirmeyecek biçimde yayınlanmış olması halinde, bu sözlerle kendisine hakaret edildiğini iddia eden kişi, cevap ve düzeltme hakkını kullanabilir mi?

Cevap ve düzeltme hakkı, bir yandan haberleşme özgürlüğünün kötüye kullanılmasını önlemek, diğer yandan da haberleşme görevinin amacına uygun bir biçimde yerine getirilmesini, sağlamak için öngörülen önlem ve yaptırımlardan biridir.²¹⁵

Cevap ve düzeltme hakkı daha çok basın ile okuyucu kitlesi arasında söz konusu olmaktadır.²¹⁶ Milletvekilinin suç oluşturan beyanlarının gazetede iyi niyetle yayınlanması halinde cevap hakkının kullanılmayacağı; milletvekili ve gazete hakkında dava açılmamasının, bu hakkın kullanımına da engel olduğu savunulmaktadır.²¹⁷

Yargılama mercileri önüne götürülemeyen yayınlara karşı mağdurun başvurabileceği tek yol, cevap ve düzeltme hakkını kullanmaktır. Şeref ve haysiyetine saldırıda bulunulan, hakkında yanlış isnatlarda bulunan kişi, binlerce kişinin önünde mağdur duruma düşmüştür. Cevap ve düzeltme hakkı, birey ve gazeteci arasında bir eşitlik sağlar. Bireye tanınan bu savunma hakkı, kamu çıkarına da uygundur. Zira bu yolla birey sesini duyurmuş, halkta doğruyu öğrenmiş olur.²¹⁸ Basın mesleği dışında kalanların kendileriyle ilgili yayınlar konusunda, aynı araçtan yararlanarak

---

²¹⁵ Feyyaz GÖLCÜKLÜ, **Haberleşme Hukuku**, Ankara, 1970, s. 131.

²¹⁶ Kayıhan İÇEL, **Kitle Haberleşme Hukuku**, İstanbul, 1985, s. 153.

²¹⁷ AYBAR, s.132.

²¹⁸ İÇEL, s. 154.

düşüncelerini açıklama olanağı sağlamak için cevap ve düzeltme hakkının²¹⁹ kullanılması, yasama fonksiyonunu engelleyici bir nitelikte değildir.

Parlamenter hakkında cezai ve hukuki takibat yapılmamasının nedeni, onun hiç bir korku duymadan görevini yapabilmesini sağlamaktır. Oysa cevap ve düzeltme hakkı, bu amacı zedelemeyiz; tersine bu görevin daha iyi yerine getirilmesine yardımcı olur. Bir bakıma parlamenterlerin bu kalkan arasına sığınarak,amacı aşan beyanlarda bulunanları önler, üçüncü kişilerde tamamen korumasız bir halde bırakılmamış olurlar.

E. Radyo ve Televizyon Yayımcılarının Sorumluluğu

Parlamento görüşmelerinin radyo ve televizyondan yayınlanması halinde bunları yayınlayanlar sorumlu tutulabilir mi?

Bu konuyu İngiltere’de parlamento işlemlerinin yayınlanması konusunda seçilmiş bir komite bu konuyu araştırmış ve şu sonuçları elde etmiştir.²²⁰

a. Avam kamarası sahte, aslı esaslı olmayan veya sahte televizyon ve radyo yayınlarını ve iftira türünden yayınları parlamento hukukuna aykırılık olarak kabul etti.

b. Meclis görüşmelerinin veya tartışma özetlerinin televizyon veya radyo vasıtasıyla yayınlanması sınırlı bir imtiyaz ile korunmaktadır. Eğer yayın iyi niyetle yapılmış ise korunur, fakat aslına uygun olmadan ve zarar vermek kastı ile yapılmışsa korunmaz.

---

²¹⁹ ÖZEK, Türk..., s. 94.

²²⁰ AKYÜREK. s. 50.

c. Genel savcıya göre üyelerin iftira türünden bazı sözleri yasama sorumsuzluğuna sahiptir. Bu sözlerin televizyon ve radyo yolu ile yayını halinde bu yayından sorumsuzluktan yararlanır.²²¹

İngiltere’de şimdiye kadar görülen örneklerde parlamento aslı olmayan veya yanlış yayın yapanları cezalandırdı. Ancak radyo ve televizyon yoluyla yayın yapanlardan cezalandırılan olmadı. Fakat bu durum onların cezalandırılmasına engel değildir. Parlamento bir radyo ve televizyon yayını sırasında yakışsız sözler söylenmesini parlamento hukukuna aykırılık kabul edip cezalandırabilir.²²²

Diğer bir yandan 1840 tarihli parlamento tutanakları kanununda, parlamentonun emri ile basılan yayınların kesin bağışıklıktan faydalanacağı belirtildi. Ayrıca sınırlı bağışıklıktan faydalanabilmek için iyi niyet ve raporun tam olarak yayınlanması gerekmektedir.²²³

Anayasanın 97. Maddesinde “Meclis görüşmelerinin her türlü vasıta ile yayımının serbest olduğu bildirildiğine göre görüşmelerin radyo ve televizyon tarafından yayınlanmasını önleyen bir kural bulunmamaktadır. Ancak radyo ve televizyon yayımcıları ülkemizde parlamento görüşmelerini yayımlayan basımcıların uydukları koşullara uymak zorundadırlar. Bu koşullara uyulduktan sonra yayım yapabilirler ve bunlar gibi sorumlu olurlar.²²⁴

---

²²¹ AKYÜREK, s. 50-51

²²² İbid.,s.52.

²²³ İbid., s. 52.

²²⁴ GÖZÜBÜYÜK,s. 200, CENTEL-ZAFER-ÇAKMUT,s.157-158

II. YER BAKIMINDAN

A. Genel Olarak

Yasama sorumsuzluğunun yer bakımından kapsamı açısından anayasalarda farklı düzenlemeler vardır. Bazı ülke anayasaları yasama sorumsuzluğunu yerle sınırlamamışlardır. Örneğin İtalyan Anayasası (m.68), Fransız Anayasası (m.26)²²⁵, Lüksemburg Anayasası (m.69), Belçika Anayasası (m.44) parlamenterlerin yasama görevlerini yerine getirirken oy ve demeçlerinden sorumlu olmayacaklarını belirtmiş, ancak belirli bir yer göstermemiştir.²²⁶ Bu ülke anayasalarında sorumsuzluğun hudutlarını belirlerken yasama görevi ile ilgili fiiller göz önünde bulundurulmuştur.

Bazı anayasalarda ise yasama sorumsuzluğu yerle sınırlandırılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Anayasası (m. 1, Bölüm 6), Alman Anayasası (m. 46), Hindistan Anayasası(m. 105), Japon Anayasası (m.51), İngiliz Haklar Beyannamesi (m.9) sorumsuzluk için yer belirtmişlerdir.²²⁷

B. Ülkemizde

Temsili sistemini geliştirmiş demokratik-parlamenter sisteme sadık her ülke yasama sorumsuzluğu ilkesinin önündeki her pürüzü temizleyerek bu özgürlüğü kökleştirmeyi amaçlamışlardır. Bizim hukukumuzda ise 1982 Anayasası dönemine kadar ki gelişmelerde bu istikamette olmuştur.

---

²²⁵ GÜRBÜZ, s. 142,112.

²²⁶ KIRATLI, s. 43.

²²⁷ AKYÜREK, s. 54, GÜRBÜZ, s. 63.KIRATLI, s. 43.

1876 tarihli Kanun-ı Esasi'si'nin yasama sorumsuzluğuna ilişkin 47.maddesinde “Meclisin müzakeresi esnasında...” denilmişken 1924 Anayasasının 17. maddesinde “Hiçbir meb’us Meclis dahilindeki rey ve mütalasından”.. denilmek suretiyle kapsam yer bakımından kısmen genişletilmiştir. 1961 Anayasasının 79/1 ve 1982 Anayasasının 83/1 maddesi “... Meclis Çalışmaları...” esasını getirmek suretiyle yer tahdidini kaldırmıştır.

1924 Anayasasının 17. maddesinde “Meclis Dahilinde” denilmek suretiyle parlamentonun tüm bölümlerindeki “parlamenter faaliyet” sorumsuzluk güvencesine alınmıştır. 1961 ve 1982 Anayasaları ise bu konuda daha da isabetli olarak “Meclis Çalışmaları” kavramı kullanılmıştır. Zira Meclis çalışmalarının kapsamı 1924 Anayasasında mevcut “Meclis Dahilindeki” deyiminin kapsamını içermekte ve onu aşmaktadır.

1982 Anayasamızın 83. maddesinin 1. fıkrasında “T.B.M.M. üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamaz” denilmek suretiyle sorumsuzluk, 1924 ve 1961 Anayasalarında olduğu gibi Meclis dışına da taşırılmıştır.

1982 Anayasasına göre yasama sorumsuzluğuna giren hareketlerin, Meclis çalışmaları sırasında yapılmış olması, Meclisçe başka bir karar alınmamış olması gerekir. Bu iki koşulu taşımayan hareket yasama sorumsuzluğu kurumundan istifade edemez.

a) Meclis Çalışmalarının Anlamı

1924 Anayasası sorumsuzluğu, “Meclis dahili” demek suretiyle bir yer şartına bağlamış ve hangi yerlerin Meclis dahili sayılabileceği konusunda tartışmalara yol açmıştır.²²⁸ 1924 Anayasasında kullanılan “meclis dahilinde” sözü iki şekilde anlaşılıyordu.²²⁹ Bir görüşe göre, yasama faaliyetine resmen tahsis olunan yerler meclis dahilidir. Bunun dışında kalan yerler(koridorlar, kütüphane, gazino gibi), yasama görevine resmen tahsis edilmiş değildir.²³⁰ Diğer görüşe göre ise, meclis binası içinde olan her yer meclis dahilidir.²³¹ Her iki anlayışa göre de “seçim propagandaları” sorumsuzluk kapsamına girmezler.

1961 ve 1982 Anayasalarında ise “Meclis çalışmalarında” deyimini kullanılmıştır. Buna göre parlamento üyesi, meclis çalışmaları sırasında görevini yerine getirirken, anayasada belirtilen fiilleri, yani kullandığı oyları, sözleri ve düşünceleri sorumsuzluk kapsamındadır.²³² Parlamento üyesinin sözü edilen bir fiili suç teşkil ediyorsa, bunun meclis çalışmaları sırasında işlenmiş olması yeterli değildir. Fiil, parlamento üyesinin yasama görevini yerine getirirken meydana gelmiş olması gereklidir.²³³

Meclis çalışmaları deyimini geniş yorumlamak gerekir. Bu deyim, sadece meclisin kürsü, genel kurul toplantılarını değil, komisyon toplantılarını ve siyasi partilerin grup toplantılarını da

---

²²⁸ KIRATLI, s. 45,46, EREM, s.176, BAŞGİL, s.10.

²²⁹ YALÇIN,s.227

²³⁰ BAŞGİL, s. 9, Yargıtay bir kararında, parti gruplarını meclis dışı saymıştır.”muafiyetin meclis dışında kalan parti gruplarına şamil olmayacağı gözetilmeden...” Yargıtay 4.CD., K.T.: 22.6.1950, E. 2818, K.7902 (Karar için bkz.YALÇIN,s.227).

²³¹ YALÇIN,s.227.

²³² ÖZEK,Mutlak... s. 94, TEZİÇ, s. 125, ALDIKAÇTI, s. 274, DÖNMEZER-ERMAN, s. 296.

²³³ Selçuk ÖZÇELİK, **Esas Teşkilat Hukuku, Türkiye'nin Siyasi Rejimi ve Müesseseleri**, İstanbul, 1976, s. 280,281; KIRATLI, s. 49.

kapsar. Demokratik parlamenter sistemlerde komisyonsuz ve grupsuz bir parlamentonun düşünülmesi mümkün değildir. Hatta içtüzük gereğince Ankara dışında ki meclis çalışmalarında açıklanan düşünce ve kullanılan sözler de, meclis çalışmaları ile ilgili olmaları nedeniyle yasama sorumsuzluğunun kapsamına girerler.²³⁴

Bu durumda, “meclis çalışmaları” deyimini yer olarak değil “parlamenter fonksiyon” olarak anlamak gerekir Zaten parlamento üyeleri, meclis görüşmelerini meclis dışında tekrarlamaktan ve açığa vurmaktan da sorumlu tutulmamaktadır. Bu da, sorumsuzluğu yer bakımından kesin bir kurala bağlamanın zorunluluğunu gösterir. Bunun yerine “parlamenter fonksiyon” ölçütünü kullanmak, amaca daha uygun düşer.²³⁵

Yasama sorumsuzluğunun kapsamını belirlemedeki ölçüt, parlamenter fonksiyon olduğuna göre, sorumsuzluğu meclis toplantı salonu, meclis kürsüsü gibi yerlerle sınırlamak doğru değildir. Zira işlevsel bir ölçüt olan parlamenter fonksiyon sorumsuzluğun kapsamını belirlemede yeterli sayılmalıdır. Çünkü, parlamenter fonksiyon, meclis genel kurul salonunda, meclis kürsüsünde, yapılabileceği gibi, meclis komisyonlarında ve de parti meclis gruplarında da yapılmaktadır. Kaldı ki, soruşturma komisyonları “zaman zaman parlamento binası dışında da görev yapabilmektedir. Nitekim Millet Meclisi İçtüzüğü’nün 105. maddesinde özel komisyonların Ankara dışında da çalışabileceği hükmü getirilmiştir. Yine uluslar arası toplantılara katılan parlamenterlerinde “parlamenter fonksiyon” ifa ettikleri şüphesizdir.. Bunun gibi belli konularda yalnızca bilgi edinilmek

---

²³⁴ ÖZBUDUN, s. 240 TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 371, ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.265, ÖZTÜRK-ERDEM-ÖZBEK,s. 23,DEMİRBAŞ, s.138,CENTEL-ZAFER-ÇAKMUT,s.157, GÖZLER,s.247.

²³⁵ TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 371-372.

için, Meclis araştırması yapmakla yetkili kılınan bir komisyon nerede faaliyet görürse görsün “parlamentar fonksiyon” icra ettiği için sorumsuzluktan yararlanması gerekir.²³⁶

Ayrıca sorumsuzluk parlamenterlere görevlerini tam olarak baskı altında kalmadan yerine getirip “milli iradenin” temsili görevi verdiği göre: parlamenterin milli iradeyi öğrenebilmesi toplumdaki sorunları öğrenip, ona göre çözüm yolları teklif edebilmesi için meclis dışında, halkın içinde de faaliyet göstermesi gerekirse toplantılar düzenlemesini gerektirir. Yasama sorumsuzluğunun gayesi dolayısıyla bu çalışmalarında meclis dışında yapılmasına rağmen sorumsuzluk kapsamı içinde kalması gerekir.²³⁷ Parlamento üyeleri yasama görevinin doğrudan doğruya veya dolayısıyla ifası ile ilgili fiillerinden dolayı sorumsuzluktan faydalanırlar.²³⁸ Öyleyse

---

²³⁶ DÖNMEZER-ERMAN, s. 296, Ersan ŞEN, **Türk Ceza Hukuku Suçun Genel Esasları ve Unsurları**, İstanbul,2002, s.105,TEZİÇ, *Anayasa Hukuku...*, s. 371-372

²³⁷ Bu konu T.İ.P. milletvekili Çetin Altan’ın yasama sorumsuzluğunun kaldırılması sırasında tartışılmıştır. Mehmet Ali Aybar Meclis çalışmalarının geniş olarak düşünülmesini savunmuştur.” Milletvekili görevi yalnız meclis içinde ifa edilen birer görev değildir. Millet Meclisi içinde parlamenter görevini yerine getiren milletvekilleri aynı görevi millet meclisi binaları dışında da yerine getirirler. Evvela yine Anayasanın bir müessesesini harekete geçirmek suretiyle bu görevleri yaparlar. Nedir o müessese? Meclis araştırması gerektiren bir hal olduğu ve bu istikamette bir karar verildiği zaman milletvekilleri meclis dışında da parlamenter görevlerini yerine getirmek için konuşmalar yaparlar, soru sorarlar. Fikir ve görüşlerini açıklarlar. Binaenaleyh, Millet Meclisi kürsüsündeki sorumsuzluktan böyle bir fonksiyon yaparken milletvekilinin faydalanamayacağını ifade etmek hukuk mantığı ile bağdaşmaz. Kaldı ki, anayasamız, milletvekillerinin memleket içinde dolaşmalarını, seçmenlerle görüşmelerini vatandaşların nabızlarını yoklamaları için meclisin yılda en çok beş ay tatil yapmasını öngörmüştür. Niçin? Milletvekillerinin Hükümeti denetlemek olan esas görevlerini bu vesile ile de halk arasında da yapmalarını sağlamak içindir. Uyanan bir halk kütlesi içinde milletvekillerinin mecliste hapsolup kalmaları elbette tasavvur edilemez. ...milletvekillerini de kürsülere bağlı olmaktan kurtulup, halk arasına girip, halkla beraber demokratik bir düzen ve ortamın, gerçeklerini yerine getireceklerdir. Bu işi yaparken milletvekillerinin görecekleri görev nedir? Hiç şüphe edilmeksizin halkı olup bitenlerden haberdar etmek, halkı, devlet meseleleri hakkında fikir edinmesi için uyarmak ve bütün bunları yaparken de milletvekillerinin söz düşünce ve görüş serbestisinin tıpkı meclis kürsüsünde olduğu gibi korunması şarttır. M. Meclisi B.144 20.7.1967 TBMM. Tutanak Dergisi C.21, Dönem:2 Toplantı:2 s.423,424. (KIRATLI s.50).

²³⁸ DÖNMEZER-ERMAN, s. 297,TEZİÇ, *Anayasa Hukuku...*, s. 371.

meclisin genel görüşme salonunda, kürsüde, komisyonlarda, ²³⁹ meclis soruşturma komisyonları - nerede görev yaparlarsa yapsınlar- bu komisyonlarda oy, söz ve düşüncelerinden dolayı parlamento üyesi sorumsuzdur.²⁴⁰ Sorumsuzluk, meclis ve komisyon kürsüsüne özgü değildir. Mecliste, genel görüşme salonunda veya komisyonlarda oturulan yerden yapılan açıklama veya müdahalelerde sorumsuzluk kapsamındadır.²⁴¹

b) Parti Meclis Gruplarındaki Faaliyetler

Yargıtay 4. C.D.' nin 1950 yılında verdiği kararda²⁴² sorumsuzluk yalnızca “Meclis kürsüsüne hasredilmiş, meclisteki. siyasi parti grupları sorumsuzluk kapsamına alınmamıştır. Ancak, belirtmek gerekirse, Meclisin bütün faaliyetlerine üyeleri oranında katılan siyasi parti grupları, 1982 Anayasamızın 95. ve 1982 Anayasasıyla çelişmeyen hükümleriyle bugün yürürlükte olan 1973 tarihli Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 18. Maddesinin 1. fıkrasına göre, siyasi parti grupları meclis çalışmalarına katılan bir anayasa kurumu olarak Meclise dahil birer organdirlar. Bu nedenle de, üyelerin siyasi parti gruplarındaki oy, söz ve düşüncelerinin de sorumsuzluk kapsamında olması gereklidir.²⁴³

1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesi 2.3.1965 gün ve 1964/19 E ve 1965/11 K. sayılı kararında “... Anayasa ve içtüzük hükümlerine göre meclislerdeki Siyasi Parti Grupları, içinde buldukları meclislerin çalışmaları ile ilgili faaliyetlerde bulunmak üzere kurulmuş

---

²³⁹ ALDIKAÇTI, s. 274, ÖZÇELİK, s. 280.

²⁴⁰ DÖNMEZER-ERMAN; s. 297, ÇAĞLAYAN, s. 212, BAŞGİL, s. 10, TEZİÇ. Anayasa...s.371.

²⁴¹ ÖZEK, Mutlak..., s. 94, DÖNMEZER-ERMAN, I, s. 297, Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Umum Müdürlüğü O. Bölükbaşı olayında, 19.6.1957 tarihli yazısında “Meclis Dahilinde” sözcüğünden sadece Meclis kürsüsünü anlamaktadır. TBMM tutanak dergisi, DX, T.3, C.20, Sayısı: 273. (KIRATLI s.46.)

²⁴² Yargıtay 4.C.D. E.2818, K.7902, K.T., 22.06.1950. (Karar için bkz. KIRATLI s.46).

²⁴³ KIRATLI, s. 46, ERMAN, Hakaret Karşılıklı... s.461, GÖZLER, s.247.

teşekküller olup, meclis dışında bir parti grubunun varlığı düşünülemez...”²⁴⁴ denilmektedir. Bu karar çok açık biçimde göstermektedir ki siyasi partilerin gruplarındaki faaliyetler “parlamentar faaliyetler” ve bu faaliyette sorumsuzluk güvencesi altındadır.

Temsili sistemin hakim olduğu ülkelerde parlamentonun çalışmaları hukuki düzenlemelerle yürütülür. Genelde de bu düzenlemeler İçtüzüklerle yapılır. Meclis İçtüzükleri esas itibarıyla Meclis ve Meclis çalışmalarıyla ilgili kurum ve kuruluşları düzenlemektedir. O halde anayasalarda ve özellikle içtüzüklerde düzenlenen kurum ve kuruluşların faaliyetlerini Meclis faaliyeti olarak değerlendirmek mantıktır.,

Siyasi parti grupları, meclis çalışmaları yapan ve parlamenter fonksiyonun yerine getirilmesini sağlayan organlardır. 1982 Anayasasının 68. Maddesinin 2. Fıkrasında da siyasi partilerin demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları oldukları belirtildiğine göre, bu siyasi partilerin meclis gruplarında yapılan faaliyetlerin meclis çalışmalarından sayılıp sorumsuzluk kapsamı içerisinde mütalaa edilmesi gerekmektedir.²⁴⁵ Bu görüşe hukuki metinlerde destek vermektedir. Anayasanın 94/2. maddesinde Siyasi parti gruplarının TBMM Başkanlık Divanını oluşumuna katılacağından söz edilmekte, 95. maddesinde “... İçtüzük hükümleri Siyasi Parti gruplarının, Meclisin bütün faaliyetlerine üye sayısı oranında katılmalarını sağlayacak yolda düzenlenir.” denilmektedir.

Yine 1982 Anayasasının 100/4. maddesinde “Meclisteki siyasi parti gruplarında Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz, karar alınamaz...” denilmektedir. Bu cümlenin mefumu

---

²⁴⁴ Karar için bkz. TEZİÇ, Türk Parlamento..., s.119.

²⁴⁵ DÖNMEZER-ERMAN, I, s.297, Özcan TİKVEŞ, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi**, İstanbul, 1969 s. 168,

muhalfinden Anayasa ve içtüzükte belirtilen istisnalar dışında TBMM'nin bütün faaliyetleri ile ilgili olarak Siyasi parti gruplarında müzakereler yapılabilir ve kararlar alınabilir. Tüm bunlar Sorumsuzluğun yer bakımından kısıtlı olmadığını göstererek siyasi partilerin meclis guruplarında yapılan faaliyetlerin meclis çalışmalarından sayılması tezini kuvvetlendirmektedir.

Ancak 1982 Anayasasının 83/1 maddesindeki “o oturumdaki Başkanlık divanının teklifi üzerine meclisçe başka bir karar alınmadıkça” cümlesi ile konu değerlendirildiğinde siyasi partilerin meclis guruplarındaki faaliyetlerinin meclis çalışmalarından sayılmaması gerekir. Çünkü, konu ileride de inceleneceği üzere anayasanın bu maddesinde meclis çalışmaları ile başkanlık divanı irtibatlı hale getirilmiştir. Başkanlık divanının bulunduğu yer, yani meclis görüşme salonu dışındaki faaliyetlerin meclis çalışmaları dışında düşünülmesi gerekmiştir.

c) Meclis Çalışmalarının Meclis Dışında Tekrarlanması

Parlamento üyesinin, meclis çalışmaları sırasında verdiği oy, kullandığı söz ve ileri sürdüğü düşünceleri meclis dışında tekrarlaması “temsilcilik” fonksiyonunun doğal bir sonucudur. Millet, seçtiği temsilcilerinin tutumunu değerlendirebilmesi için, parlamento üyesinin meclis içi faaliyetini seçmenlerine duyurması gereklidir.²⁴⁶

Bu nedenle 1924 ve 1961 anayasalarımız yasama sorumsuzluğunu bir çok anayasalarda olmayan genişlikte düzenlemiştir²⁴⁷ ve Meclis çalışmaları sırasındaki sorumsuzluğu, sözlerin ve ileri sürülen düşüncelerin “tekrarı” şeklinde olması koşuluyla Meclis dışına da taşımıştır. 1982 Anayasamız buna bir istisna getirerek, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe

---

²⁴⁶ ALDIKAÇTI, s. 274, TEZİÇ, Anayasa..., s.371, CENTEL-ZAFER-ÇAKMUT, s.157-158.

²⁴⁷ BAŞGİL, s. 12, KIRATLI, s. 47.

başka bir karar alınmadıkça, Meclis çalışmalarında söylenen söz ve ileri sürülen düşüncelerin Meclis dışında tekrarını mümkün görmüştür.

1982 Anayasasının 83/1 maddesine göre meclis çalışmalarındaki sözlerin meclis dışında tekrarlandığında sorumsuzluk kapsamında kalabilmesi için meclisçe başka bir karar alınmaması gerekir. Meclis tarafından sözlerin meclis dışında yayınlanmaması yolunda bir karar alınırca bu söz ve görüşlerin meclis dışında tekrarlanması ve açığa vurulması halinde sorumluluk söz konusu olur. Meclis dışındaki sorumsuzluğun temel şartı “mecliste” söylenenlerin ve ileri sürülen düşüncelerin dışarıda tekrarlanması ve açığa vurulmasıdır.

Meclis tarafından bir karar alınmadığı takdirde, meclis çalışmalarındaki sözlerin meclis dışında da sorumsuzluk kapsamı içinde kalması için aynen tekrarı şart mıdır? Buradaki tekrar, kelimesi kelimesine ayniyet değildir.²⁴⁸ Düşünce bir öz demektir. Bir özün tekrarlanması söz konusudur, yoksa aynı özün başka başka kelimeler, başka başka cümlelerle tekrarlanması hali, maddedeki “tekrar” kavramı içine girer. Esasen başka türlü düşünmek içinde sebep yoktur.²⁴⁹

Bununla beraber, parlamento üyesi meclisteki konuşması dışarıda tekrarlarca, bir takım yeni görüşler ileri sürer ve Meclisteki sözlerinin hedefini ve anlamını değiştirirse bundan sorumlu olması gereklidir.²⁵⁰

---

²⁴⁸ BAŞGİL, s. 14, ŞEN, s.105.

²⁴⁹ AYBAR, s. 123.

²⁵⁰ BAŞGİL, s.14, Aynı konu ile ilgili olarak T.İ.P. Milletvekili Çetin Altan’ın Mecliste daha önce yapmış olduğu bir konuşmasının aynen tekrarı değilse de, özünün tekrarı sayılabilecek gazetede yazısından ötürü yasama sorumsuzluğunun kaldırılması teklifinin görüşülmesi sırasında teklifi veren milletvekilleri, Çetin Altan’ın yazısının meclisteki konuşmasının aynısı olmadığını ileri sürmesi üzerine M. Ali Aybar, özün tekrarının da sorumsuzluktan faydalanmak için yeterli olduğunu iddia etmiştir. Millet meclisi B.144.20.07.1967 tarihli konuşmalar s. 423. Kütahya milletvekili Adnan Menderes’in meclis dışında yaptığı konuşmalardan dolayı dokunulmazlığının kaldırılması istenmişse de, Meclisce “Bu sözlerin 19.04.1997

1961 Anayasasının uygulama döneminde, İstanbul Milletvekili Çetin Altan'ın dokunulmazlığının Meclisçe kaldırılması üzerine, Çetin Altan ve Behice Boran, kararın Anayasanın 79. Maddesinin 1. fıkrasına aykırı olduğunu ileri sürerek Anayasa Mahkemesinden iptalini istemişlerdir. Anayasa Mahkemesi ise "... Milletvekili ... Millet Meclisi kürsüsünden dava konusu yazının özünde ve doğrultusunda daha önce konuşmalar yapmıştır.....Bu kimse Meclis kürsüsünden savunduğu düşünceleri... milletvekili ve yazar olarak şüphesiz kitap ve makale halinde de savunacaktır. Yurt gezilerinde, mitinglerde, kahve sohbetlerinde aynı görüşleri açıklayacaktır. Hükümeti denetleyecek ve eleştirecektir. Anayasanın 76. maddesinin 1. fıkrası bunun için konulmuştur." şeklinde karar vermiştir.²⁵¹ Ancak Anayasa Mahkemesi, meclisin kararını usul yönünden inceleyip iptal etmiş ve esasa girmemiştir.²⁵²

Acaba parlamenter, meclis içinde bir takım kişileri hedef alarak yaptığı konuşmalardan, birtakım özetler vererek bastırıldığı ve bazı şahısları kötülemeye yönelik yazıları nedeniyle sorumsuzluktan istifade edebilir mi? Yasama sorumsuzluğunun amacı parlamenter fonksiyonun tam olarak yerine getirilmesini sağlamaktır. Bu tür kötü niyetli yayınların, parlamenter fonksiyonla ilgisi olmadığından sorumsuzluk kapsamı içinde mütalaa edilmesini doğru değildir. Bunun gibi parlamento üyesinin, parlamentoda konuşması sırasında kasten veya sinirden bir kimse hakkında

---

tarihli Demokrat İzmir gazetesiyle ve yine 22.04.1947 tarihli Demokrat İzmir ve Yeni Asır gazetelerinde yayınlandığı anlaşılmakta ise de, kendisinin daha önce B.M.M. kürsüsünde, Aydın milletvekilleri seçim tutanakları vesilesiyle aynı şeylerin hatta daha şiddetli lisanla söylemiş olduğu Meclis zabıtları üzerinde yapılan incelemeler sonunda anlaşılmış olmasına ve Anayasanın 17. Maddesinde de bir milletvekilinin ne meclis içindeki, oy, düşünce ve demeçlerinden ne de Meclisteki oy, düşünce ve demeçleri meclis dışında söylemek ve açığa vurmaktan sorumlu olmadığı tasrih edilmiş bulunmasına binaen Kütahya milletvekili Adnan Menderes'in milletvekili dokunulmazlığının kaldırılmasına mahal görülmediğine, bir ayrışık oya karşılık çoğunlukla karar verilmiştir. Millet Meclisi B.144, 20.07.1967 O.1 T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C. 21, s. 384 (KIRATLI.s.47), GÖZLER,s.249.

²⁵¹ Anayasa Mahkemesinin 02.08.1967 tarih ve E.1967/22, K.1967/22 sayılı kararı ve yine aynı tarih E.1967/23,K.1967/23 sayılı kararı. A.M.K.D. Sayı: 5, s. 132-136.

²⁵² Karar için bkz.KIRATLI, s.47 vd.

savurduğu bir hareketi veya küfrü, parlamento dışında tekrar etmesi de yasama sorumsuzluğuna girmez ve üye bundan dolayı sorumlu olur. Çünkü parlamenterin parlamento kürsüsünde heyecanlı bir konuşma sırasında ağızından dökülen bir hakaret ve küfür esasen görüş ve açıklama türünden bir şey değildir.²⁵³

Kaldı ki parlamenterin parlamentodaki bir parlamenterin konuşmasını kötü niyetle, bu parlamenterini kötülemek için bastırarak, parlamento dışında yayınlaması da sorumsuzluk kapsamında değildir. İngiltere Parlamentosu 1960 yılında, bir parlamenterin diğer bir parlamenterini kötülemek için parlamento içerisindeki konuşmalarını çoğaltarak vatandaşlara dağıtması eylemini parlamenter bağımsızlığın ihlali kabul etmiş ve kendi üyesi hakkında ihtar cezası vermiştir.²⁵⁴

Ayrıca 584 sayılı içtüzüğün 67. Maddesinde düzenlendiği üzere “başkanlığa gelen yazı ve önerelerde kaba ve yaralayıcı sözler varsa, Başkan gereken düzeltmelerin yapılması için o yazı ve önergeyi sahibine geri verir”. Yazı ve önerge sahibi, yazı ve önergeyi başkana verdiği anda aynı zamanda bunu basına dağıtırsa yazı ve önergesi yasama sorumsuzluğundan faydalanır mı? İçtüzüğün 67/2 maddesine göre bu imkansızdır. Parlamenter ancak yazı ve önergeyi başkan tarafından kabul edildikten sonra basına dağıtması halinde sorumsuzluktan faydalanabilir.²⁵⁵

d) Meclisçe Başka Bir Karar Alınması

1982 Anayasasına göre, parlamento üyesi, parlamentoda ileri sürdüğü düşünceleri parlamento dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamaz. 1982 Anayasası,

---

²⁵³ BAŞGİL, s. 236, ŞEN, s.106.

²⁵⁴ AKYÜREK, s. 60.

²⁵⁵ İbid., s. 60.

parlamentelerin parlamento çalışmalarındaki oy ve sözlerinin, parlamentoda ileri sürdükleri düşüncelerin parlamento dışında tekrarlanmasının ve açığa vurulmasının o oturumu yöneten Başkanlık Divanının önerisi üzerine parlamento kararıyla yasaklanabileceğini belirtmiştir.

1982 Anayasasının 83/1 maddesine göre, parlamenterlerin, meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinin ve mecliste ileri sürdükleri düşüncelerinin, meclis dışında açığa vurulması halinde sorumsuzluktan istifade edebilmeleri için, Başkanlık Divanının teklifi üzerine meclisçe başka bir karar alınmamış olması gerekir. Başka bir karar alınabilmesi içinse O oturumdaki Başkanlık Divanı teklif vermesi ve Meclisçe bu teklif hakkında bir karar alınması gerekmektedir. Aşağıda bu iki kavramı ayrı ayrı inceleyeceğiz.

aa. O Oturumdaki Başkanlık Divanının Teklif Vermesi

Maddeden de açıkça anlaşılacağı üzere, meclis çalışmalarındaki düşüncelerin meclis dışında tekrarlanmasının ve açığa vurulmasının önlenmesi için, düşüncenin ileri sürüldüğü meclis toplantısındaki Başkanlık Divanı²⁵⁶ tarafından meclise bir teklif verilmesi gerekir. Yasaklama kararı için meclisteki siyasi parti gruplarının teklif vermesi mümkün değildir. Bu yetki sadece başkanlık Divanına aittir. Nitekim 19 Ocak 1988 günü İstanbul milletvekili Mehmet Ali Eren' in yaptığı gündem dışı konuşma hakkında Anayasanın 83/1 maddesine göre 21.1.1988 günü Başkanlık Divanınca Genel kurula götürülen teklif üzerine dört milletvekilinin hazırlamış olduğu aynı konudaki teklif, başkan tarafından bu yetkinin sadece Başkanlık Divanında olduğu bildirilerek red edilmiştir. Daha sonra aynı konuda başkanlık Divanının teklifi meclisçe kabul edilerek Mehmet Ali Eren' in

---

²⁵⁶ TBMM İçtüzüğü'nün 9. ve 11. maddelerine göre Başkanlık Divanı: Meclis içerisindeki siyasi parti gruplarının parti grupları toplam sayısı içindeki yüzde oranlarına göre, Bir Başkan, dört Başkanvekili, yedi Katip üye, üç İdare Amirinden oluşmaktadır. İçtüzük metni için bkz.KUZU, s.612.

19 Ocak 1988 günlü gündem dışı konuşmasının meclis dışında tekrarlanması ve açığa vurulması yasaklanmıştır.²⁵⁷

Mecliste daha önce yapılan bir konuşma hakkında da başkanlık Divanı tarafından teklif götürülebilir mi? Bu anayasanın açık hükmü karşısında imkansızdır. Anayasa açıkça o oturumdaki başkanlık divanı diyerek bu hususa açıklık getirmiştir.

Anayasanın 83.maddesinin gerekçesinde “ Buna göre o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine bir kısım sözler ve ileri sürülen düşüncelerin dışarıda tekrarlanmasına Meclis kararıyla engel olduğu takdirde, bu karara rağmen bunları dışarıda tekrarlayanlar sorumlu olacaktır”²⁵⁸ denilerek teklifin ancak sözlerin konuşulduğu veya düşüncelerin ileri sürüldüğü toplantıdaki başkanlık Divanına ait olduğu belirtilmiştir. Aksi durum maddenin düzenleniş amacına aykırıdır. Amaç eğer burada bir takım düşüncelerin bir takım sebeplerle meclis dışında tekrarlanmasının ve açığa vurulmasının önlenmesi ise, M. Ali Eren olayında olduğu gibi 19 Ocak’taki görüşme ertesi günkü gazetede yayımlandıktan ve tüm kamu oyu bu düşünceleri öğrendikten sonra 21 Ocak’taki bir Başkanlık Divanının kararı ile bu görüşmelerin meclis dışında tekrarlanmasını veya açığa vurulmasının önlenmesi hiç bir yarar sağlamaz.²⁵⁹

bb. Meclisçe Bu Teklif Üzerine Bir Karar Alınması

Başkanlık Divanının bir kısım sözler ve ileri sürülen düşüncelerin parlamento dışında tekrarlanmasını ve açığa vurulmasını istemediği takdirde bir teklif hazırlayıp, bu teklifi kendi

---

²⁵⁷ AKYÜREK, s. 65.

²⁵⁸ Atilla ÖZER, **Gerekçeli 1982 Anayasası**, Bilim Yayınları, Ankara, 1984 , s. 330,Rahmi KUMAŞ, **Parlamentonun Boyutları**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1985, s. 29.

²⁵⁹ AKYÜREK, s. 66.

arasında oylayarak kabul etmesi ve bu kabule göre de bu yasaklamanın gerçekleşmesi mümkün müdür? Anayasaya göre bu mümkün değildir. Anayasada açıkça “Meclisçe başka bir karar alınmadıkça” denilmektedir. O halde Başkanlık Divanının teklifi, meclis kararına bağlıdır ve tek başına bir hüküm ifade etmez. Bir kısım sözler ve düşüncelerin ileri sürüldüğü meclis toplantısındaki o Başkanlık Divanının teklifi üzerine, meclisçe bir karar alınmış olması halinde yasaklama mümkündür.²⁶⁰

1982 Anayasasının 83. Maddesinin 1. fıkrasında bu sınırlama bir çok tehlike ile birlikte, karışıklığı da beraberinde getirmiştir. Mehmet Ali Eren olayında söz alan Köksal Toptan²⁶¹ ve Kemal Anadol’un da²⁶² belirttiği gibi ; mecliste çoğunluğu elinde bulunduran siyasi parti, düşüncelerini beğenmediği bir parlamenterin düşüncelerinin parlamento dışında tekrar ve açığa

---

²⁶⁰ Bu konu hakkında meclisteki konuşmalar sırasında Kemal Anadol :” o oturumdaki Başkanlık Divanı, aynı başkanlık Divanı değil: O oturumdaki Başkanlık Divanı. Aynı başkanlık demiyor; Anayasanın lafıma dikkat edin, hem tecrübeli politikacı hem de hukukçu olarak söylüyorum. Aynı Başkanlık Divanı demiyor. O oturumdaki Başkanlık divanı diyor. Bu bir, iki: “Meclisçe başka bir karar alınmadıkça” diyor. Yani, o başkanlık divanının kararı meclisin kararına vabestedir. Meclis kararı olmadıkça tek başına hüküm ifade etmez. 83. maddeye göre. Dolayısıyla Başkanlık Divanının, kendi arasında toplanarak: hem de oturumda toplanması gereken Başkanlık Divanının, o oturumda aynı Başkanlık divanı olduğu için bu kararı alıp “Meclisçe aksine karar alınmadıkça lehte, aleyhte kimseye söz vermeden oylaması. Anayasaya aykırıdır. İç tüzüğe aykırıdır. Usule aykırıdır. T.B.M.M Tutanak Müdürlüğü. Tarih: 21.01.1988, Grup:NS, Giriş:1 Sayfa:2 (AKYÜREK s.66 vd)

²⁶¹ Köksal Toptan:” Bütün milletvekili arkadaşlarım, bu kürsüyü kullandığım zaman, Anayasanın taşıdığı hükümlere, cumhuriyetin temel niteliklerine riayet etmesi lazım geldiğini de söylüyorum. Ama sayın başkanın yaptığı gibi, burada güçlü olan bir siyasi partinin getirdiği bir teklifle bu hükmü işletmeye kalkarsanız,o zaman Meclisin, Türkiye Büyük Millet meclisi olma gibi büyük ve üstün vasfı zedelenir. Bundan endişe ediyoruz. T.B.M.M. Tutanak Müdürlüğü. B. 12 21.01.1988 Giriş:1, Sayfa:1.(AKYÜREK, s. 66 vd.)

²⁶² Kemal Anadol: “ Bugün ben bu kürsüden konuşuyorum. Sizler beğenmiyorsunuz. Sizlerden birisi konuşunca, benim parti programıma uymayan düşünceleri dile getirirse bende beğenmeyeceğim. bu doğal bir şey, demokrasinin gereği. Ama sayın Köksal Toptan’a yürekten katılıyorum. Buradaki Başkanlık Divanı, konuşan bazı hatiplerin beğenmedikleri konuşmaları için, bu tür kararlar almaya başlarsa bırakınız dünkü olayı, yarın ki olaylara bakınız... Yani, o zaman milletvekilinin dokunulmazlığının anlamı kalır mı? O zaman, milletvekilinin kürsü masuniyeti, milletvekilinin zırhı olan dokunulmazlığın bir anlamı kalıyor mu? T.B.M.M., Tutanak Müdürlüğü, Birleşim:13, 21.01.1988, Giriş:1 s.1.(AKYÜREK, s.67).

vurulmasını, meclisçe bir karar almak suretiyle yasaklayabilir. Bu ise millet iradesinin temsilcisi sıfatındaki parlamenterlerin görevlerini yerine getirmemelerine yol açar. Bunun sonucu ise çoğulcu değil, çoğunlukçu demokrasidir.

Ayrıca bu sınırlama ile yasama sorumsuzluğundan yararlanan meclis çalışmalarının sadece “meclis kürsüsünden” yapılan konuşmalar ve ileri sürülen düşünceler olduğunun da kabulü gerekmektedir. Çünkü, meclis çalışmalarının meclis dışında tekrarı ve açığa vurulabilmesi için; o oturumdaki Başkanlık Divanının denetiminden geçmesi, o oturumdaki Başkanlık Divanı tarafından bir teklif verilmediği takdirde meclis dışında tekrarı ve açığa vurulması mümkün hale gelmiştir. Başkanlık Divanının da nerede toplanacağı açıktır. Başkanlık divanı sadece Meclis toplantı salonunda yani Meclis Genel salonunda toplanmaktadır. O halde parlamenterlerin meclis kürsüsü dışında örneğim soruşturma, meclis araştırma komisyonlarında meclis salonlarında yapmış olduğu konuşmalar ve ileri sürdüğü düşünceler 1982 Anayasasına göre meclis çalışması sayılamamaktadır.²⁶³

Burada yasama sorumsuzluğunun düzenleniş amacı, maddenin gerekçesi ve anayasa metni arasında bir çelişki söz konusudur. Yasama sorumsuzluğunun düzenleniş amacı; milli iradeyi temsil eden parlamenterin hiçbir baskı altında kalmadan görevini yapabilmesidir. Parlamenter meclis içinde ve dışında bu görevini yerine getirir. O halde görevini yerine getirdiği tüm mekanlarda yasama sorumsuzluğundan istifade etmesi gerekir. Bu sorumsuzluğun düzenleniş gayesinin doğal bir sonucudur.

1961 Anayasasının 79. Maddesinde de milletvekillerinin meclis çalışmaları bir sınırlamaya tabi tutulmamış “T.B.M.M. üyeleri meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden mecliste ileri

sürdükleri düşüncelerden ve bunları, Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar” denilerek 1982 Anayasasında olduğu gibi bir Başkanlık Divanı denetiminden geçmesi öngörülmemiştir.

Halbuki 1982 Anayasasının 83/1. maddesinin gerekçesinde 1961 Anayasasının 79. Maddesinde düzenlenen yasama dokunulmazlığı aynen benimsenmiştir denmesine karşın Başkanlık Divanının denetimi öngörülmüştür. Bu durum sorumsuzluk kurumunun gayesine 1982 Anayasasının 83/1. maddesinin gerekçesine aykırıdır.

Bu madde ile çözümlenmesi gereken bir diğer sorun; meclis herhangi bir parlamenterin belirli bir oturumda söylediklerini dışarıda tekrarlamamasına karar verdiğinde, eğer parlamenter bu karara uymadığı takdirde ne olacaktır? Bu durumda parlamenter sorumsuzluktan yararlanacak mıdır; yoksa sorumsuzluktan yararlanmakla birlikte, meclis kararına uyulmamasından dolayı disiplin cezası mı uygulanacaktır?

Anayasanın 83. maddesinin 1. fıkrasındaki ifade “... o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamaz” dendiğine göre, bu ifadenin mefhumu muhalifinden, böyle bir karara rağmen meclis dışında tekrar ve açıklamalardan sorumlu tutulacağı anlaşılmaktadır. Bu durumda madde, parlamenterleri sorumsuzluktan yararlandırmamaktadır. Fakat, eğer parlamenter yasaklama kararına karşın, meclis çalışmaları sırasında söylediği sözleri dışarıda tekrarlırsa ve bunlar “suç” oluşturuyorsa sorumsuzluktan olmamakla birlikte dokunulmazlıktan istifade edebilecektir. Milletvekili hakkında işlem yapabilmek için de, ya meclisin izni veya üyelik sıfatının son bulması gerekecektir. Eğer böyle bir durumda parlamento dokunulmazlığın kaldırılması kararı vermezse,

---

²⁶³ AKYÜREK, s. 68.

Meclisin “dışarıda tekrarlama” kararı ile “dokunulmazlığı kaldırmama” kararı sonuçları açısından bir çelişme yoktur. Çünkü “dışarıda tekrarlama” kararı, sorumsuzluğun mutlaklığını ve daimiliğini ortadan kaldırmakta ve milletvekilinin sorumlu tutulmasını mümkün kılmaktadır. “Dokunulmazlığı kaldırmama” kararı ise sorumlu tutulmayı ertelemektedir. Ta ki, milletvekilliği sıfatı son bulana kadar.²⁶⁴

Bu konuda şu hususların altını çizmekte fayda vardır; Her şeyden önce yasama sorumsuzluğunun amacını iyi belirlemek gerekir. Kurumun amacı, düşünce özgürlüğünü, spesifik alanda en geniş ölçüde güvence altına almaktır. Konusunu oluşturan parlamenter ifade faaliyetinin etkisini pekiştirmek amacıyla bu güvencenin, sadece meclis içinde değil, meclis dışında da geçerli olması kabul edilmiştir. Eğer sadece meclis içinde yapılan düşünce açıklamaları sorumsuzluk kapsamına alınmış olsaydı, bu kurum asıl o zaman, parlamenterler arasında cereyan eden konuşmalara özgülenmiş bir imtiyaz halini alırdı. Bu nedenle, meclis içi konuşmaların meclis dışında açığa vurulması, parlamenterlik ve sorumsuzluk kurumlarının doğal bir uzantısı olarak kabul edilmelidir. Öte yandan anayasada yer alan ve parlamenterlerin meclis içinde kullandıkları sözlerin meclis dışında tekrarlanmasının Başkanlık Divanının önerisi üzerine meclis kararıyla yasaklanabileceğini öngören hüküm de, sınırlarının belirsizliği ve keyfi kullanıma açık oluşu göz önünde bulundurulduğunda, sorumsuzluk kurumuyla sağlanmak istenen güvencenin etkisini azaltabilecek nitelikte görünüyor.

Bu nedenle, söz konusu yetkinin kullanılması konusunda yasaklayıcı bir anlayış yerine düşünce özgürlüğünün işlevine uygun bir yöntem izlenmesi gerekir. Bu konuda yapılabilecek en isabetli düzenleme 1961 Anayasasının 79. maddesindeki düzenlemeyi aynı şekilde korumak

---

²⁶⁴ AKYÜREK, s. 69.

olduğu halde bu düzenlemede değişikliğe gidilerek Başkanlık Divanının denetiminin öngörülmesi isabetli değildir. Bu durumda, görev meclise düşmektedir. Yasama sorumsuzluğunun amacına uygun olarak çalışması isteniyorsa meclisçe bu konuda bir karar alınmalıdır. Başkanlık Divanı tarafından sorumsuzluğun sınırlanması anlamını taşıyan böyle bir teklif hazırlanmamalı hazırlandığı takdirde ise meclisçe red edilmelidir.²⁶⁵

III. FİİLLER AÇISINDAN

Sorumsuzluğun kişiler ve yer bakımından kapsamı belirlendikten sonra fiiller bakımından kapsamını belirlemek gerekecektir. Hangi fiillerin yasama sorumsuzluğu kapsamına girdiği konusunda tek tek bir belirleme yapmak mümkün değildir. Burada da ölçüt olarak “parlamentar fonksiyon” alınacaktır.

Yasama sorumsuzluğunun kapsamına giren fiilleri saptarken kullanılacak ölçüt, parlamentar fonksiyonunun gereği olması ve bunun fonksiyon ifa edilirken yapılmasıdır.²⁶⁶ Parlatmenter fonksiyona bağlı fiiller nedir?

Anayasamız da sorumsuzluk kapsamına giren fiilleri, parlamentar fonksiyona bağlı olarak oylar, sözler ve düşünceler olarak belirlemiştir.²⁶⁷ Bu fiiller parlamentar fonksiyonun gereği olduğu başkalarının duygularına ve kişiliklerine ne denli saldırı niteliği taşırsa taşısınlar, sorumsuzluk kapsamına girerler.²⁶⁸ Parlatmenterlerin görevi ilgili fiillerden dolayı parlamentar yasama

---

²⁶⁵ AKYÜREK, s. 69.

²⁶⁶ KIRATLI, s. 50, ÖZEK, Mutlak..., s. 94, TANİLLİ, s. 282, EREM, s. 173.

²⁶⁷ Bunları elbette tek tek saymak mümkün değildir. Mecliste ileri sürülen görüşler, yapılan konuşmalar, kanun önerileri, soru ve gensoru önergeleri, hükümete yöneltilen eleştiriler, bir karar ya da kanunun kabulünü engellemek için yapılan engellemeler, bir soruşturma komisyonu üyesi olarak ifade edilen tasvip ve değerlendirmeler örnek olarak gösterilebilir. (YALÇIN, s.234.) TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 372.

²⁶⁸ KIRATLI, s. 50, TANİLLİ, s. 282

sorumsuzluğundan istifade edecek, görevi ile ilgili olmayan fiillerden ise sorumsuzluk kurumundan istifade edemeyecektir.

A. Parlamenterlerin Parlamenterlik Görevine Bağlanan Fiiller

Parlamenterler, görevleri ile ilgili olarak yaptıkları fiillerden dolayı yasama sorumsuzluğu ile korunurlar. Bu fiiller nelerdir.?

İngiltere’de 1688 tarihli Haklar Bildirisinin 9. maddesinde “Parlamenterlerin, parlamento işlemlerinden dolayı” sorumsuz oldukları belirtilmiştir. Parlamento işleminin teknik anlamı, bir kısım resmi faaliyetleri, genellikle parlamento tarafından alınan bir kararı kapsar. Bu durum doğal olarak parlamentonun bu kararı alana kadar yaptığı faaliyetleri, belgeleri, tartışmaları kapsar.²⁶⁹

Bir parlamenter genellikle tek başına bir parlamento işlemini konuşma ile yapar. Fakat ayrıca resmi olarak bir faaliyette de bulunabilir. 1938, 1939 dönemindeki Official Secrets Act konusunda seçilmiş komitenin hazırladığı raporda da bu konuda genel bir fikir verilmiştir. Bu raporda, parlamenterin fonksiyonlarından dolayı parlamento içinde veya komitelerinde yaptığı ve söylediği her şeyin parlamenter görevine ait işlemler olduğu, bunun da bağışıklar kapsamı içine alınacağı belirtilmiştir.²⁷⁰ Fakat bu “parlamento işlemi” kavramının bir kanun ile tarif edilmeye ihtiyacı vardır. Zira Parlamento görüşmelerindeki ve komitelerindeki sözlü sorular, sorulara verilen cevaplar ve oylamalarından hangisinin parlamento işlemi sayılacağı belli değildir.

---

²⁶⁹ AKYÜREK, s. 71.

²⁷⁰ İbid., s. 71.

Bir parlamenter bir bakana soru yöneltir ve bakan da onu tartışmaya davet ederse, bu tartışmalar meclis içinde olmak koşuluyla bağışıklıklar kapsamındadır. Ayrıca halen devam eden bir fikrin tartışması yapılıyor veya bir soru soruluyorsa bunlarda bağışıklıklar kapsamındadır.²⁷¹ Ayrıca her bir üyenin resmi olarak bir bakana parlamentoda soru sormak hakkı da vardır. Bir bakana resmi olarak bir üyenin bir konu hakkında sormuş olduğu soru bağışıklık kapsamındadır. Ancak gayri resmi olarak sormuş olduğu soru bağışıklık kapsamına girmez. Bakanın genel sorumluluk alanı içindeki bir konuda bir üyenin bir bakana yazdığı mektup mahkemelerde sadece genel hukuk kurallarına göre bir korumaya sahiptir. Fakat mektup parlamento işlemi için yardımcı veya hali hazırda olan bir işlem için başlangıç durumundaysa bunun dışındadır. Bağışıkların kapsamına girer.²⁷²

Amerika Birleşik Devletleri'nde Massachusetts yüksek mahkemesinde ise yasama sorumsuzluğunun kapsamı şöyle belirtilmiştir. “Ben konuşma özgürlüğünü bir fikre teslim ederek sınırlamayacağım. Bu, oy vermeyi, bir rapor yazmayı ve hizmetin yerine getirilmesinden doğan her türlü olay ve düzenlemeyi de içine alır.”²⁷³

Ülkemizde, 1982 Anayasasının 83. maddesinin 1. fıkrasına göre, parlamenter “... meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, mecliste ileri sürdüğü düşüncelerden...” sorumlu değildir. Belirtmek gerekir ki Anayasadaki bu düzenleme, “parlamenter fonksiyon” ile ilgili şekli bir kayıtlama olup bunların içeriği ile ilgili değildir. Diğer bir deyişle, anayasa koyucu oy, söz, düşünce sözcüklerine yer verirken, bunları sorumsuzluk kapsamı içinde kabul etmekle bunun dışında kalan

---

²⁷¹ AKYUREK, s. 72.

²⁷² İbid., s. 73.

²⁷³ İbid., s. 73.

davranışları örneğin yaralama, adam öldürme gibi hareketleri sorumsuzluk kapsamı dışında bırakmayı amaçlamıştır. Bu bakımdan, yasama

sorumsuzluğunun çerçevesi belirlenirken ikili bir ayırım yaparak parlamenterin oy, düşünce ve sözlerine hukuki bir nitelikte olmak üzere işlemler, bunun dışındakilere fiili bir nitelikte olan olaylar demek, belki daha doğru olur. Çünkü bu sonuncular, fiziki güç kullanma ile ²⁷⁴ ilgili oldukları için sorumsuzluk kapsamına dahil olmayıp ceza kanunu hükümlerine göre kovuşturmaya yol açarlar.²⁷⁵

Bununla beraber parlamenterlerin oy, söz ve düşüncelerini açıklarken ifadesine kuvvet vermek için başvurabileceği el ve yüz hareketlerinden dolayı da sorumsuzdur. Ancak oy, söz ve düşüncelerden maksat mutlaka anlam taşıyan ve amaç gözetilerek sarfedilen sözler değildir. Her türlü kelime ile ifade olunan sözler, anlamları ve maksatları ne olursa olsun bu kavramlar çerçevesinde anlaşılmalı gerekir.²⁷⁶ Örneğin, bir kanunun oylanması sırasında parlamenter kabul

---

²⁷⁴ Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, milletvekili Mahmut Alınak'ın 26.12.1991 tarihinde TBMM kürsüsünde genel güvenlikle ilgili görüşme sırasında konuşma yaparken diğer bir milletvekili tarafından itelenmesini ve kürsüden indirilmesini adı geçen milletvekilinin kişilik haklarına saldırı olarak nitelendirmesine karşın,(Yargıtay 4. Hukuk Dairesi 1994/5404 E ., 1994/8731 K., K.T.20.10.1994) aynı olayda kürsüye çıkarak milletvekili Mahmut Alınak'ın kolundan tutarak onu kürsüden aşağıya indirmeye çalışan diğer bir milletvekili hakkında aksi yönde karar vermesi düşündürücüdür. Yargıtay 4. Hukuk Dairesi “ davalı Sadık Avundukoğlu'nun kürsüye çıkarak davacıyı sol kolundan tutup (Ben PKK'yı konuşmam, ben konuşmam) dediği ve davacıyı iki eli ile tuttuğu dava dışı başka bir milletvekilinin de davacıyı kürsüden indirdiği tespit edilmiştir.....TBMM kürsüsünde yaptığı konuşmada, PKK'nın kanlı eylemlerini “ihkakı hak” olarak değerlendiren, terörist ile Türk Askerini eşdeğer tutan, konuşma süresi bitmesine karşın kürsüden inmeyen milletvekilinin sözleri her dinleyen Türk Vatandaşında tepki uyandıracak şekilde gerçekleşen ağır bir tahrik niteliğindedir. Devletin değerlerine bu kadar ağır bir dil ile tecavüz edilmesi olgusunun Anayasamızın 83/1 maddesi sınırları içinde kabul edilmesi ve hukuka uygun bulunduğundan söz edilmesi olanaksızdır.Hal böyle olunca davacının ağır tahriki(ortak kusuru) davalının özellik arz eden ve kürsüye çıkarak davacının kolundan tutmak suretiyle gerçekleşen davranışındaki hukuka aykırılık niteliğini izale edecek yoğunlukta ve oranda bulunduğundan ve hatta giderek illiyet bağıni kesmesi dahi mümkün bulunduğundan bu davada davacı yararına hiçbir şekilde manevi tazminata hükmetmeye gerek bulunmamaktadır.”(Yargıtay 4. Hukuk Dairesi 1994/5404 E ., 1994/8731 K., K.T.20.10.1994.)

²⁷⁵ TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 371-372, GÖZÜBÜYÜK, s. 200, GÖZLER,s.247.

²⁷⁶ DÖNMEZER-ERMAN,I, s. 293.

yönündeki oyunu el kaldırmak, sözle ifade etmek, elektronik tabelaya basmak suretiyle belli edebilir. Parlamenterin bu hareketleri de sorumsuzluk kapsamındadır.²⁷⁷

Kaldı ki, fıkra da oy, söz ve düşünce kesin olarak belirtildiğine göre bunlar sözle olabileceği gibi, rapor, şikayet, ve soru sorma şeklinde de olabilir.²⁷⁸ Örneğin parlamenterlerin bilgi edinme ve denetim yollarında olan soru, gensoru, genel görüşme, meclis araştırması önergelerindeki söz ve düşünceleri sorumsuzluktan istifade eder. Ancak bunların içtüzük hükümlerine uygun olarak verilmesi gerekir.²⁷⁹

1. Meclis Çalışmalarındaki Hakaret ve Sövmeye Fiilleri

Yukarıda da belirttiğimiz gibi yasama sorumsuzluğu 1982 Anayasasının 83/1 maddesine göre parlamenterlerin oy, söz ve ileri sürdükleri düşünceleri kapsar. Acaba parlamenterlerin meclis çalışmaları sırasındaki oy, söz ve ileri sürdükleri düşüncelerdeki hakaret ve sövmeye fiilleri de bu sorumsuzluktan istifade edebilecek midir?

Parlamento üyesinin meclis çalışmaları sırasında sahip olduğu söz söyleme özgürlüğünün hakaret ve sövmeyi de kapsayıp kapsamadığı hususunda başlıca dört görüş bulunmaktadır. Aşağıda tafsilatlı bir şekilde ifade edeceğimiz bu görüşleri kısaca özetleyecek olursak; birinci görüşe göre, sorumsuzluk hakaret ve sövmeyi kapsamaz. İkinci görüş ise bir ayırımıda bulunur, parlamenterlerin birbirlerine hakaretleri halinde sorumsuzluğu kabul etmek, fakat dışarıdan bir

---

²⁷⁷ Şeref ÜNAL, Yasama Dokunulmazlığı, *Adalet Dergisi*, Sayı:6, 1987, s. 14.

²⁷⁸ BAŞGİL, s. 232.

²⁷⁹ Ergun ÖZBUDUN, *Parlamenter Rejimde Parlamentonun Hükümeti Murakabe Vasıtaları*, A.Ü.H.F. yayınları, No: 171, 1962, s. 22 vd. Turan GÜNEŞ, *Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi*,

kimseye yönelik hakaret ve sövme eylemlerini sorumsuzluk dahilinde kabul etmemek. Üçüncü görüş sözle işlenmesi mümkün bütün suçlarda sorumsuzluğu kabul eder. Dördüncü anlayışa göre ise sorumsuzluktan yararlanabilmek için yasama görevi ile ilgili olmasını ve bunun kasten kötüye kullanılmasını arar.²⁸⁰

BİRİNCİ GÖRÜŞ: Hakaret ve sövmenin yasama görevinin yerine getirilmesiyle ilgisi yoktur. Bu fiiller “düşünce” ve söz söyleme” kavramları içine girmez.

Hakaret ve sövme yasama görevinin yerine getirilmesinde gerekli değildir. Kaldı ki, söz ve düşüncenin bir fikir içermesi gerekmektedir.²⁸¹ Bu özgürlük üyeye her hoşlandığı şeyi söyleme hakkı vermez. Hakaret ve sövmenin meclis çalışmalarında yeri olmadığı için doğasından ortaya çıkan bir durumdur. Milli iradeyi tam ve baskıdan uzak bir şekilde temsil etmesi için parlamentere tanınmış olan sorumsuzluk, hiç bir şekilde hakaret ve sövmeyi kapsamaz. Hakaret ve sövme fiillerinde bulunan parlamenter hiç bir zaman temsil ettiği milli irade adına hakaret edip sövdüğünü ileri süremez. Bu itibarla hakaret ve sövme sorumsuzluktan istifade edemez.

Hakaret ve sövmenin Meclis içtüzüğüne göre disiplin cezasını gerektirmesi yeterli bir yaptırım değildir. Ayrıca iç tüzük hükümleri de bu fiilleri Ceza Kanununa göre suç olmaktan çıkarmaz.²⁸²

İ.Ü.H.F. Yayınları, No: 137, İstanbul, 1956, s. 66-67, H. Nail KUBALI, **Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri**, İstanbul, 1960, s. 167.

²⁸⁰ ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s. 266, KIRATLI, s.50, EREM, Ümanist Doktrin..., s. 274.

²⁸¹ EREM, Ümanist Doktrin..., s. 170.

²⁸² KIRATLI, s. 50, 51, EREM, Ümanist Doktrin..., s. 274.

Nitekim bazı Anayasalar, sorumsuzluk kurumuna hakaret ve sövmeyi dahil etmemişlerdir. Portekiz Anayasasının 89. maddesine göre sorumsuzluk hakaret ve sövmeye ilişkin cezai ve hukuki sorumluluğa engel değildir. Federal Almanya Anayasasının 46. maddesi de sorumsuzluk kurumunu düzenledikten sonra, bunun hakaret ve sövmeye uygulanmayacağını belirtmektedir.²⁸³ İngiltere’de üyelerin hakaret, sövme ve iftira türü fiillerinden dolayı sorumsuzluktan yararlanamayacağı belirtilmiştir. Aynı sistem, Avustralya, Hindistan, Yeni Zelanda, Nijerya’da da geçerlidir.²⁸⁴

Bizim anayasalarımızda ise hakaret ve sövmenin yasama sorumsuzluğu dışında kaldığına ilişkin bir hüküm yoktur. Fakat 1924 Anayasası döneminde, Meclisin 21.06.1957 günlü oturumunda Meclise hakaret ettiği için dolayı, Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının kaldırılması hakkındaki 24.06.1957 tarihli meclis kararında hakaret ve sövmenin yasama sorumsuzluğu dışında kaldığı görüşü benimsenmiştir.

Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı, Kırşehir ismiyle bir il kurulması hakkında kanun teklifi görüşüldüğü sırada B.M. meclisinin 12.06.1957 tarihli oturumunda usule aykırı bir şekilde söz talebinde bulunmuş bu talep başkan tarafından reddi edilmiştir. Bunun üzerine Osman Bölükbaşı, Millet Meclisine hitaben “son söz milletvekillerininindir, tüzük var, tüzük var. Utanın, utanın, zalimlerin uşakları, topunuz ne olduğunuzu gösterdiniz, haysiyetten yoksun insanlar.” sözleriyle meclise ve başkanlığa hakarete bulunduğu için dolayı üç oturum Meclisten ihracı kararlaştırılmış, ve akabinde Bölükbaşı salonu terk ederken hakaretlerine devamla “namussuzlar, namussuz olmasanız bu kanunu böyle çıkarmazdınız. Haysiyetsiz herifler” sözlerini söyledikten

---

²⁸³ Kutbettin AKKAN, “Mukayeseli açıdan Yasama Dokunulmazlığı “ **Adalet Dergisi**, sayı: 11-12, 1974, s. 896, ÖZEK, Mutlak..., s. 81, KIRATLI, s. 51, EREM, Ümanist Doktrin..., s. 174.

²⁸⁴ AKYÜREK, s. 78.

sonra, arkasından koridora çıkan Meclis İdare Amiri Ahmet Kocabıykoğlu'nun bu sözleri kime söylediğini açıklamasını istemesi üzerine “namussuzlar, müstebitin köpekleri, müstebit köpekler” şeklinde cevaplandırmıştır.²⁸⁵ Büyük Millet Meclisine hakaret etmek suçundan savunması istenmiş Bölükbaşı ; Millet Meclisi önünde söylediği sözlerin Teşkilatı Esasiye Kanununun 17. Maddesi hükmü karşısında adli bir takibata konu olamayacağıının iddia etmiştir.²⁸⁶

Bunun üzerine T.B.M.M. vermiş olduğu 24.06.1957 tarih 2083 sayılı kararında “ Mezkur maddenin milletvekillerinin meclisteki rey, mütalaa ve beyanlarından ve bu rey, mütalaa ve beyanlarının neşir ve hariçte tekrar edilmelerinden sorumlu tutulamayacağı hususu sınırlı bir surette belirtilmiş olmasından dolayı mütalaa. rey ve beyan kavramları dışında kalan küfür ve isnatları ve hakaretimiz sözleri sorumsuzluk müessesinin kapsamı içinde kabul etmeye hukuken ve mantıken imkan tasavvur edilemeyeceği gibi beyan ve mütalaa kavramlarının herhangi bir hakareti ihtiva eylemeyeceği karşısında bu müdafaası mesnetsiz görölmüştür.” diyerek Osman Bölükbaşı'nın sorumsuzluğunu kaldırmıştır.²⁸⁷

Bu olayla ilgili olarak Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü 16536 Sayı 19.06.1957 tarihli yazısında “...Maznun, Osman Bölükbaşı'nın, yüksek Meclise karşı işlemiş olduğu mezkur hakaret suçu dolayısıyla, mutlak teşrii masuniyetten istifade edip cezai takibat ve mesuliyetten masun tutulabilmesine hukuken imkan mevcut değildir.”²⁸⁸ demiştir.

Doktrinde İlhan Arsel bu karara ilişkin olarak “ Meclisin bu kararı sorumsuzluk kurumunun ruhuna ve anayasanın metnine aykırıdır. Sorumsuzluğun kabul edilmesinin nedenlerinden biri meclis

---

²⁸⁵ KIRATLI,s.51.

²⁸⁶ İbid.,s.51.

²⁸⁷ Resmi Gazete, 26 Haziran 1957, sayı:9643, s.1.Karar için bkz.(KIRATLI,s.52.)

çalışmalarındaki söz ve ileri sürülen düşüncenin parlamento dışında herhangi bir mercii de tartışılmamasıdır. Meclis çalışmasındaki söz ve düşüncenin meclis dışındaki bir organ olan yargı merciinde tartışılması bu kurumun ruhuna aykırıdır. Kaldı ki, Anayasa koyucu hakaret ve sövmeyi sorumsuzluk dışında kaldığını belirtmek isteseydi, bunu açıkça Batı-Almanya Anayasasında olduğu gibi belirtirdi” diyerek eleştirmiştir.²⁸⁹

Görüldüğü gibi 1924 Anayasası döneminde uygulamada bu birinci görüş benimsenerek, hakaret ve sövme yasama sorumsuzluğu dışında tutulmuştur.

İKİNCİ GÖRÜŞ: Manzini tarafından ileri sürülen ve savunulan bu görüşe göre, parlamento uygulamaları, anayasa doktrini ve mahkeme içtihatları bu alanda bir örf ve adet hukuku yaratmış ve parlamento üyelerine sınırsız hakaret özgürlüğü tanımıştır.²⁹⁰ Bu görüşe göre Mecliste söylenmiş hakaret ve sövmeler mağdura göre ikiye ayrılmaktadır. Burada, hakaret ve sövmenin kime yönelik olduğu önemlidir. Parlamento üyelerinin birbirlerine karşı yönelttikleri hakaret ve sövmeler yasama sorumsuzluğu kapsamındadır. Bu fiillerin cezasız kalması kabul edilebilir. Çünkü, bu hakaret ve sövmeye karşı, hakarete uğrayan parlamento üyesinin de karşılık verme, karşılık hakaret ve sövme imkanı vardır. Bunun dışında meclisin sahip olduğu disiplin yetkisi ile de suçun etkisinin azaltılması mümkündür.²⁹¹

Oysa, parlamento üyelerinin meclis dışındaki kimselere yaptığı hakaretler için sorumsuzluk kabul edilemez. Çünkü, hakarete uğrayan üçüncü şahısların bu hakarete karşılık verme imkanları yoktur. Eğer karşılık verirlerse sorumlu tutulacaklardır. Disiplin

---

²⁸⁸ KIRATLI, s. 53.

²⁸⁹ ARSEL, s. 187-188.

cezalarının uygulanması da üçüncü şahısları tatmin etmek ya da korumak için yeterli değildir. Bu nedenle böyle durumlarda cezasızlık hali mevcut değildir.²⁹²

ÜÇÜNCÜ GÖRÜŞ: Yasama sorumsuzluğu meclis içindeki hakaret ve sövmeleri de kapsar. Bu görüşü savunanlara göre, bir parlamenterin söylediği sözlerde ve konuşmalarda, verdiği oylar ve önerelerde, okuduğu evrakta kanunen suç sayılacak örneğin hakaret ve sövme niteliğinde sayılabilecek cümleler olsa bile, parlamenter yasama sorumsuzluğundan faydalanır. Meclis Genel Kurulunda veya komisyonlarda söylediği sözleri dışarıda tekrar etse, gazetede yayınlasa bile yine sorumsuzluktan faydalanır ve sorumlu tutulamaz. Aynı durum parlamenterin parlamento dışındaki üçüncü kişilere karşı yaptığı hakaret ve sövme durumlarında da söz konusudur.²⁹³

Söz hürriyeti hiçbir kayıt ile bağlı olmamalı, her parlamenter düşündüklerini, görüşlerini, duygularını mecliste serbestçe söyleyebilmelidir. Milli egemenlik ancak bu suretle gerçekleşebilir. Söz hürriyeti milli egemenliğin temelidir. Eğer parlamenterlerin mecliste söyleyecekleri sözler suç sayılarak bundan dolayı sorumlulukları ve cezalandırılmaları yoluna gidilirse, düşündüklerini, bildiklerini söylemekte tereddüt ederler, bundan çekinirler, bu halde de asıl gaye tamamen kaybolur.

Böyle olmakla beraber bir parlamenterin yasama sorumsuzluğundan istifade ederek meclis kürsüsünden bir arkadaşına veya parlamenter olmayan ve o arada bulunmamasından dolayı kendisini savunamayacak olan bir kimseye karşı, hakaret içeren sözler söylemekten

---

²⁹⁰ ÖZEK, Mutlak...,s. 83, EREM,Ümanist... s. 174.

²⁹¹ KIRATLI, s. 56, EREM,Ümanist... s. 174, ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.266.

²⁹² EREM,Ümanist...,s.174, KIRATLI,s. 56

kaçınması icab eder, ancak bu gibi durumlar söz konusu olursa da parlamentere parlamento iç tüzüğü gereğince disiplin cezası verilebilir.²⁹⁴

İngiltere’de Avam Kamarasında “köpek, çakal, domuz, namussuz, adi, mürteci, cani, hilekar, piç” gibi kelimelerin kullanılması sadece disiplin cezasına tabidir. Fransız Kamu Hukukçularına göre ise; parlamenter parlamentoda, başkalarına hakaret ve iftira etse, ceza kanununu ihlal ve başkalarını suça teşvik etse bile yine sorumsuzluktan yararlanır.

Türk doktrininde hakim olan görüş bu görüştür.²⁹⁵ parlamenterin, meclis kürsüsünden söylediği sözlerde suç unsuru bulunsa bile, bunun sorumsuzluk kapsamına girdiği kabul edilmektedir. Bu görüşü savunanlara göre, Anayasamız, sorumsuzluğu mutlak olarak kabul etmiştir. Anayasamız meclis çalışmalarında geçen sözleri sorumsuzluk bakımından sınırlamak isteseydi, küfür, hakaret, isnat gibi suçların sorumsuzluk kapsamına girmeyeceğini Portekiz ve Federal Almanya Anayasaları gibi açıkça belirtirdi. Kaldı ki Anayasamızdaki sisteme göre parlamenterin meclis çalışmalarındaki söz ve düşüncelerinden sorumlu olabilmesi için her şeyden önce sorumluluğunu gerektirir bir suçun işlenmesi gerekir. Suç işlenmeden sorumsuzluk

---

²⁹³ KIRATLI, s. 56, EREM Ümanist... s. 174, ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.266, DEMİRBAŞ, s. 138.

²⁹⁴ TANER, s. 209-209, TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 374-375.

²⁹⁵ Bu görüş taraftarları için Bkz. KIRATLI, s. 53, dipnot 112, TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 374, CENTEL-ZAFER-ÇAKMUT, s.156, GÖZLER, s.248, DÖNMEZER-ERMAN, s.296. Aynı konuda TBMM 24.03.1950 tarihli oturumunda Afyon milletvekili Sadık Aldoğan’ın dokunulmazlığının kaldırılması görüşmelerinde aynı doğrultuda konuşan Nazım Poroy ;” şimdi sizi kuvvetle ikna etmek için bunu temin için evvela bugün Paris Hukuk fakültesi Profesörlerinden Julien La Farrierre’in kitabında masuniyet bahsinde gördüğüm dört satırı okuyacağım. Bu zat diyor ki; “Bir parlamenter, bir mebus, yahut bir ayan kürsüde bir memur yahut herhangi bir şahıs hakkında zem de bulunur, onları hakir eder, o memur rüşvet aldı der, bir müteahhit için devletin parasını çaldı der, hırsız der, herhangi bir şahsın yabancı devlete casusluk yaptığını söyler, kanunun cinayet saydığı bir fiili meth eder, ne iyi yapmışsınız der, kanuna karşı koymaya vergi vermemeye vb. teşvik eder. Bunlar öyle sözlerdir ki, bir şahıs tarafından söylenince sahibini ağır cezaya, tazminata maruz kılar. Halbuki bir mebus, bir ayan, kürsüde bunu söyleyince ona hiç bir şey

olmayacağına göre, parlamenterlerin meclis çalışmalarındaki söz ve düşüncelerindeki suç teşkil eden hakaret ve sövme durumlarından dolayı cezalandırmak mümkün değildir.²⁹⁶

Doktrin de bazı yazarlar hakaret ve sövmenin sorumsuzluk kapsamına girdiğini belirtirken şöyle demektedir:” Anayasa... “oy”, “söz” ve “düşünce” den bahsetmiş ve bunun meclis çalışması ile ilgili bulunmasını aramıştır. Anayasa bu şekilde, müesseseyi objektif kaidelerle tanzim ederken, tek sınır olarak fiilin Meclis çalışmaları ile ilgili oluşunu ve oy, söz ve düşünce şeklinde ortaya çıkışını aramıştır ve başkaca bir sınır getirmemiştir. Anayasa geniş olarak vazifeden maksadın ne olduğunu göstermiş ve fakat bu hareketlerin vazife ile ilgili oluşunu şart koşmamıştır. Yani, sözün mutlak olarak vazife ile ilgisini aramamış, fiilin çalışmalarla ilgili oluşunu yeterli görmüştür. Bu durumda, meclis çalışmaları yapılırken söylenen bir küfür dahi vazifeye dahil sayılmıştır.... Bir fiilin

---

yapılamaz, ellerini kollarını sallayarak kürsüden iner gider. Yalnız meclis içi bir disiplin cezası verilir. B.72, 24.03.1950, O:2, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.:25, 1950, s. 1022. bkz. (KIRATLI, s.55)

²⁹⁶ Çetin Altan’ın dokunulmazlığının kaldırılması görüşmeleri sırasında aynı doğrultuda görüş ileri süren Mehmet Ali Aybar;” Sayın milletvekilleri, Anayasamız diyor ki sorumlu tutulamazlar diyor. Bu kelime üzerinde duralım. Sorumlu tutulamazlar ne demek? Sorumluluğu gerektirecek bir durum olacak, bir fiil olacak da buma rağmen sorumlu tutulmayacaklar demektir. Yani milletvekili suç işleyecektir ama gene de hakkında kovuşturma yapılamayacaktır. Gene de dokunulmazlığı kaldırılmayacaktır. Gayet açık ve kesin olarak Anayasamızın 79. maddesinin 1. fıkrası bu anlama gelir. Esasen suç işlenmeyecek olsaydı sorumlu tutulamazlar sözü bir hiciv olurdu. Sorumlu tutulmamak için, sorumluluğu gerektirecek bir iş yapılmak şarttır. Nitekim iç tüzüğün 188. Maddesi kürsüde işlenen en ağır suçların ancak disiplin muamelesine, işlemine tabi olduğunu ifade etmiştir. Bakınız 188 maddesi ne diyor tüzüğün. Meclisten, muvakkaten çıkarılmak cezasına müstelzim hareketler şunlardır: 1. Takbih cezasına uğradığı halde bunu müstelzim hareketlerden vazgeçmemek. 2. Aynı inikatta üç kere takbih cezasına uğramak., Reisi Cumhuriyeti, Meclis Reisini ve Mecliste heyeti hükümeti tehdit ve tahkir etmek. Heyeti Umumiye müzakerelerinde halkı cebiri muamelelere kıyan ve isyanlara veyahut teşkilatı esasiye kanunu ahkamına tecavüze teşvik etmek. Sayın milletvekilleri bu okuduğum fiiller son derece ağır suçlardır. Bir milletvekili bu kürsüden bu ağır suçları işlediği halde bile hakkında ancak meclisten muvakkaten çıkarma disiplin işlemi yapılır; başkaca bir adli takibat yapılamaz. Milletvekillerinin burada ifade etmeleri ve tekrarlamaları ise aynı hükme tabidir.... Bu kürsüden konuşan Karma Komisyonun Sayın Başkanı, Çetin Altan’ın ağır cezalı bir suç işlediğini ifade ettiler, ve bunun komünizm propagandası suçu olduğunu söylediler. Ben kendilerine diyeceğim ki, eğer Çetin Altan suç denilen o düşünceleri bu kürsüden söylemişse hakkında kovuşturma yapılamaz ve komisyonlara intikal eden dosya bu açıdan tetkik edilip evveleminde dokunulmazlığın kaldırılması

vazifeye dahil olup olmadığını da, hiçbir merci tetkik ve karara bağlamak imkan ve hakkına sahip değildir.²⁹⁷

Buna göre yasama fonksiyonu yerine getirilmeye başlandıktan sonra, oy, söz ve düşünce şeklinde ortaya çıkan konuların yasama görevi ile doğrudan doğruya ya da dolayısıyla ilgili olup olmadığı ya da görevi ile hiç ilgisi bulunmadığı gibi ayrımlar yapılamaz.²⁹⁸

Diğer yandan denilmektedir ki, her şeyden önce, işlenen bir fiil ceza hukuku bakımından "suç", özel hukuk bakımından "haksız fiil" oluşturmuyorsa, yani fiil hukuka aykırı değilse hiç kimse için sorumluluk söz konusu olamayacağına göre, bunu ayrıca parlamento üyeleri için tekrarı gereksizdir. Bu nedenle Anayasanın ilgili maddesinde geçen "sorumlu tutulamaz" deyimini, parlamento üyesinin sözleri suç oluştursa dahi cezalandırılmaz ve tazminata mahkum edilemez şeklinde yorumlamak gerekmektedir.²⁹⁹

Bazı yazarlar ise parlamento üyesinin hakaret ve sövme fiillerini sorumsuzluk kapsamına almakla beraber, sorumsuzluğu, parlamento üyesinin Anayasa sınırları içinde hareket etmesi koşuluyla kabul etmektedirler:"Anayasayı ve onun temsil ettiği millet iradesini ve bu iradenin yarattığı demokratik rejimi ve hürriyet nizamını yok edici mahiyetteki davranışları sorumsuzluk zırhı ile siyanet etmek imkanı olamaz".³⁰⁰ Bu görüşte parlamenterlerin hakaret ve sövme fiillerinden

---

isteminin komisyonlarda reddi icap eder. M. Meclisi, B. 144, 20.07.1967, O:2, TBMM tutanak Dergisi, C. 21, Dönem:2, s. 425.(KIRATLI,s.56)

²⁹⁷ ÖZEK, Mutlak...,s. 95.

²⁹⁸ DÖNMEZER-ERMAN,I, s. 294.

²⁹⁹ KIRATLI, s. 55.

³⁰⁰ ARSEL, s. 255, Aynı doğrultuda görüş için Bkz. Muammer AKSOY, Anayasası Çiğneme suçu Karşısında Meb'usların Sorumsuzluğu Prensibi, Cumhuriyet 7-11 Temmuz 1961.

dolayı ancak iç tüzük hükümlerine göre disiplin cezası verilebilir.³⁰¹ Bölükbaşı olayına kadar da meclis uygulaması bu şekilde olmuş milletvekillerine disiplin cezası dışında bir ceza verilmemiştir.³⁰²

Bazı yargı kararlarında da aynı görüş paylaşılmıştır. Yargıtay 4. Ceza dairesi 22.06.1950 tarih 2818 Esas 7092 Karar sayılı ilamında suç teşkil eden sözlerin meclis kürsüsünden söylenmesi halinde bunun sorumsuzluk kapsamı içinde kalacağı belirtilmiştir daha önce Ceza hukuku bakımından niteliği konusunu incelerken gördüğümüz Yargıtay 4. Ceza Dairesinin kararında Yargıtay, “Haddizatında suç mahiyetinde bulunduğu hükümde kabul edilen sözlerin, Meclis kürsüsünde söylenilmesi sebebiyle... ceza sorumluluğundan müstesna” tutulması gerektiğini söylemiştir.

DÖRDÜNCÜ GÖRÜŞ: Bu görüş doktrinde Faruk Erem ve Ali Fuat Başgil tarafından savunulmuştur. Bu görüşe göre ise; yasama sorumsuzluğunun söz konusu olabilmesi için iki şartın gerçekleşmesi gereklidir: suç yasama görevi ile ilgili olmalı ve yasama görevi kasten kötüye kullanılmamış olmalıdır. Sorumsuzluk, yasama görevinin endişeden uzak olarak yerine getirilebilmesi amacıyla konulduğuna göre, suç ile yasama görevi arasında bir bağlantının bulunması gereklidir.³⁰³

Bu görüşü savunanlara göre sorumsuzluktan bahsedebilmek için işlenmiş bir suç olmalı, suç ile görev arasında bağlantı bulunmalı ve görevin kötüye kullanılmamış olması gereklidir. Bu anlayışa göre yasama görevinin yerine getirilmesi sırasında, sözlü veya yazılı ile işlenmesi mümkün her suç sorumsuzluğa dahildir. Anayasada söz ve düşünce tabirlerinin kullanılması maddi fiil ile işlenen

---

³⁰¹ KIRATLI, s. 55.

³⁰² İbid., s. 55.

³⁰³ EREM, Ümanist...s.175 vd. BAŞGİL, s. 232.

suçların(müessir fiil, adam öldürme gibi) sorumsuzluğa girmeyeceğini belirtmek içindir.³⁰⁴ Yine sorumsuzluk, suç işlemiş olmak endişesinden uzak kalarak yasama görevinin yerine getirilmesi için kabul olunduğuna göre, suç ile görev arasında bir ilgi bulunmalıdır. Bu itibarla örneğin Meclisin genel görüşme salonundaki tartışmalar sırasında ve salonda da işlenmiş olsa, tamamen şahsi bir sebepten dolayı bir parlamenterin diğerine hakareti yasama sorumsuzluğundan istifade edemez. Parlamenter meclis çalışmalarındaki fakat parlamenterlik görevini yerine getirmekten ibaret olmayan fiillerden sorumludur.

Eş deyişle, bir parlamenterin parlamenterlik görevine bağlanmayan filleri, meclis içinde işlenmiş olsalar bile, sorumluluk kuralına tabidir. Bundan dolayı bir parlamenter parlamento içinde örneğin koridorda dinlenme salonunda, hatta genel kurul salonunda ve komisyon odasında birine hakaret ederse bu fiilinden dolayı sorumludur. Çünkü bu türlü bir fiil ne rey, ne söz ve düşünce türünden değildir.³⁰⁵

Öte yandan yasama görevinin yerine getirilmesi ile bu görevin kötüye kullanılmasını karıştırmamak gerekir. Parlamento üyesinin herhangi bir suç işleyebilmek ve cezasız kalabilmek için yasama görevini kötüye kullanması halinde sorumsuzluktan bahsedilemez. Yoksa sorumsuzluk bir ayrıcalık haline getirilmiş olur. Ancak, görevin suç işlemek için kasten kötüye kullanıldığının kanıtlanması gereklidir. Bu anlayışta, bir parlamenterin şahsen hoşlanmadığı bir kimseye, ceza görmeksizin hakaret edebilmek için veya diğer bir suçu işlemek için yasama görevini kullanacak olursa sorumsuzluktan faydalanacağı iddia olunamaz. Milletvekili sorumsuzluğunu, parlamenterleri kanun dışında sayan şahsi bir imtiyaz şeklinde anlamak doğru değildir. Sorumsuzluk kurumu da,

---

³⁰⁴ EREM, Ümanist ...,s.175, BAŞGİL,,s.232. ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s. 267,AKYÜREK, s. 89, CENTEL-ZAFER-ÇAKMUT,s.156.

³⁰⁵ BAŞGİL, s. 232.EREM, Türk Ceza Hukuku...s. 85.

bütün kanun kuralları gibi, genel hukuk düzeni içinde yorumlanmalıdır. Suç teşkil eden sözlerin veya yazıların parlamenterlik görevi ile ilgili olup olmadığına veya bu görevin kullanılması suretiyle suçun işlenmiş olup olmadığına, davayı gören mahkeme karar verecektir.³⁰⁶

2. Meclis Çalışmalarındaki Tehdit ve Benzeri Fiiller

Bir parlamenterin meclis çalışmaları sırasında söylemiş olduğu tehdit ve benzeri söz ve fiilleri de yasama sorumsuzluğundan faydalanmaz. Doktrinde ve yargı içtihatlarında belirtildiği üzere, yasama görevinden bahsedebilmek için fiilen görev ile ilgili olması ve görevin kasten kötüye kullanılmaması gerekir. Sadece şahsi kin duygularını tatmin etmek için söylenen sözlerin, meclis çalışmalarında dahi olsa korunması sorumsuzluk kurumunun amaçları ile bağdaşmaz.

İngiltere’de bir üye, Avam Kamarasında söylemiş olduğu tehdit vari “bizim dirseklerimiz dünyadaki işçi üyelerinin partizanca yıkıcı faaliyetlerinden dolayı sarsıldı” sözlerinden dolayı, bağışıklıklar komitesine sevk edilmiştir. Her şeyden önce söylenen sözlerin yasama sorumsuzluğundan istifade edebilmesi için sözlerin meclis çalışmaları ile ilgili olması ve yasama görevinin kötüye kullanılmaması gerekir.³⁰⁷

3. Meclis Çalışmalarında Anayasal Düzene Karşı Sözle İşlenen Suçlar

Bazı müellifler, Parlamento üyesinin hakaret ve sövme fiillerinin dahi cezasızlığa dahil bulunduğunu kabul etmelerine ve cezasızlık durumu ile görevin yerine getirilmesi arasında ilgi bakımından bir ayırım yapılmasına taraftar bulunmamalarına rağmen parlamenterlerin fiilinin,

---

³⁰⁶ EREM,Ümanist .... s. 176, CENTEL-ZAFER-ÇAKMUT,s.156.

³⁰⁷ AKYÜREK,s.90.

anayasaya tecavüz teşkil etmesi halinde cezasızlığın söz konusu olamayacağını belirtmektedirler. Buna göre cezasızlık parlamento üyesinin Anayasa hudutları içinde hareket etmesi halinde söz konusu olur. Bu bakımdan Anayasa cezasızlık kurumuna bir sınır çizmiş bulunmaktadır.³⁰⁸

Bu anlayışı savunanlara göre parlamenterin meclis kürsüsünden Anayasal düzen tarafından bir düzeni övücü mahiyette bir konuşma yapamaz. Örneğin, parlamenter, komünizm, faşizm gibi rejimlerden övgüyle bahsedemez.

Sorumsuzluk, parlamenterlere temsil ettikleri milli iradenin sözcüsü olması, toplumun çeşitli kesimlerinin iradelerinin baskı altında kalmadan açıklanabilmesi için tanınmıştır. Amaç milli iradenin tam olarak açıklanabilmesidir.

Toplum tarafından oluşturulan milli iradenin bir kısmının ve bu milli iradeyi temsil eden parlamenterin anayasal düzen tarafından yasaklanmış bir takım görüşlere olumlu bakması, benimsemesi veya sempati duyması mümkündür. Parlamenterin bu görüşü kendi içinde saklaması halinde bir sorun yoktur. Asıl sorun, meclis çalışmaları sırasında örneğin bir kanunun veya bir önerenin tartışılması sırasında parlamenterin sempati duyduğu görüş doğrultusunda bu öneriyi yorumlaması veya tartışması sırasında ortaya çıkmaktadır. Parlamenter meclis çalışmaları sırasında, meclis kürsüsünden yaptığı ancak anayasal düzen tarafından yasaklanan sözlerinden dolayı sorumlu tutulabilecek midir? Parlamenterin bu durumda sorumlu tutulması mümkün değildir. Bu sözleri anayasal düzen tarafından yasaklanmış dahi olsa sorumsuzluktan faydalanacaktır. Çünkü her şeyden önce sorumsuzluğun olabilmesi için bir sorumluluğun olması, bir suçun bulunması gereklidir. Meclis çalışmalarındaki hakaret, sövme tehdit gibi sözlerin sorumsuzluktan faydalanamayacağı için

---

³⁰⁸ ÖZEK,Mutlak..., s. 84, ARSEL, s. 248-249, H. Halis SUNGUR, **Anayasayı İhlal Suçları ve T.C.K. 146**

doğasındadır. Bu sözlerinden dolayı parlamenterlerin sorumluluğu vardır. Yargı içtihatlarında da belirtildiği üzere, yasama görevleri ile ilgili olan ve yasama görevinin kasten kötüye kullanılması durumlarında parlamenterin sorumluluğu söz konusudur.³⁰⁹ Bundan dolayı bir parlamenterin bir meclis görüşmesi sırasında, bir kanun veya bir önerge tartışılırken söylemiş olduğu sözler anayasal düzen tarafından yasaklanmış dahi olsa sorumsuzluk çatısı altında korunur. Bu parlamenterin sorumlu tutmak mümkün değildir. Milletvekilinin söylemiş olduğu bu sözlerin dışarıda tekrarı önlenmek isteniyorsa bu 1982 Anayasasının 83/1 fıkrasında düzenlenmiştir. Meclis parlamenterin sözlerinin dışarıda tekrarını bu usulü işleterek önleyebilir. Ancak., meclis kürsüsünden milletvekilinin konuşmasını önleyemez ve sorumlu tutamaz.³¹⁰

B. Parlamenterin, Oy ve Düşüncelerinin Nedenini Oluşturan Yasak Fiiller

Sorumsuzluğun fiiller bakımından kapsamı açısından üzerinde durulması gereken bir diğer konu da parlamento üyesinin oyudur. Parlamento üyesinin görevini yerine getirebilmesinde önemli bir yeri olan oyunun sorumsuzluk kapsamındaki fiillerin başında geleceği kuşkusuzdur. Ancak parlamento üyesi oyunu herhangi bir yönde kullanmak için rüşvet almışsa durum ne olacaktır?

Bir parlamenterin parlamentoda olumlu yada olumsuz oy vermesi veya çekimser kalması, bir konu hakkında bir görüş ileri sürmesi onun en doğal hakkı ve görevidir. Fakat, oya ve görüşlerine kesin olarak bağlı olan ve aslında suç teşkil eden fiilinden mesela, irtikabından, gayri meşru bir menfaat temini gibi hareketinden sorumluluk söz konusu olmaz.³¹¹

---

maddesi Hükümler, İstanbul, 1961, s. 268 v.d.

³⁰⁹ AKYÜREK, s.136.

³¹⁰ İbid.,s. 136-137.

³¹¹ BAŞGİL, s. 233, KIRATLI, s. 57, CENTEL-ZAFER-ÇAKMUT,s.156, TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 375.

Bir parlamenter, mecliste görüŖülen bir imtiyaz sözleşmesi hakkında lehte veya aleyhte oy vermek için bir menfaat vaadi veya rüşvet olarak satılmış bir oy kullanırsa veya bir gazetecinin Ŗöhret ve itibarını kırmak için rakip bir gazeteden rüşvet olarak meclis kürsüsünden bu gazete aleyhine Ŗiddetli suçlamalar içeren bir beyanda bulunursa ; bu halde parlamenter oy ve düşüncenin asıl maksat ve sebebini teşkil eden fiilden dolayı sorumlu olur.³¹²

Fransız Yargıtay'ı 24 Şubat 1893 tarihinde, parlamento üyelerinin belirli bir yönde oy kullanmak üzere rüşvet almaları halinde, devlet memurlarının rüşvet suçunu cezalandıran Fransız Ceza Yasasının 177. maddesi kapsamına gireceğine karar vermiştir.³¹³ Barthelemy ise, bu durumda parlamento üyesinin cezalandırılmayacağını ileri sürmektedir.:” Çünkü, Anayasanın sorumsuzlukla ilgili maddesi mutlakdır ve madde de hiçbir istisna getirilmemiştir. Fransız Ceza Yasasının 177. maddesi ise memurların rüşvet suçunu cezalandırmaktadır. Parlamento üyeleri ise bu madde kapsamına girmez. Kanunsuz suç ve ceza olamayacağından, parlamento üyeleri, yasama görevlerini yerine getirirken işledikleri rüşvet suçundan dolayı cezalandırılmazlar” demektedir.³¹⁴

Buna karşılık Duguit, Fransız Ceza Yasasının 177. maddesinin parlamento üyelerine uygulanmasına hiçbir engel olmadığını söylerken, Esmein ve Laferrier'de, Panama Kanalının açılışında ortaya çıkan rüşvet alma olaylarında, rüşvet olarak oy kullanan parlamenterlerin cezalandırılışını örnek göstermek suretiyle Duguit'in görüşüne katılmaktadır.³¹⁵

---

³¹² KIRATLI, s. 57, AKYÜREK, s. 137.

³¹³ AYBAR, s. 126, KIRATLI, s. 57, ÇAĞLAYAN, s. 213.

³¹⁴ ÇAĞLAYAN, s. 214, KIRATLI, s. 58, AYBAR, s. 126.

³¹⁵ KIRATLI, s. 58, AYBAR, s. 126, ÇAĞLAYAN, s. 214.

Bundan başka 4 Temmuz 1889 tarihinde Ceza Kanununun 177. Maddesine yapılan ilave ile, yasama görevini almış olanlar idareden herhangi bir iş, mevki, memuriyet, muvafakat, madalya dekorasyon, iltimas elde etmek için vaat, hibe veya hediye alanlar cezalandırılmıştır.³¹⁶

İngiltere’de modern problemlerden birisi, bir parlamento üyesinin parlamento dışındaki bir şahıstan menfaat temini suretiyle konuşmasıdır. Bu parlamentonun değerine, parlamenterin oy kullanma hakkına ve konuşma hürriyetine aykırıdır. Bir üyenin bir anlaşma sonucu oy kullanması, bu konularda garanti vermesi, herhangi bir meseleyi parlamento dışındaki şahıslarla anlaşarak menfaat sağlaması yasama sorumsuzluğuna aykırıdır. Bu konuşma hürriyeti bağışıklığının ihlalidir ve parlamento tarafından cezalandırılır.³¹⁷ Bağışıklar komitesinin 1946-1947 yılında hazırlamış olduğu raporda “bir parlamento üyesinin parlamento dışındaki şahıslar ile serbest faaliyetleri hususunda herhangi bir anlaşmaya girmesinin ve parlamento içinde, dışarıdaki bir şahsın işini halletmek üzere anlaşmaya varmasının yasama yetkisi ile bağdaşmadığı ve bunun konuşma özgürlüğü bağışıklığına ve parlamentonun değerine aykırı olduğu belirtilmiştir.³¹⁸

Bu konuda en çarpıcı örneklerden biri Brown olayıdır. Brown, Kiliseler Birliği Genel Sekreteri iken parlamento üyesi oldu. Ancak birlik ile olan ilişkisini kesmedi. Birlik kendi sekreteri gibi Brown’a ücret ödemeye devam etti. Fakat birlik onun tüm parlamenter faaliyetlerini denetim altında tutuyor ve yönlendiriyordu. Bunun bağışıklığın ihlali olduğu bildirildi. Bağışıklıklar komitesi bunun bağışıklığın ihlali olarak görmedi. Fakat parlamento üyesinin davranışlarının, parlamento dışındaki bir mali baskı grubu tarafından denetim altında tutulmasının bağışıklığın ihlali olduğunu

---

³¹⁶ KIRATLI, s. 58.

³¹⁷ AKYÜREK, s. 139.

³¹⁸ İbid.,s. 139.

belirtti. Ayrıca parlamenterin faaliyetlerinin bir sözleşme ile sınırlanmasının da mümkün olmadığını ve bunun da konuşma özgürlüğüne aykırı olacağına karar verdi.³¹⁹

Özetle İngiltere’de parlamento üyelerinin kanun teklif etmek, komisyonlarda ya da Genel Kurulda belirli bir yönde kullanmak için rüşvet almaları, parlamento ayrıcalıklarının ihlali olarak kabul edilmekte ve bizzat parlamento tarafından cezalandırılmaktadır.

1982 Anayasasının 84. Maddesi “...T.B.M.M. ne seçilmeye engel bir suçtan dolayı hüküm giyen”lerin üyeliğinin düşmesine meclisce karar verileceğini söylemektedir. 76. madde de ise, milletvekili seçilmeye engel olarak sayılan suçlar arasında rüşvet suçu da sayılmaktadır. Bu iki maddeden çıkarılan sonuca göre, belirli bir yönde oy vermek için rüşvet suçunu işleyen bir parlamenter bu suçtan dolayı sorumlu tutulup yargılanabilecek, hüküm giydiği takdirde de, üyeliğinin düşmesine karar verilebilecektir.

Rüşvet suçu, görev nedeni ile yetki alanına giren bir konuda işlenebilen bir suçtur.³²⁰ Parlamenterlerin kendi görev alanlarına giren kanun teklif etme, oy verme gibi bir konuda rüşvet almaları durumunda sorumlu tutulabilmeleri açısından anayasada bir engelin olmadığı açıktır. Rüşvet suçu taraflardan birinin mutlaka memur olmasını gerektirdiğinden milletvekillerinin memur sayılıp sayılmayacağı önem kazanmaktadır.³²¹ Yürürlükten kaldırılan 765 sayılı Türk Ceza Yasasının 279. maddesinde ve 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı yeni Türk Ceza Yasasının 6 maddesinde, ceza yasasının uygulaması açısından parlamenterler açıkça memur sayılarak bu problem çözümlenmiştir.

---

³¹⁹ AKYÜREK, s. 140.

³²⁰ YALÇIN, s. 234, KIRATLI, s. 59, AKYÜREK, s. 141.

³²¹ KIRATLI, s. 59.

Buna göre rüşvet alan milletvekilleri Ceza Yasasının rüşvet suçlarıyla ilgili hükümleri doğrultusunda sorumlu tutulacaklardır.³²² Parlamento üyesi, belirli bir yönde oy vermek için rüşvet aldığı anda, kullandığı oydan dolayı değil, bu yönde oy kullanmak için aldığı rüşvetten dolayı sorumlu tutulmaktadır.³²³ Çünkü suç, oy verdiği anda değil oy vermeden önce tamamlanmıştır. Bu anda ise, parlamenter fonksiyondan söz edilemez. Ayrıca, rüşvet suçunun oluşabilmesi için, menfaat için vaat edilen işin yapılması şart değildir. Kaldı ki, parlamenter aldığı rüşvet karşılığı oy kullanmasa bile cezalandırılabilir. Bu durumda yasama dokunulmazlığının kaldırılması gerekir.³²⁴

Rüşvet Suçu niteliği itibariyle haksız bir anlaşma olduğundan, rüşvet karşılığı yapılmasına söz verilen işin geciktirilmesi veya hiç yerine getirilmemesi suçun oluşması açısından önemli değildir. Rüşvet ile rüşvet karşılığı yapılacak işlem ayrı ayrı fiillerdir.³²⁵ Yani parlamento üyesi, aldığı rüşvet karşılığında istenilen şekilde oyunu kullanmasa dahi sorumlu tutulacaktır.³²⁶ Burada önemli bir konuyu belirtmekte de fayda vardır. Parlamenterin sorumluluğu verdiği oydan değil, fakat o oyun nedenini oluşturan yasak fiilden, yani irtikap ve rüşvet eylemindendir.³²⁷ Yoksa parlamenterin oy mutlak dokunulmazlık kapsamı içindedir. Burada parlamenter verdiği oy sebebi ile değil ve fakat oy vermeden evvel oy vermek için para aldığından suçlu kabul edilmektedir.

Rüşvet alma suçunun tamamlanma anı, oyun verilmesi anı olmayıp paranın alındığı andır. Bu an ise zaten anayasanın tayin ve tespit ettiği yasama sorumsuzluğu durumunun dışında kalmaktadır. T.C.K. 'nın 221. Maddesinde açıkça belirtildiği gibi rüşvet suçunun tekevvün edebilmesi için, menfaat karşılığı vaat edilen işin yapılması şart değildir. Yani, rüşvet alınması halinde, zaten fiil,

---

³²² GÖZÜBÜYÜK, s. 182.

³²³ ÖZEK, Mutlak...,s. 98, BAŞGİL, s. 10, AYBAR, s. 128, KIRATLI, s. 60.

³²⁴ TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 375, AYBAR, s. 12, ÖZEK, Mutlak ...s. 98.

³²⁵ GÖZÜBÜYÜK, s. 189.

³²⁶ KIRATLI, s. 60.

³²⁷ BAŞGİL, s. 233, KIRATLI, s. 60, DÖNMEZER-ERMAN, s. 294,

meclis çalışmaları dışında ve yasama sorumsuzluğuna girmeyen bir hareketle olmuştur. Parlamenter aldığı rüşvete dayanarak oy vermese dahi, fikir suç teşkil edecek ve cezalandırılabilir. ³²⁸

C. Parlamenterlerin Meclis Dışında Söylediği Sözler ve Eleştiri Hakkı

Parlamenterlerin meclis çalışmaları dışında oy, söz ve ileri sürdükleri düşüncelerden sorumlu oldukları konusu ve meclis çalışmalarının 1982 Anayasasının 83/1 maddesine göre sadece meclis kürsüsünden söylenen söz ve düşüncelere ait olduğu, bunun dışında parlamenterin kuliste, meclis içinde veya dışında herhangi bir yerde söylemiş olduğu sözlerin sorumluluk kapsamında faydalanamayacağı açıklanmıştı.

Bilindiği gibi muhalefet partilerine mensup milletvekillerinin en önemli görevlerinden birisi de muhalefet görevini tam olarak yerine getirmektir. Muhalefet milletvekilleri iktidar partisinin yanlışlıklarını, ülke yararının neleri gerektirdiğini açıklamak ve bu konuda konuşmak zorundadır. Bu kendisini seçen milli iradeye yönelik temsil görevinin zorunlu bir sonucudur. Parlamenter muhalefet görevini yerine getirirken birçok araçlardan yararlanacaktır. Gazetelerde yazı yazacak, toplantılar düzenleyip, konuşmalar yapacaktır. Gördüğü yanlışlıkları eleştirecek gerekirse bir basın toplantısı yapıp kamuoyuna düşüncelerini aktaracaktır. Ancak muhalefet partilerine mensup parlamenterlerin yapmış olduğu bu faaliyetlerin yasama sorumsuzluğu kapsamında kalmadığı, anayasal düzenlemede göz önünde tutulduğunda açıktır. Fakat parlamenterin yasama görevini tam olarak yapabilmesi için bu faaliyetlerin yapılması da elzemdir. Parlamenterin yapması gereken bu faaliyetleri ancak genel hukuk kurallarına göre korunabilir. Yoksa parlamenter eleştiri hakkını kullanıyorum diyerek hiç kimseye sövüp hakaret edemez.

---

³²⁸ ÖZEK.Mutlak...s.98, AYBAR, s. 129.

Kars milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın'ın dokunulmazlığının kaldırılması isteminin görüşüldüğü ortamda Ankara milletvekili Hamid Şevket İnce eleştirinin kötü ile iyiyi ayırıp, doğru yolu gösteren bir ifade olduğunu savunmuştur.³²⁹ Parlamenterlerin tenkit haklarını kullanırken dikkat edecekleri nokta kişi hak ve özgürlüğüdür. Kişi hak ve özgürlüklerine tecavüz eden tenkit hakkı, hukuk düzeni karşısında korunmaz.

---

³²⁹ Ankara Milletvekili Hamdi İnce “ Hürriyetin sınırı şudur, tenkidin hudut budur desinler, bir anasına sövünceye kadar, tecavüzlerine devam ediyorlar. Sonra buna tenkit hakkı diyorlar. Şimdi okuyacağım yazılara dikkat edenizde bu ifadelerde bir tenkit var mıdır ? bakınız. İçinizde çok değerli arkadaşlar vardır,... Ne diyor Hüseyin Cahit partilere hitap ediyorum diyor.... 1950’de Türk Milleti gözünü kapalı olarak oyunu vermiştir. Demokrat parti dediğimiz halita, pek kusurlu pek karışık ve hükümet mesuliyetini ciddiyet ve verimli surette yüklenebilmek kabiliyetinden mahrum, hazırlıksız bir teşkilat idi. Hiç beklemediği bir muvaffakiyet karşısında apıştı kaldı. İşte bugün memleketin demokratlardan çektiği dert bu yüzden ortaya çıkmıştır. Efkarı Umumiye aldandığında hissediyor, fakat çaresiz bu dert çekilecektir. “ Arkadaşlar, 2.5 senedir biz bacaklarımızı açık mı oturuyoruz. Apıştı kaldı ne demektir? Hüseyin Cahit vatandaş diyor ve yüksekten hitap ediyor, şahsiyetine sahip ol, aklını, idrakini, vicdanını, iyi kullan.... Geçen defa kullanmadın, çünkü ama idin. Delalete düştin yolunu iyi görmedin, vicdanın sağırdı. İştmedin ruhunun şuarsuz dalgası altında kaldın.... Fakat bu sefer uyan artık uyan. 1950’de vicdanının sesini kullanamadın. 16 Eylülde dikkatli ol, idrakini topla kendine gel dilediğine rey ver.” Diyorum. Hüseyin Cahit devam ediyor. “ Vatandaşa diyor büyük Millet Meclisine milletvekili lazımdır. Bugünkü demokratlar değil aldattıcı demokrat kölesi değil” diyor. Bunun adı da tenkit:Bize muhalif olan arkadaşlarımızın nazarı dikkatini celbe derim, bunun adı nasıl tenkit oluyor. Ve ilave ediyorum “Aldattıcı demokratlar kölesi şahsen sana emniyet telkin etmeyen Halk Partisi adaylar lazım değil diyor. Tasnife bakın arkadaşlar, biz demokrat kölelerine, emniyet telkin etmeyen Halk partili arkadaşlarına küçük bir sille... Tenkit müeddip gayri ahlaki ve menfi bir siyasetin kanaatlerine takılarak ihtirasla yapılırsa, hücumlar bu kelimelerle ifade olunursa işte o zaman onun adına tahkir denir. Çünkü bizim ceza mevzuatımızda lügatlarımızda tahkir benim anladığım manada izah olunmuştur. Bu yazıyı doğuran Hüseyin Cahit herhalde bu millete hakaret ediyor, yani sen kördün. Vicdanını kullanmadın. Kafanı harekete geçirmedin. İyi adamlar seçmedin. 4 sene başımıza bela getirdin. Diyor. Şimdi ben de Hüseyin Cahit’e “Sen Ceza Kanunu 159. Madde göbeğine çivilenecek bir adamsın. Çünkü T.B.M.M.’e tahkir ettin.” B.6318-4-1952 O.1 T.B.M.M. Tutanak Dergisi C. 14, s. 440-441-442, 1952. 1924 Anayasası hakkında meclis görüşmeleri sırasında İzmir Milletvekili Seyit Bey “ Fakat hariçte avama hitap ederken öyle değildir. Orası, münakşa, mücadele mevkiî değildir. Orada alkı tahrir ederse neticesinde ihtilal olur ve defaten o ihtilali bastırmak için kan dökülür. Bunlar her devlette ister mebus olsun ister olmasın, bir cürüm teşkil eder. Bir mebus birini cerh ederse mesul değil midir?” demiştir. (Şeref GÖZÜBÜYÜK- Zekai SEZGİN, **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri**, A.Ü.S.B.F. Yayın No: 78-60 Ankara, 1957, s. 153).

Nitekim Yargıtay 4. Hukuk Dairesi 23.06.1977 tarih E.1976/10894 K. 1977/7295 sayılı kararında bu görüşü teyit ederek:

“ Hiç kuşku yoktur ki insan topluluklarının doğal bir özelliği gelişmeye ilerlemeye ve gerçeği aramaya zorunlu olmalarıdır. Bu gelişim, düşünce ürünün herkes önüne serilebilmesi yayılabilmesi olanağının bir hak olarak kendilerine tanınabilmesine ve dolayısıyla bu olanağın kullanılabilmesine bağlıdır. O halde insan ister kişisel, ister toplumsal planda kalsın, diğer hak ve özgürlükleri yanında serbestçe düşünmek ve düşüncesini serbestçe ifade etmek olanağına sahip olmalıdır. Çünkü kişiyi ve toplumu aydınlığa kavuşturacak olan gerçek ancak farklı inançların serbestçe tartışılması her şeyin gün ışığına kavuşturulması sayesinde ortaya çıkar. Bunun içinde kitlelerin kitle haberleşme aracı ile etkilenmesinden, fikir alışverişine ilişkin yayının her şeyden önce ideal bir amaç, diğer bir deyimle kamu yararı gütmesi gerekir. Yani düşüncelerin serbestçe ifade edilebilmesi özgürlüğü kişisel hak ve özgürlüğü ihlal etmemeli ve özellikle kişi ya da kişi gruplarına toplum içinde layık olduğu yeri veren, kişilerin yasalarca tanınmış olan özgürlüklerine, inançlarına üzerinde son derece hassas oldukları değerlerine saygılı bir düzenin kurulmasına yardımcı bulunan bir amaç gütmelidir. Fikir tartışmaları hatta çatışmaları uygar bir tutum içinde yapılmalı, çoğu kez birbirine zıt düşen görüşler, olabileceğine özgür bir şekilde ve rahatça yansıtılabilmeli ve kamu oyunun yasaların öngördüğü doğrultuda bilinçlenmesine yardımcı olunmalıdır. Ancak ne fikir özgürlüğü ve ne de fikri tenkit hakkı sınırsız değildir. O halde, her iki davranışta yasa ve ahlak kuralları içinde ve özellikle kamu oyunun olumlu yönde oluşmasına toplumun daha ileriye götürülmesine yardım amacı ve özellikle bilimsel bir yaklaşımla yapılmalı, karşı fikirler böyle bir anlayış içinde dışa vurulmalıdır. Eğer bir düşünce yukarıda anılan esaslara aykırı olarak ileri sürülürse bu düşünceler elbette ki yine aynı sınırlar içinde eleştirilip, kınanabilecektir. Hatta çok kez bu kınama ve eleştiri çok sertte olabilir. Bu bakımdan bir fikre karşı yöneltilen eleştirinin normal sınırlar içinde kalıp kalmadığı ancak ileri sürülen fikir ile eleştirinin kınama yazısının birlikte incelenip

değerlendirilmesinden anlaşılacaktır. Çünkü sağlam bir sonuca varmak ancak böylece mümkün olacaktır. Bir bilim adamı kamuyu aydınlatma görevini yaparken, çok ölçülü olmalı ve görüşlerini hakkının kötüye kullanılmasının korunmayacağını belirtmiştir.³³⁰ demiştir.

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki eleştiri hakkı, ancak hak ve hürriyetlere saldırı amacı gütmeyen ve bu hakkı kullanıp şahsi kin duygularını tatmin etme amacı ile kullanılmadığı zaman korunabilir. Yoksa eleştiri hakkını kullanıyorum diye başka bir şahsa küfür eden parlamenterin bu sözü korunmaz ve eleştiri hakkı kapsamı içinde düşünülemez.

---

³³⁰ Y.K.D., C.:V, S. 2 Şubat 1979, s. 181-182.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN SONUÇLARI

Yasama sorumsuzluğu mutlak, sürekli ve kamu düzeninden olmak üzere üç özellik gösterir.

A. MUTLAKTIR

Sorumsuzluğun mutlak olması, parlamenterler hakkında, yasama görevinin yerine getirilmesi ile ilgili bütün oy, söz ve ileri sürdüğü düşünce açıklamalarından dolayı, bunlar suç unsuru içerseler bile hiç bir adli kovuşturmanın yapılamamasıdır. Parlamenterler hakkında ceza davası açılmaz. Sorumsuzluk yukarıda açıkladığımız üzere hukuki kovuşturmaları kapsamaz.

Ancak bunun yanında sorumsuzluğun hukuki ve aynı zamanda cezai sorumsuzluğu kapsadığını ileri süren görüşlerde vardır.³³¹ Bu görüşü savunanlara göre parlamenter fonksiyon ile ilgili suç teşkil eden eylemlerden ötürü hukuki ve cezai kovuşturmaya uğramak yasama görevinin yerine getirilmesine engeldir. Ancak bu görüşü savunanlar parlamenter fonksiyonla ilgili fiillerin hukuki kovuşturmalara konu olmasının hangi açıdan bu fonksiyonu engellediğini tam olarak ortaya koyamamışlardır.

Cezai kovuşturmaların parlamenter fonksiyonu engelleyeceği tartışma götürmez bir gerçektir. Fakat tazminat şeklinde ortaya çıkan hukuk davalarında amaç ceza olmadığından bunun fonksiyonu engellediği ileri sürülemez.

Parlamente fonksiyonunun engellenebilmesinin söz konusu olabilmesi için her şeyden önce ceza vermiş gibi fahiş bir tazminatın söz konusu olması gerekir. Halbuki manevi tazminat davalarında dikkat edilen nokta tarafların mali ve içtimai durumlarıdır. Mahkeme tarafların mali ve içtimai durumlarını göz önünde tutarak haksız fiilde bulunan kişi aleyhine belli bir miktar tazminata hükmetmektedir. Hal böyle olunca parlamente mali ve içtimai durumu göz önünde tutularak, yapmış olduğu haksız fiilden dolayı aleyhine bir tazminata hükmedilmesi, onun parlamente fonksiyonuna bir zarar vermez, sadece haksız fiile uğrayan şahsın duyduğu elem ve ızdırabı azaltmış olur. Yasama sorumsuzluğu kapsamına giren eylemleri sebebiyle milletvekilleri hakkında, bu sözlerden zarar görenler tarafından tazminat taleplerinin ileri sürülebilmesi de, doktrinde ve uygulamada tartışmalı olmakla birlikte mümkündür. Doktrindeki genel eğilim ve bu arada Türk mahkeme kararları, başkalarının kişilik haklarına saldırı niteliğindeki söz ve düşüncelerden dolayı mağdur olan tarafın tazminat davası açılabileceği yönündedir”³³²

Sorumsuzluğun mutlak olmasının önemli sonuçlarından biri de, sorumsuzluğun hiçbir makam tarafından kaldırılmasının söz konusu edilememesidir. Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı'nın mecliste söylemiş olduğu sözlerin, Anayasa ve Adalet komisyonlarından oluşan

---

³³¹ TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s.375, KIRATLI, s. 67, ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.267, DEMİRBAŞ, s. 138-139.

³³² Nitekim Yargıtay 4. Hukuk Dairesi 02.10.1984 tarih 1984/6238 Esas 1984/7225 karar sayılı kararında “ Manevi tazminat, bir ceza olmadığı gibi, kusurlu olana yalnız hukukun ihlalden dolayı yapılan bir kötülükte değildir. Aksine olarak zarar uğrayanda bir huzur duygusu doğurmak, ruhi ızdırabın dindirilmesini kısmen de olsa para ile karşılamak amacı vardır. Ancak takdir edilecek miktar felaketi özenir hale getirecek nitelikte de olmamalıdır.” Diyerek manevi tazminatın niteliklerini belirtmiştir. (Yargıtay Kararları Dergisi C. XI, s. 2 Şubat 1985) Manevi tazminatın takdirinde tarafların sosyal ve ekonomik durumları göz önünde tutulur. Tecavüzün mağdurda uyandırdığı elem ve ızdırabın derecesi, istek sahibinin toplumdaki yeri, kişiliği, hassasiyet derecesi, tazminat takdirinde önemli etkenlerdir. Bunun yanında takdir edilecek tazminat faili ve birlikte yasaca sorumlu tutulan kişiyi zarurete düşürmeyecek bir oranda olmalıdır. (Yargıtay 4. Hukuk Dairesi 1977/1130 E., 1978/1293 K. 03.02.1978 K.T.) Bu konudaki kararlar ve tartışmalar için bkz., DÖNMEZER- ERMAN, I. s.266 dipnot:10; YALÇIN, s. 224-226, 235-237, GÖZLER, s.248, TEZİÇ, Anayasa..., s.371. ÖZBUDUN, s.250.

Karma Komisyon tarafından T.B.M.M.' ne hakaret olarak telakki edilmesi ve bunu sorumsuzluk kapsamı içinde kabul etmemesi ve aynı şekilde T.B.M.M. Genel Kurulunun da buna uyarak Osman Bölükbaşı'nın 24.06.1957 tarih ve 2083 sayılı kararı ile dokunulmazlığının kaldırılmasına karar vermesi, yasama sorumsuzluğunun mutlaklık niteliği ile bağdaşmadığından, hukuki temelden tamamen yoksundur. Çünkü mutlak sorumsuzluğun hukuken kaldırılmasına imkan yoktur. Bu işlem, aslında "yoklukla malüldür".³³³

1982 Anayasasının 83/1 maddesinde yasama sorumsuzluğuna bizzat anayasa tarafından bir sınırlama getirilmiştir. O da parlamenterlerin meclis içinde kullandıkları sözlerin meclis dışında tekrarlanmasının o oturumdaki Başkanlık Divanının önerisi üzerine meclis kararıyla yasaklanabileceğini öngören hükümdür. Bu düzenleme yasama sorumsuzluğunun mutlak oluşunun önündeki en önemli engeldir.³³⁴

Meclisin kendi üyeleri üzerinde disiplin cezası verme yetkisine sahip olması da sorumsuzluk kurumuna aykırı değildir. Sorumsuzluk meclislerin iç disiplin yetkilerine karşı bir engel teşkil etmez.³³⁵

Yasama sorumsuzluğunun mutlak olamayacağına dair doktriner nitelikte tartışmalı bir başka argüman da şöyledir: Bazı yazarlar, yasama sorumsuzluğunun ancak, anayasa ile tayin edilen temel ilkelerin savunulması ve korunması bağlamında söz konusu edilebileceğini; buna karşılık anayasal değerlerdeki ilkelerin ve kurulu nizamın inkarını hedef-yen içerikteki söz ve düşünce

---

³³³ TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 388, KIRATLI, s. 67.

³³⁴ Hikmet TÜLEN,"Yasama Sorumsuzluğunun Mutlaklığı Üzerine Düşünceler" **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.:III, S.:1, Erzincan,1999,s.119 vd

³³⁵ KIRATLI,s.67..

açıklamalarının yasama sorumsuzluğundan yararlanamayacağını ileri sürmektedirler.³³⁶ Bir kısım yazarlar ise bu görüşün anayasaya aykırı olduğunu anayasada böyle bir sınırlamanın öngörülmediğini yorum yoluyla bu tür bir sınırlamanın isabetli olmadığını ifade emektedirler.³³⁷

Bazı yazarlar bu noktada yasama sorumsuzluğuna bir sınır çizilmesi gerekiyorsa bu sınırın, ifade hürriyetinin sınırlandırılması konusunda Amerikan Yüksek Mahkemesi'nce geliştirilen ve göreceli olarak yaygın bir şekilde kullanılmakta olan "açık ve mevcut tehlike" (clear and present danger) kıstasına göre belirlenmesinin daha uygun olacağını savunmaktadırlar. Parlamenterin yaptığı konuşma veya açıkladığı düşüncelerin yıkıcı eyleme kışkırtma, zor ve şiddet kullanmaya teşvik niteliğinde olması ve bu düşünce açıklaması ile onun yaratabileceği şiddet eylemi arasında doğrudan doğruya ve gerçek bir bağlantının olması durumunda yasama sorumsuzluğunun sınırlanabileceğini ifade etmektedirler.³³⁸

Ayrıca Anayasa Mahkemesi siyasi parti kapatma davalarında ortaya koyduğu içtihat ile "yasama sorumsuzluğu" kurumuna dolaylı bir sınırlama getirmektedir. Anayasa Mahkemesi kararlarında, her ne kadar parlamenterin şahıslarına yönelik cezai bir müeyyide uygulanmasa da, parlamenterin sorumsuzluğa tabi olan söz ve eylemlerini, parlamenterin mensup olduğu siyasi partinin kapatılması için bir neden olarak görmesi sorumsuzluğunun mutlaklık özelliğine gölge düşürmektedir.³³⁹ Böyle bir uygulamanın devamı parlamenterlerin , yasama faaliyetleri sırasında

---

³³⁶ ARSEL, s.255, TÜLEN,s.120.

³³⁷ ÖZEK, Mutlak...,s. 86.vd.,AKYÜREK,s.150 vd. s.

³³⁸ Açık ve mevcut (yakın) tehlike kavramı için bkz., Bülent TANÖR, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul 1994, s.59-62; Münci KAPANI, **Kamu Hürriyetleri** Gözden Geçirilmiş 6. Bası. İstanbul,1987, s.227; SOYSAL, 100 Soruda... s.218, TÜLEN, s.119 vd.

³³⁹ TÜLEN, s.119 vd.

hiçbir etki ve baskı altında kalmadan, fikir ve kanaatlerini özgür ve bağımsız bir şekilde ifade edebilmelerini engelleyecektir.

B. SÜREKLİDİR

Yasama sorumsuzluğunun sürekli(daimi) oluşu parlamenterin bağımsızlığı, milli iradenin tam tecellisi için kaçınılmazdır. Yasama sorumsuzluğu sürekli dir. Bu süreklilik sayesinde parlamenter, hem parlamenterlikleri devam ettiği sürece hem de süre bitiminden sonra da, hiç bir zaman yasama sorumsuzluğunun kapsamına giren fiillerinden ötürü sorumlu tutulamaz. Sorumsuzluğun sağladığı güvence belli bir süre veya dönem ile sınırlı değildir.

Parlamenterlerin bağımsızlığını ve her türlü baskıdan uzak görev yapabilmelerini sağlamak için sorumsuzluğun sürekli olması gerekir. Yasama görevi sona erdikten sonra herhangi bir şekilde meclis çalışmaları sırasında yapmış olduğu faaliyetlerden dolayı cezai yönden sorumlu tutulabilme endişesi altında bulunan parlamenterlerin bu görevi tam olarak bağımsız bir şekilde yerine getirmesi mümkün değildir.³⁴⁰ Parlamenterliği dönemindeki oy söz ve düşüncelerinden gelecekte de sorumlu olmayacağını bilen parlamenterin temsilcisi olduğu millete daha iyi hizmet edeceği de kuşkusuzdur.

Parlamento üyesi, Parlamentoda sarf ettiği ve ileri sürdüğü suç teşkil eden söz ve düşüncelerini üyelik sıfatının sona ermesinden sonra tekrar ederse durum ne olacaktır ? Yasama sorumsuzluğu, parlamentere üyelik sıfatı nedeniyle tanınmış olduğundan eski parlamento üyesi bu halde yasama sorumsuzluğundan istifade edemeyecektir.³⁴¹

---

³⁴⁰ ARTUK-GÖKCEN-YEDÜNYA, s. 268, KIRATLI,S.69,YALÇIN,s.237,AKYÜREK,s.189,GÖZLER,s.249 TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 375.

³⁴¹ ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s. 267.

C. KAMU DÜZENİNDİR.

Sorumsuzluk, parlamenterin şahsı için değil kamu yararı için konulmuştur. Kamu yararı, parlamentonun bağımsız ve iyi bir şekilde çalışmasındadır. Yani parlamenter fonksiyonun tam olarak yerine getirilmesi için hizmeti bağlı zorunlu bir güvencedir. Parlamentoda söz özgürlüğünün kısıtlanması demek, kamunun sesinin kısılması demektir. Sorumsuzluğun kamu düzeninden olması nedeniyle, bundan feragat etmek de söz konusu olamaz.³⁴²

Parlamenter bu kurumdan istifade etmeyeceğine dair hiçbir taahhütte bulunamaz. Parlamenter, sorumsuzluk kapsamına girin sözlerinden dolayı aleyhine açılmış bir davada, davanın her aşamasında “sorumsuzluk def’i” ni ileri sürebileceği gibi, yargıcında bunu kendiliğinden (re’sen) dikkate alması ve açılmış davayı reddetmesi gerekir.³⁴³

---

³⁴² ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s. 268-269, YALÇIN, s. 238, AKYÜREK, s. 190, DEMİRBAŞ, s.139 TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 376.

³⁴³ DÖNMEZER-ERMAN,I, s. 292, KIRATLI, s. 70, AYBAR, s. 123 TEZİÇ, Anayasa Hukuku..., s. 376. ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s. 268-269.

SONUÇ

Bu çalışmada, “yasama sorumsuzluğu” kurumunun doğuşu, özellikleri, kapsamı ve sonuçları bütün yönleriyle incelemeye tabi tutulmuştur.

Tarihsel gelişim sürecinde demokrasinin bir uygulama şekli olan temsili rejimle birlikte büyük bir önem kazanan bu kurum, önceleri parlamento üyelerini kralın ve hükümetin haksız ve keyfi müdahalelerine karşı korurken günümüz demokrasilerinde artık parlamentonun yürütme organı karşısında parlamentonun bağımsızlığının korumak gibi son derece önemli bir işleve sahip hale gelmiştir

Demokrasilerde, kamusal kararların, tartışma yoluyla oluşturulması ve uzlaşma yoluyla alınması esastır. Demokratik rejimleri diğer rejimlerden ayıran en önemli unsur da bu tartışmacı ve uzlaşmacı boyutudur. Temsilciler aracılığıyla temsil edilenleri bağlayan kararların alındığı temsili demokrasilerde, temsilcilerin serbestçe tartışıp uzlaşarak kamusal kararları alabilmeleri gerekir. İşte bu serbestliğin sağlandığı yer parlamentodur. Serbestliği güvence altına alan kurum ise yasama sorumsuzluğudur

Temsil görevini yerine getiren parlamento üyesinin yasama faaliyetini bağımsız ve özgür bir şekilde yerine getirmesine, parlamenterin temsil ettiği kişilerin düşüncelerini rahatlıkla açıklayabilmesine, parlamenterin ve parlamentonun yürütme organı veya özel şahıslara karşı bağımsızlığının sağlanmasına, yasaları uygulamakla yükümlü olan yürütmenin denetlenmesine yardımcı olan yasama sorumsuzluğu kurumu, demokratik kültürün gelişmediği toplumlarda sistemin sağlıklı bir şekilde çalışmasına da hizmet etmektedir.

Yasama sorumsuzluğunun demokrasinin vazgeçilmez temel ilkesi olan “kanunlar önünde eşitlik” ilkesine aykırı olduğu ileri sürülmektedir. Halbuki yasama sorumsuzluğu ilkesi parlamento üyelerini dokunulmaz kılmak ve onlara kişisel bir yarar sağlamak için getirilmiş bir ilke değildir. Bu ilke parlamento üyelerinin fonksiyonlarını gereği gibi yerine getirebilmeleri, parlamento ve parlamentonun temsilcisi olduğu milletin yararına kabul edilmiş objektif bir ilkedir. Bu haliyle de yasama sorumsuzluğu parlamenter demokrasinin bir teminatıdır.

Türk Hukukunda ilk kez 1876 Kanun-ı Esasisi ile tanınan yasama sorumsuzluğu ilkesi, halen yürürlükte bulunan 1982 Anayasasının 83/1. maddesinde “yasama dokunulmazlığı” kenar başlığı ile düzenlenmiştir. Maddenin kenar başlığı hukuk tekniğine uygun değildir. Çünkü yasama dokunulmazlığı kenar başlığı altında farklı durumlarda farklı şekilde uygulanan, kapsamı ve doğrudukları hukuki sonuçları farklı olan yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı birlikte düzenlenmiştir. Bu seçilen başlık gerek hukuk tekniğine gerekse kurumlardan sadece birisine işaret etmesi nedeniyle isabetli değildir. Bunun için her iki kavramın müşterek yanlarını ön plana çıkaracak şekilde madde kenar başlığının “parlamenter bağıışıklıklar” olarak düzenlemesinin yerinde olacağını düşünüyoruz.

Yasama sorumsuzluğu, parlamenterin söz özgürlüğünü en geniş ölçüde güvence altına almaktır. Yine bu kurum parlamenterler arasında cereyan eden konuşmalara özgülenmiş bir imtiyaz da değildir. Bu nedenle, meclis içi konuşmaların meclis dışında açığa vurulması parlamenterlik ve sorumsuzluk kurumlarının doğal bir uzantısıdır. Anayasada yer alan ve parlamenterlerin meclis içinde kullandıkları sözlerin meclis dışında tekrarlanmasının o oturumdaki Başkanlık Divanının önerisi üzerine meclis kararıyla yasaklanabileceğini öngören hüküm de, sınırlarının belirsizliği ve keyfi kullanıma açık oluşu göz önünde bulundurulduğunda, sorumsuzluk kurumuyla sağlanmak istenen güvencenin etkisini azaltabilecek nitelikte görünmektedir. Bu nedenle, söz konusu yetkinin

kullanılması konusunda yasaklayıcı bir anlayış yerine düşünce özgürlüğünün işlevine uygun bir yöntem izlenmesi gerekir.

Anayasa Mahkemesinin son yıllarda siyasi parti kapatma davalarında “yasama sorumsuzluğu” kurumuna dolaylı bir sınırlama getirerek parlamenterin sorumsuzluğa tabi olan söz ve düşüncelerini, parlamenterin mensup olduğu siyasi partinin kapatılması için bir neden olarak görmesi, sorumsuzluk kurumunun tarihi kabul ediliş amacına aykırıdır. Böyle bir uygulamanın parlamenterlerin , yasama faaliyetleri sırasında hiçbir etki ve baskı altında kalmadan, fikir ve kanaatlerini özgür ve bağımsız bir şekilde ifade etmesini engelleyeceği açıktır. Zira, bir parlamenterin, parlamenterlik sıfatının düşürülüp partisinin kapatılmasından daha ağır bir müeyyide düşünülemez. Bu söz hürriyeti bağımsızlığının, uygulamada da, amacına uygun bir şekilde geniş olarak yorumlanarak aksaklıkların giderilmesi zorunludur.

Tarihi bir kazanım olan bu geleneksel ilke ve kurumun ülkemizdeki siyasi ve demokratik kültürün bulunduğu seviye ve itibariyle amacına uygun olarak devamının gerekliliği açıktır.

BİBLİYOGRAFYA

- AKAD MEHMET : **Genel Kamu Hukuku**, İstanbul, 1993.
- AKIN İLHAN : **Kamu Hukuku**, İstanbul, 1979.
- AKKAN KUTBETTİN :“Mukayeseli Açından Yasama Dokunulmazlığı,” **Adalet Dergisi**, Sayı: 11-12, 1974 .
- AKSOY MUAMMER :“Milletvekilinin Sorumsuzluğu ve Adliye Vekilinin Mütalaası” **Forum No: 80-82 C.:VII**, 1957.
- AKSOY MUAMMER :“Anayasayı Çiğneme Suçu Karşısında Mebusların Sorumsuzluğu Prensibi” Cumhuriyet, 7-11 Temmuz 1961.
- AKYÜREK AKMAN : **Parlamentelerin Yasama Faaliyetlerinden Dolayı Hukuki ve Cezai Sorumlulukları**, İstanbul, 1989. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- ALACAKAPTANUĞUR : **Suçun Unsurları**, Ankara, 1975.
- ALDIKAÇTI ORHAN : **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İ.Ü.H.F. Yayınları, No: 655 İstanbul, 1982.

- ALTAN ÇETİN : **Ben Milletvekili İken**, Hürriyet Yayınları No: 217, İstanbul, 1979.
- ARSEL İLHAN : **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları**, Ankara, 1965.
- ARTUK MEHMET EMİN –
- GÖKCEN AHMET-
- YENİDÜNYA A.CANER : **Ceza Hukuku Genel Hükümler I,3.B.**,Ankara,2002
- AYBAR M.ALİ : “Teşrii Masuniyet Esası ve Tatbik Şekilleri” **İ.H.F.M.** Sayı: 9. 1937.
- BAŞGİL ALİ FUAT : “Teşrii Masuniyet Meselesi” **İ.H.F.M.** C.: VII Sayı:1, 1941.
- BATUM SÜHEYL-YÜZBAŞIOĞLU
- NECMİ : **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, İstanbul, 1999.
- CENTEL NUR-ZAFER HAMİDE-

- ÇAKMUT ÖZLEM : **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, 3.B.,İstanbul, 2005.
- ÇAĞLAYAN MUHTAR : “Yasama Dokunulmazlığı” **Adalet Dergisi**, C.: 68, Sayı:3-4, 1977.
- DEMİRBAŞ TİMUR : **Ceza Hukuku Genel Hükümler** ,2.B.,Ankara,2005
- DÖNMEZER SULHİ : “Meclis Müzakerelerinin Basında Yayınlanması ve Hakaret Cürmü” **İ.H.F.M.** C.:XXX Sayı:1-2 1964.
- DÖNMEZER SULHİ-
- ERMAN SAHİR : **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku**, Genel Kısım, C.:1, 11.B., İstanbul, 1994.
- EREM FARUK : **Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, C. 1, 12 B. Ankara, 1973.
- EREM FARUK-DANIŞMAN AHMET-
- ARTUK MEHMET EMİN : **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 14.Bası, Ankara, 1997.
- ERMAN SAHİR : **Hakaret ve Sövme Cürümleri**,Ankara, 1958 “

- ERMAN SAHİR : “Hakaret - Karşılıklı Tahkir- Teşrii Masuniyetin Hukuki Mahiyeti ve Şümulü”, **İ.H.F.M.**, C.: XVII, Sayı: 1-2 İstanbul, 1951.
- GENÇ OSMAN, KEMAL. ZEKİ : **İhtilal Meclisi, Hür Yayın Tarih Dizisi**, Hürriyet Yayınları No: 241, 1980.
- GÖLCÜKLÜ FEYYAZ : **Haberleşme Hukuku**, Ankara, 1970.
- GÖZLER KEMAL : **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Bursa, 2000.
- GÖZÜBÜYÜK A.PULAT : “Mebuslar ve Vekiller Hakkında Soruşturma ve Kovuşturma Usulü” **Adalet Dergisi**, C.: 45 Sayı.10, 1954.
- GÖZÜBÜYÜK A.ŞEREF : **Anayasa Hukuku, Anayasa Metni ve 11. Protokole Göre Hazırlanmış Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, 13.B., Ankara, 2004.
- GÖZÜBÜYÜK ŞEREF-
- SEZGİN ZEKAİ : **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri**, A.Ü.S.B.F. Yayın No: 78-60, Ankara, 1957.
- GÜNEŞ TURAN : **Parlamentar Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi**; İ.Ü.H.F. Yayınları No:137, İstanbul, 1956.

- GÜRBÜZ YAŞAR : **Anayasalar**, İstanbul, 1981.
- İÇEL KAYIHAN : **Kitle Haberleşme Hukuku**, İstanbul, 1985.
- KAPANİ MÜNÇİ : **Kamu Hürriyetleri**, 7. Bası İstanbul,1987.
- KILIÇOĞLU AHMET : **“Şeref Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırınlardan Hukuksal Sorumluluk”**A.Ü.H.F. Yayınları No: 446.
- KIRATLI METİN : **Parlamentar Muafiyetler –Bizde ve Yabancı Memleketlerde-** A.Ü.S.B.F. Yayınları No: 127, Ankara, 1961.
- KUBALI H. NAİL : **Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri**, İstanbul, 1960.
- KUMAŞ RAHMİ : **Parlamentonun Boyutları**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1985.
- KUNTER NURULLAH : **Suçun Kanuni Unsurları Nazariyesi**, İstanbul, 1949.
- KUNTER NURULLAH : **“Milletvekillerinin Dokunulmazlığı” İleri Hukuk Dergisi.** Sayı: 87 1952.
- KUZU BURHAN : **Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1988.

- KÜÇÜK’A NECİP ALİ :“Mebusların Teşrii Masuniyeti” **Adalet Dergisi**, C.30. 1941.
- ÖDEN MERİH : **Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi**, Ankara, 2003
- ÖNDER AYHAN : **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, C.:II ,İstanbul, 1989.
- ÖZBUDUN ERGUN : **Parlamentar Rejimde Parlatentonun Hükümeti Murakabe Vasıtaları**, A.Ü.H.F. Yayınları No: 171, 1962.
- ÖZBUDAN ERGUN : **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1986.
- ÖZÇELİK SELÇUK : **Esas Teşkilat Hukuku, Türkiye’nin Siyasi Rejimi ve Müesseseleri**, İstanbul, 1976.
- ÖZEK ÇETİN : Mutlak Yasama Dokunulmazlığı Sınırlanabilir mi? **İ.H.F.M. C.:** XXXI Sayı: 1-4, 1965.
- ÖZEK ÇETİN : **Türk Basın Hukuku**, Hukuk Fakültesi Yayınları No: 538, İstanbul, 1978.
- ÖZER ATILLA : **Gerekçeli ve 1961 Anayasası ile Mukayeseli 1982 Anayasası**, Ankara, 1984.

ÖZTÜRK BAHRİ-R.ERDEM

MUSTAFA-Ö.ÖZBEK VELİ

: **Ceza Hukuku Genel Hükümler ve Özel Hükümler (Kişilere ve Mala Karşı Suçlar)**, 2.B.,Ankara, 2003

SAVCI BAHRİ

: “Murakebe Müessesesinin Korunması” **Forum C.**:3
No:29.

SOYSAL MÜMTAZ

: **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi,
6.B. İstanbul, 1986.

SOYSAL MÜMTAZ

:**Anayasaya Giriş**, A.Ü.S.B.F. Yayınları No: 2712,
Ankara, 1969.

SUNGUR H. HALİS

: **Anayasayı İhlal Suçları ve TCK 146 Maddesi Hükümleri**, İstanbul, 1961.

ŞEN ERSAN

:**Türk Ceza Hukuku Suçun Genel Esasları ve Unsurları**, İstanbul,2002.

TANER TAHİR

: **Ceza Hukuku, Umumi Kısım**, İstanbul,1953.

TANİLLİ SERVER

: **Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukuna Giriş**,
İstanbul, 1981.

TANÖR BÜLENT

: **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, Genişletilmiş 3.
Baskı, İstanbul 1994.

TANÖR BÜLENT- YÜZBAŞOĞLU

NECMİ :**1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**,
İstanbul, 2001.

TEZİÇ ERDOĞAN :**Türk Parlamento Hukukunun Kaynakları ve İlgili
Anayasa Mahkemesi Kararları**, İstanbul, 1980.

TEZİÇ ERDOĞAN : **Anayasa Hukuku**, Beta, 5. B. İstanbul, 1998.

TİKVEŞ ÖZCAN : **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi**, İstanbul,
1969.

TOROSLU NEVZAT : **Ceza Hukuku**, Ankara,1991.

TOSUN ÖZTEKİN : **Suç Hukuku El Kitabı**, Üniversiteler Yayınevi, İstanbul,
1979.

TUNAYA T. ZAFER : **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, İ.Ü.H.F.
Yayımlı No:554, İstanbul, 1980.

TUNAYA T.ZAFER : **TBMM Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi
Karakteri**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1958.

TÜLEN HİKMET :“Yasama Sorumsuzluğunun Mutlaklığı Üzerine
Düşünceler” **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk
Fakültesi Dergisi**, C.:III, S.:1 Erzincan, 1999.

- ÜNAL ŞEREF : “Yasama Dokunulmazlığı” **Adalet Dergisi**, Sayı:6, 1987
- YALÇIN TÜRKAN : “Yasama Sorumsuzluğu, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı:2 ,1992.
- YURTCAN ERDENER : **Ceza Yargılaması Hukuku**, İstanbul, Beta, 1994.
- YÜCEL TURGAY : **1958 Fransız Anayasası**, Adalet Bakanlığı Yayınları, No:76, Ankara, 1988.

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

HUKUK Anabilim Dalı KAMU HUKUKU Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi
İSMAIL ERGÜNEŞ'İN YASAMA SORUMSUZLUĞU adlı tez çalışması, Enstitümüz
Yönetim Kurulunun 22.06.2006 tarih ve 2006-6/13 sayılı kararı ile oluşturulan jüri
tarafından oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 24.11.2006

- 1) Tez Danışmanı : PROF. DR. AHMET GÖKÇEN
2) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. TAMER PEKDİNÇER
3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. A. CANER YENİDÜNYA

